

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

На правах рукопису

ПАРУБОК НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 338.436:631.151.6:633.63.006.3

РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР В ЦУКРОБУРЯКОВОМУ
ПІДКОМПЛЕКСІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття
наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Нестерчук Юлія Олександрівна,
доктор економічних наук, професор

Умань – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР В АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ	12
1.1. Сутність та організаційні форми аграрно-промислової інтеграції	12
1.2. Теоретичні аспекти формування і розвитку інтегрованих структур у продуктових підкомплексах аграрного сектору.....	24
1.3. Методика оцінки ефективності діяльності інтегрованих структур аграрно-промислового виробництва	36
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	53
2.1. Аграрна складова цукробурякового підкомплексу та економічна ефективність розвитку буряківництва	53
2.2. Оцінка діяльності промислових підприємств з переробки цукрових буряків	70
2.3. Аналіз економічних взаємовідносин між підприємствами- учасниками інтегрованих структур цукробурякового підкомплексу	91
Висновки до другого розділу	108
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА	111
3.1. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку інтеграційних процесів у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору.....	111
3.2. Оптимізація розміщення сировинних зон переробних підприємств цукробурякового підкомплексу	127
3.3. Стратегічні напрями ресурсного забезпечення підприємств у складі інтегрованих структур	144
Висновки до третього розділу	163
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ.....	196

ВСТУП

Актуальність теми. Особливістю сучасних умов розвитку ринкових відносин в аграрно-промисловому виробництві є розширення інтеграційних процесів, що характеризується посиленням господарських функцій суб'єктів підприємництва. Вітчизняний та зарубіжний досвід доводить вищу адаптованість та ефективність в умовах ринку інтегрованих структур, що об'єднують у своєму складі всі ланки: від виробництва сільськогосподарської продукції до реалізації її споживачам. Це зумовлює об'єктивну необхідність розвитку інтеграції, визначає її позитивний вплив на ефективність реального сектору економіки, розв'язання соціально-економічних проблем села.

Посилення інтеграційних процесів у продуктових підкомплексах аграрного сектору загалом та цукробуряковому зокрема створює великі можливості для організації рівномірного завантаження переробних підприємств сировиною, повного та рівномірного використання засобів виробництва, маневрування фінансовими і трудовими ресурсами, зниження трансакційних витрат, поліпшення якості управління, залучення додаткового капіталу. Тому створення інтегрованих об'єднань різних організаційно-економічних форм діяльності має сприяти підвищенню ефективності виробництва цукрових буряків, цукру та продуктів з нього, формуванню конкурентоспроможного середовища на ринку аграрно-продовольчої продукції.

Розробка теоретичних аспектів і здійснення прикладних досліджень проблем розвитку та функціонування ефективних господарських структур на основі інтеграції сільськогосподарського і промислового виробництва постійно знаходять своє відображення в наукових працях В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, Н.В. Бутко, О.М. Варченко, М.Я. Дем'яненка, І.М. Зеліско, В.В. Зіновчука, О.В. Коломицевої, М.Ю. Коденської, О.В. Крисального, Д.Ф. Крисанова, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Т.Л. Мостенської, Ю.О. Нестерчук, О.М. Онищенко, Л.В. Романової, В.П. Рябоконя, П.Т. Саблука, Н.С. Скопенко, О.М. Шпичака, М.М. Ярчука,

В.В. Юрчишина. Питанням розвитку цукробурякового підкомплексу, застосування ресурсозберігаючих технологій вирощування цукрових буряків, пошуку шляхів стабілізації та підвищення ефективності виробництва цукрових буряків і цукру присвячені наукові праці О.С. Багатеренка, В.С. Бондара, В.І. Ємцева, О.О. Єранкіна, О.Р. Олійника, В.І. Пиркіна, М.В. Роїка, С.А. Стасіневич, О.О. Томіліна, А.В.Фурси, О.В. Четверик та інших дослідників.

Проте потребують поглибленого дослідження питання розробки методик оцінки ефективності функціонування інтегрованих структур аграрно-промислового виробництва, побудови взаємовигідних економічних відносин між їх учасниками. Важливого значення набуває обґрунтування практичних рекомендацій щодо оптимізації розміщення сировинних зон переробних підприємств цукробурякового підкомплексу та напрямів ресурсного забезпечення підприємств у складі інтегрованих структур. Усе зазначене зумовлює вибір теми дослідження, формулювання його мети і завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану аспірантської підготовки, узгоджено з тематикою науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва як складова частина тем: «Теоретико-методичні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210), у межах якої розроблено заходи оптимізації використання ресурсного потенціалу з метою підвищення ефективності функціонування підприємств аграрно-промислового виробництва та «Адаптація організаційно-економічного механізму господарювання до соціально-орієнтованих ринкових відносин в АПК» (номер державної реєстрації 0101U004493), у контексті якої обґрунтовано методичні підходи до оцінки інтеграційного потенціалу підприємств цукробурякового підкомплексу аграрного сектору.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення теоретичних підходів і розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо ефективного розвитку і функціонування інтегрованих структур у цукробуряковому підкомплексі аграрного сектору.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких задач:

- розкрити сутність, види, організаційно-економічні форми аграрно-промислової інтеграції;
- узагальнити теоретичні засади формування і розвитку інтеграційних процесів та виявити їх особливості під час створення інтегрованих структур у межах продуктових підкомплексів аграрного сектору;
- обґрунтувати теоретико-методичні аспекти та критерії оцінки ефективності функціонування інтегрованих структур;
- оцінити та проаналізувати тенденції економічного розвитку сільськогосподарських і переробних підприємств цукробурякового підкомплексу;
- проаналізувати та оцінити взаємовигідність економічних відносин між підприємствами-учасниками інтегрованих структур;
- запропонувати методичний підхід щодо оптимізації розміщення сировинних зон переробних підприємств цукробурякового підкомплексу;
- дослідити функціонально-галузеву структуру інтегрованого формування у межах цукробурякового підкомплексу;
- визначити організаційно-економічні напрями ресурсного забезпечення підприємств у складі аграрно-промислових формувань.

Об'єктом дослідження є процес формування та забезпечення ефективного функціонування інтегрованих структур цукробурякового підкомплексу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування і розвитку інтегрованих структур цукробурякового підкомплексу аграрного сектору.

Методи дослідження. Теоретико-методичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі дослідження проблематики розвитку і функціонування інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору. У процесі дослідження використано широкий спектр економічних методів, а саме: діалектичний покладений в основу комплексного дослідження сутності та еволюційного розвитку інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві; абстрактно-логічний – теоретичні і методичні узагальнення, удосконалення категорій, відображених у предметі дисертаційного дослідження, формулювання висновків; аналітичних групувань – встановлення зв’язків та залежностей між розмірами площ посіву цукрових буряків та рівнем їх дохідності; системно-структурного і порівняльного аналізу – визначення тенденцій та відхилень основних виробничо-економічних показників функціонування підприємств аграрного сектору у часі та просторі; індексний – виявлення впливу факторів на обсяг виробництва цукрових буряків; монографічний – аналіз діяльності окремих інтегрованих формувань; кореляційно-регресійного аналізу – визначення ступеня впливу факторів на ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств-учасників у межах інтегрованої структури цукробурякового підкомплексу; економіко-математичного моделювання – розрахунок оптимальних відстаней перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої структури та оптимального розподілу земельних площ посіву коренеплодів під його вирощування у сільськогосподарських підприємствах зони заготівлі; прогнозування – обґрунтування перспектив розвитку та джерел ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств у складі інтегрованої структури; графічний метод – наочне відображення результатів дисертаційного дослідження.

Інформаційною базою проведення наукового дослідження були законодавчо-нормативні акти України, офіційні дані НАЦУ «Укрцукор», Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Черкаській області, Головного управління економіки Черкаської облдержадміністрації, Департаменту агропромислового розвитку Черкаської облдержадміністрації, фінансова звітність та звітно-статистичні дані сільськогосподарських і переробних підприємств, наукові розробки вчених та практиків, аналітико-логічні узагальнення та власні спостереження автора, інформаційні ресурси із всесвітньої мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору. До основних наукових результатів, що відображають новизну та розкривають зміст дисертаційного дослідження, належать наступні:

удосконалено:

- методичний підхід щодо оптимізації постачальницької підсистеми логістичної системи інтегрованої структури цукробурякового підкомплексу засобами економіко-математичного моделювання з метою зменшення загальних сукупних витрат на транспортування сировини під час врахування оптимального потоку перевезень;

- організаційно-економічні напрями ресурсного забезпечення підприємств у складі інтегрованих структур: управління масштабом ресурсного потенціалу, удосконалення використання його складових, зміцнення фінансово-кредитної забезпеченості виробництва, здійснення технічного переоснащення підприємств та укріплення їх енергетичної бази, забезпечення енерго- та ресурсоощадного виробництва, можливість диверсифікації виробництва, визначення резервів економії елементів ресурсного потенціалу, які спрямовані на раціональне та ефективне використання ресурсів суб'єктів підприємництва, зниження ризиків у їх

виробничо-господарській діяльності, пошуку та реалізації резервів раціонального використання ресурсного потенціалу;

– наукове обґрунтування економіко-математичної моделі розподілу земельних площ посіву цукрових буряків у бурякосійних підприємствах зони заготівлі інтегрованої структури з метою оптимізації розміру посівних площ, що на відміну від існуючих враховує дотримання науково обґрунтованих сівозмін, технічних потужностей, матеріальних засобів інтегрованого формування;

– функціонально-галузеву структуру інтегрованого формування у межах цукробурякового підкомплексу, що передбачає обґрунтування пропорцій між сферами і галузями з урахуванням технологічних співвідношень у виробництві видів продукції і дозволяє отримати низку переваг за рахунок об'єднання взаємодоповнюючих ланок, задіяних в цукробуряковому виробництві;

дістало подальшого розвитку:

– трактування економічної сутності поняття «аграрно-промислова інтеграція підприємств окремої продуктової вертикалі» як сукупності організаційно-економічної, виробничо-технологічної, соціальної взаємодії, що об'єднує діяльність розрізнених та самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання аграрного, промислового та інших сегментів підкомплексу, які націлені на створення необхідної кількості продуктів споживання з метою забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств-учасників та підвищення конкурентоспроможності їх продукції;

– методичний підхід щодо оцінювання загального економічного стану інтегрованого формування та його структурних складових із застосуванням схеми комплексної діагностики, що дозволяє визначити вірогідність отримання інтеграційного ефекту.

– методичний підхід до оцінювання рівня ефективності виробництва цукрових буряків в інтегрованих аграрно-промислових формуваннях за показником інтегрального індексу продуктивності, що дозволило

враховувати територію розташування буряківництва в зоні заготівлі та корегувати розміщення посівів коренеплодів з одночасною їх концентрацією поблизу цукрових заводів.

Практичне значення одержаних результатів. Основні результати дисертаційного дослідження доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору.

Пропозиції щодо методичних засад виявлення резервів раціонального використання ресурсного потенціалу підприємствами аграрного сектору у межах інтегрованої структури використані Департаментом агропромислового розвитку Черкаської облдержадміністрації для аналізу діяльності суб'єктів підприємництва (довідка № 06-22/207/1 від 22.12.2015 р.).

Методика оцінювання рівня ефективності виробництва цукрових буряків за показником інтегрального індексу продуктивності прийнята до використання Управлінням агропромислового розвитку Уманської райдержадміністрації (довідка № 115а/01-01-11 від 15.04.2016 р.).

Пропозиції щодо ефективності використання потенціалу ресурсів та визначення його впливу на кінцеві результати функціонування підприємств аграрного сектору у складі інтегрованих структур впроваджені у діяльність СТОВ «Агрофірми Корсунь» Корсунь-Шевченківського району Черкаської області (довідка № 66/1 від 30.03.2016 р.).

Науково-методичні розробки та рекомендації щодо оптимізації перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої компанії знайшли практичне відображення у діяльності ТОВ «Селищанський цукровий завод» Корсунь-Шевченківського району Черкаської області (довідка № 48 від 19.02.2016 р.).

Наукові результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Уманського національного університету садівництва при викладанні дисциплін «Економіка і організація діяльності об'єднань

підприємств», «Економіка підприємства», «Управління проектами», «Організація виробництва» (довідка № 20-06/1113 від 21.11.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Робота є завершеною науковою працею, результати досліджень якої отримано автором особисто. Із наукових праць, виконаних у співавторстві, використано лише ті ідеї та розробки, які є результатом власних досліджень здобувача та становлять його індивідуальний доробок.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення основних результатів дисертаційного дослідження та їх практичне застосування розглядалися й обговорювалися на: VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 24–25 квітня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин» (м. Київ, 6–7 червня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України» (м. Житомир, 17–18 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 25–26 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи» (м. Ужгород, 12–13 лютого 2016 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції молодих учених, магістрантів та студентів «Ефективне управління і розвиток невиробничої сфери в умовах кризи: погляд молодих науковців» (м. Харків, 2223 березня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання» (м. Черкаси, 14 квітня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах» (м. Херсон, 22 квітня 2016 р.); X Міжнародній науково-практичній

конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 21–22 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 15 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України (2,87 друк. арк.), одна з яких включена до міжнародної наукометричної бази (0,52 друк. арк.); 9 публікацій у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій складає 4,28 друк. арк., із них особисто автору належить 4,05 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (233 найменування на 27 сторінках) та додатків. Повний обсяг роботи – 218 сторінок, у тому числі 169 сторінок основного тексту. Робота містить 49 таблиць на 28 сторінках (у тому числі 2 займають повну сторінку), 22 рисунки на 12 сторінках, 9 додатків на 18 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР В АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

1.1. Сутність та організаційні форми аграрно-промислової інтеграції

В процесі історичного розвитку економічна наука і практика довели, що розвиток продуктивних сил, науково-технічний прогрес в широких масштабах найчастіше здійснюються швидкими темпами в підприємствах, що концентрують значні ресурси капіталу та праці. Формування таких суб'єктів підприємництва відбувається двома способами: шляхом поступового укрупнення об'єкту в процесі його розвитку та в результаті інтеграційних процесів.

Найшвидшим та найефективнішим являється другий спосіб і тому має більше значення для економіки країни. Під час його реалізації відбувається процес поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва, який зумовлює необхідність кооперативних зв'язків, інтеграції технологічно пов'язаних виробництв.

З метою стабілізації ринкового середовища і підвищення на цій основі результатів діяльності підприємств аграрного сектору відбувається процес їх зближення, пристосування, об'єднання, тобто процес інтеграції. Термін інтеграція (від латинського «integer» – цілий) в загальному означає об'єднання, взаємопроникнення.

Інтеграція – це поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії [115, с. 275]. Є.Ф. Злобін стверджує, що інтеграцію варто розглядати як поняття, що означає не тільки об'єднання основних частин в єдине ціле, але й сам процес, що приводить до такого об'єднання. Разом із цим це і процес концентрації зусиль різноманітних підсистем (підрозділів) для досягнення поставлених цілей [68, с. 5].

М.Ю. Коденська відзначає інтеграцію як динамічний процес, що розвивається відповідно до динаміки продуктивних сил і характеризується різноманітністю взаємозв'язків та взаємовідносин, що з різною мірою інтенсивності проявлялися і удосконалювалися протягом усього розвитку суспільного виробництва [82].

Досліджуючи сутність об'єднувальних засад інтеграції та розкриваючи причини її виникнення й функціонування, А.М. Стерлігова характеризує це поняття через сукупність змістовних термінів (рис. 1.1).

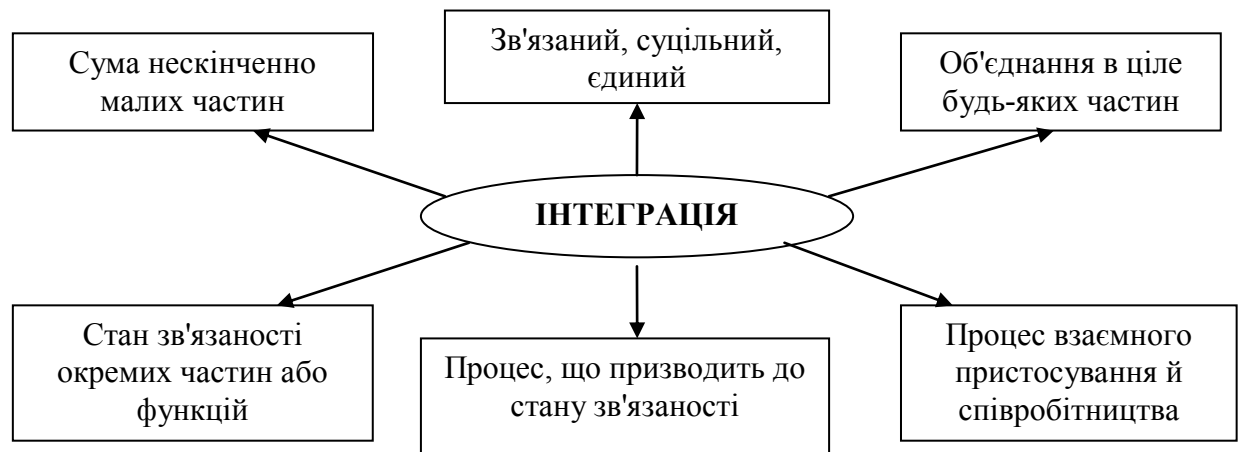

Рис. 1.1. Загальні значення терміну «інтеграція» (за А.М. Стерліговою)
Джерело: [184].

Слід зауважити, що термін інтеграція набув застосування в різних сферах науки. Так, в економіці це поняття характеризується об'єднанням суб'єктів господарювання, поглибленням їх взаємодії, розвитком зв'язків між ними.

Економічна інтеграція як більш висока ступінь співпраці господарюючих суб'єктів, набула поширеного застосування останніми роками та проявляється як на рівні національного господарства, так і між суб'єктами підприємництва [54, с. 146]. Характер її взаємодії виражається в розширенні та поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанні капіталів тощо.

Нині зрозуміло, що важливими атрибутами інтеграції виступають зв'язки та відносини учасників аграрно-промислового виробництва, що реалізують спільні інтереси та цілі підприємств-учасників інтеграційного

процесу [136]. Переформатування характеру відносин між учасниками інтеграції відбувається в результаті еволюційних перетворень і трансформацій економічних процесів, що призводить до заміни традиційних економічних механізмів новими, краще адаптованими до мінливих економічних реалій. Основними теоріями, що обґрунтовують доцільність інтеграції є [178]:

1. Синергетична теорія (теорія підвищення доданої економічної вартості компанії) – нова структура, яка виникає при інтеграції бізнесу, може використовувати низку переваг, що утворилися внаслідок об'єднання ресурсів підприємств.

2. Теорії агентських відносин та агентських витрат – розглядаючи можливість створення інтегрованої структури, необхідно передбачити агентські витрати, що мінімізують негативні наслідки егоїстичних дій менеджерів щодо власного збагачення за рахунок акціонерів.

3. Теорія гордині характеризує інтеграцію як результат індивідуального рішення менеджменту підприємства, що вважає доцільним об'єднати свою діяльність з іншим підприємством, не завжди враховуючи об'єктивні фактори та реальну вартість підприємства-мети [233].

4. Теорія інтернаціоналізації – її основою є ідея щодо взаємодії суб'єктів підприємництва через механізм ринкових угод [91].

5. Ресурсоорієнтовані теорії – в їх межах виділяють три основні підходи щодо обґрунтування інтеграції та диверсифікації: на основі структури ринків, на підґрунті внутрішньофірмового ринку капіталів; через раціональне використання ресурсів.

Розглянуті теоретичні підходи щодо доцільності здійснення інтеграції є найпоширенішими. Вони пояснюють кількісну та якісну сторони мотивації щодо можливості інтеграції та є підґрунтям для створення нових інтегрованих структур.

В сучасних умовах формування ринкових відносин посилилися тенденції розвитку інтеграційних процесів в аграрно-промисловому

виробництві, які обумовлені необхідністю забезпечення єдності і непереривності взаємних етапів виробництва, заготівлі, транспортування, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. Все це відбувається під дією саме аграрно-промислової інтеграції, яка «підвищуючи ефективність сільськогосподарського і промислового виробництва, сприяє нарощуванню виробництва різних видів продовольства і забезпечення ним дедалі зростаючих потреб населення» [89].

Погляди дослідників-економістів на зміст поняття «аграрно-промислової інтеграції» досить різняться, додаток А.

Узагальнюючи сутність поняття аграрно-промислової інтеграції, нами було визначено, що автори [55, с.116; 67; 223, с. 69; 81, с. 14; 7, с. 402; 159, с. 362; 107; 31; 23; 190, с. 124; 229; 118, с. 29-30; 94; 12; 53, с. 150; 34; 110] розкривають її змістову суть з наступних поглядів:

- 1) як форма співпраці;
- 2) як економічний процес з удосконалення, поєднання, забезпечення, взаємодії, зближення, вирівнювання, поглиблення виробництв або інтересів;
- 3) як об'єднання підприємств, галузей АПК, підприємницького хисту суб'єктів господарювання.

Всіма авторами акцентується увага на економічних перевагах аграрно-промислової інтеграції:

- формування технологічно обґрунтованої структури виробничих фондів;
- оперативне маневрування ресурсним потенціалом підприємств-учасників інтеграційного процесу;
- залучення інвестиційного капіталу;
- застосування прогресивних технологій;
- забезпечення високого рівня товарності, реалізація продукції інтегрованого формування без посередників;
- налагодження взаємовигідних економічних відносин між підприємствами сільського господарства і промисловості;

- отримання додаткового прибутку за рахунок синергічного ефекту;
- усунення дисбалансу в міжгалузевих відносинах;
- вирішення соціальних проблем та зниження соціальної напруги території;
- створення умов для розширеного відтворення.

Зауважимо, що крім позитивних сторін аграрно-промислова інтеграція має і низку недоліків: зменшення робочих місць, вразливість інтегрованої структури при вилученні однієї з ланок вертикального ланцюга, поступове зменшення впливу сільськогосподарського підприємства як юридичної особи, можливість монополізації ринку тощо.

Більшість визначень поняття аграрно-промислової інтеграції, не зважаючи на незначні відмінності термінів, мають загальні характеристики.

Враховуючи те, що розвиток інтеграційних процесів в аграрному секторі здійснюється від простих до складніших інтегрованих систем, в т.ч. на основі продуктової спеціалізації, вважаємо за доцільне дати визначення аграрно-промислової інтеграції підприємств окремої продуктової вертикалі як сукупності організаційно-економічної, виробничо-технологічної, соціальної взаємодії, що об'єднує дію окремо розрізнених і самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання аграрного, промислового та інших сегментів підкомплексу, які націлені на створення необхідної кількості продуктів споживання з метою забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств-учасників та підвищення конкурентоспроможності їх продукції.

Успішний розвиток інтеграційних процесів не можливий без врахування організаційно-економічних факторів розвитку інтеграції. Їх співвідношення і значимість змінюється в залежності від макроекономічної ситуації в країні. Нині прослідковуються тенденції одночасного переплетення факторів, що здійснюють стимулювання та стримування розвитку аграрно-промислової інтеграції (рис. 1.2).

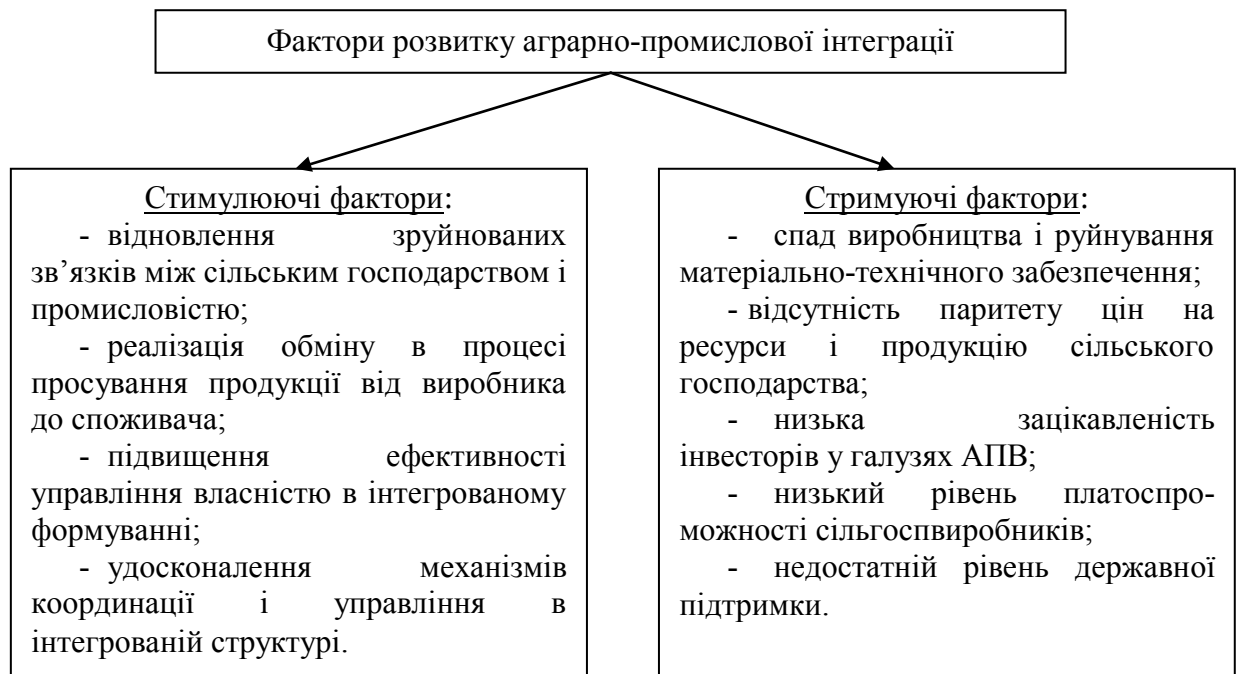

Рис. 1.2. Фактори впливу на розвиток аграрно-промислової інтеграції
Джерело: розробка автора з використанням [73; 174].

Характерною ознакою сучасної системи господарювання є різноманітність видів, напрямів і організаційно-економічних форм інтеграції. Як об'ємна категорія аграрно-промислова інтеграція піддається науковому методу класифікації за системоутворюючими ознаками (рис. 1.3).

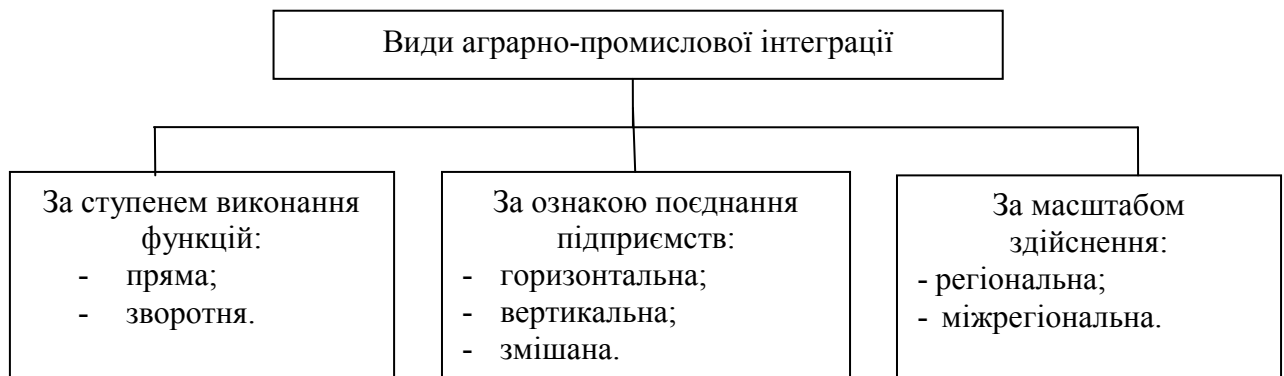

Рис. 1.3. Класифікація видів аграрно-промислової інтеграції
Джерело: розробка автора.

Види інтеграції розрізняють за ступенем виконання функцій, ознакою поєднання підприємств (складом учасників інтеграційного процесу або метою інтегрування), за масштабом здійснення інтеграції.

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників за метою інтегрування [205; 79; 118, с. 30; 224; 22; 67; 104; 105; 65] виділяють горизонтальний та

вертикальний види інтеграції. Однак, ми погоджуємося з думкою інших авторів [36; 78; 106; 100; 123], які до вищеназваних додають ще один вид – змішану інтеграцію.

Вертикальна інтеграція характеризується об'єднанням підприємств різних сфер аграрно-промислового комплексу, які взаємопов'язані технологічним процесом виробництва кінцевого продукту. Вона ще носить назву міжгалузевої (агропромислової) інтеграції. Вертикальна інтеграція в адміністративно-територіальних межах сприяє чіткому відокремленню регіональних продуктових підкомплексів – відкритих організаційно-виробничих систем, що об'єднують сільськогосподарські товаровиробники, промислові підприємства, сервісні та торговельні організації [141].

Ми погоджуємося з думкою авторів [22; 65; 70; 105 та ін.], що на сучасному етапі розвитку економіки найбільшу цікавість являє саме вертикальна інтеграція. Вона дозволяє збалансувати інтереси структурних одиниць об'єднання, узгодити ціни на продукцію АПК, знизити накладні та трансакційні витрати, збільшити завантаження виробничих потужностей промислових підприємств, збільшити обсяги виробництва аграрно-промислової продукції, покращити якість виробленої продукції та зменшити ризики пов'язані з її реалізацією, формувати стабільну базу збуту. Поява вертикально інтегрованих структур в ринковій економіці, на думку О.А. Родіонової, пояснюється ще й розвитком відносин власності та необхідністю фінансового оздоровлення господарюючих суб'єктів [162], що є учасниками об'єднань.

Змішаний вид інтеграції проявляється як організаційно-економічне об'єднання в один господарський організм виробництв і підприємств різних галузей аграрно-промислового комплексу, які не мають техніко-технологічної залежності з виробництва і збуту відповідного товару [106].

Кожен вид аграрно-промислової інтеграції, що виокремлюється за складом учасників інтеграційного процесу, характеризується певною формою (типом) впровадження [123] (рис. 1.4).

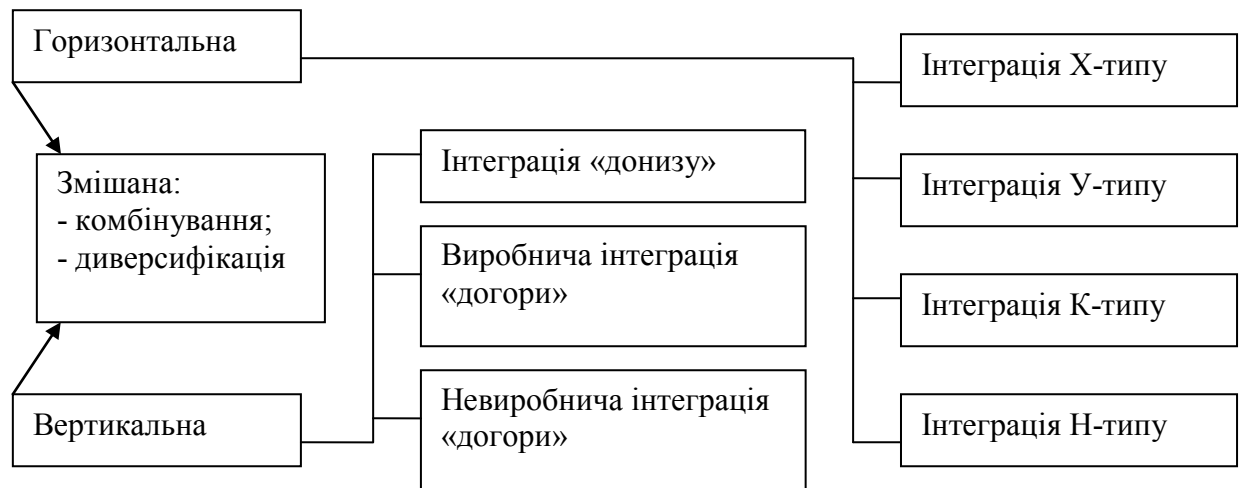

Рис. 1.4. Типи інтеграції та форми їх розвитку

Джерело: розробка автора з використанням [123].

При горизонтальній інтеграції У-типу відбувається об'єднання підприємств однієї галузі, які виробляють подібну продукцію або здійснюють одні й ті ж стадії виробництва. Горизонтальна інтеграція Х- або К-типу об'єднує підприємства з випуску взаємопов'язаних товарів, де Х-інтеграція – об'єднання взаємодоповнюючих за масштабами збуту підприємств або напрямів діяльності, К-інтеграція – приєднання підприємства або додаткового напрямку діяльності без зміни основного. Процес об'єднання підприємств різних галузей аграрно-промислового виробництва без наявності виробничої спільності називають горизонтальною інтеграцією Н-типу (конгломератним злиттям). Профілююче виробництво у таких об'єднаннях має розпливчасті контури або зовсім зникає. У вертикальній інтеграції розрізняють наступні форми: інтеграція «донизу», виробнича інтеграція «догори», невиробнича інтеграція «догори».

Напрямок інтеграції визначається внутрішнім змістом інтеграційних процесів, їх предметною стороною. Автор В.А. Добриніна основні напрями агропромислової інтеграції розглядає залежно від рівня процесу виробництва: у масштабі всієї країни, в межах області, регіону або ж на рівні підприємства. Великого значення при цьому надає особливостям окремих галузей, специфіці технології виробництва продукції та її споживання [49, с. 273]. Підтримуємо думку авторів [22; 67], що внутрішній зміст інтеграції слід

розглядати в розрізі її окремих видів та спрямування діяльності підприємств-учасників інтегрованого процесу. Тому за напрямками вертикальна інтеграція класифікується таким чином [67]:

- виробнича (поєднує сільськогосподарські і переробні підприємства, що займаються вирощуванням продукції рослинництва та виробництвом продукції тваринництва, які в подальшому надходять на промислову переробку);

- маркетингова (передбачає збут виробленої продукції та постачання необхідних засобів виробництва);

- комплексна (поєднує обидва вказаних вище напрями).

Основними напрямками горизонтальної інтеграції є:

- виробнича (передбачає співробітництво партнерів, розмежованих за внутрішнім галузевим технологічним поділом праці та ін.);

- фінансово–кредитна (акумулює вільні кошти учасників інтеграційного процесу та надає окремим із них кредитні послуги);

- освітньо–консультаційна (в її межах діють різноманітні об'єднання виробників, завданням яких є організація обміну досвідом роботи, освоєння прогресивних технологій, форм організації та управління виробництвом, вивчення новітніх досягнень науки і стану продуктових ринків);

- соціальна (спрямована на задоволення соціальних потреб сільських виробників) [22].

Важливими питаннями щодо дослідження розвитку інтеграційних процесів є розгляд мотивів та цілей аграрно-промислової інтеграції, які спонукають суб'єктів підприємництва до спільної діяльності. Найважливішими цілями таких підприємств у складі інтегрованих структур є отримання бажаного економічного результату інтеграції – синергічного ефекту та досягнення надійності і стабільності їхньої господарсько-виробничої діяльності [22]. Зазначимо, що синергічний ефект – додатковий дохід, що формується завдяки вищій економічній ефективності інтегрованого виробництва порівняно з відокремленим [10]. Його виникнення проявляється

у розвитку зв'язків різних рівнів і форм між елементами новоствореної інтегрованої аграрно-промислової системи, яка в свою чергу характеризується додатковою енергетичною силою та розширенням можливостей впливу на ефективність виробництва.

Окремі автори [76; 77] у процесі дослідження інтеграційних процесів в аграрному секторі виявили, що при об'єднанні підприємств в різні форми організації виробництва, кожному з них притаманні одні й ті ж властивості в процесі здійснення аграрно-промислової інтеграції. Виявлені системні властивості впливу на ріст та розвиток інтеграції було систематизовано (рис. 1.5). В схемі сукупного ефекту інтеграції АПК всі системні властивості диференційовані на позитивні і негативні. В свою чергу позитивні розділені на: економічні, соціальні, інші з характеристикою їхньої сутності.

Разом з тим розвиток інтеграції в АПК ставить перед собою широкий спектр задач (вивчення і використання вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку інтеграції в АПК, оцінка умов розвитку інтеграції аграрного сектору з іншими сферами АПК, обґрунтування раціональних моделей інтегрованих структур, створення необхідних економічних умов для поетапного розвитку інтеграції [118, с. 40-41], для вирішення яких застосовують найрізноманітніші методи і прийоми. Через це в інтегрованому формуванні створюються найоптимальніші умови для здійснення закінченого циклу виробництва, переробки та реалізації аграрно-промислової продукції.

У результаті цього відбувається зростання конкурентоспроможності як окремого об'єднання, так і галузей та країни в цілому, забезпечується узгодженість дій, досягається економія ресурсів у спільній сфері діяльності. Беручи до уваги твердження В.М. Трегобчука, що «... формування технологічно досконалого ... та високопродуктивного ресурсного потенціалу ... можливе за рахунок радикального удосконалення взаємозв'язків між промисловістю, яка забезпечує аграрний сектор необхідними засобами й предметами праці та переробляє сільськогосподарську сировину, і,

безпосередньо, сільським господарством як специфічною в усіх відношеннях сферою економіки» [195], варто зазначити, що дійсно економія ресурсів та ефективне їх використання вбачається в створенні інтегрованих аграрно-промислових систем, які є логічним наслідком розвитку інтеграції.

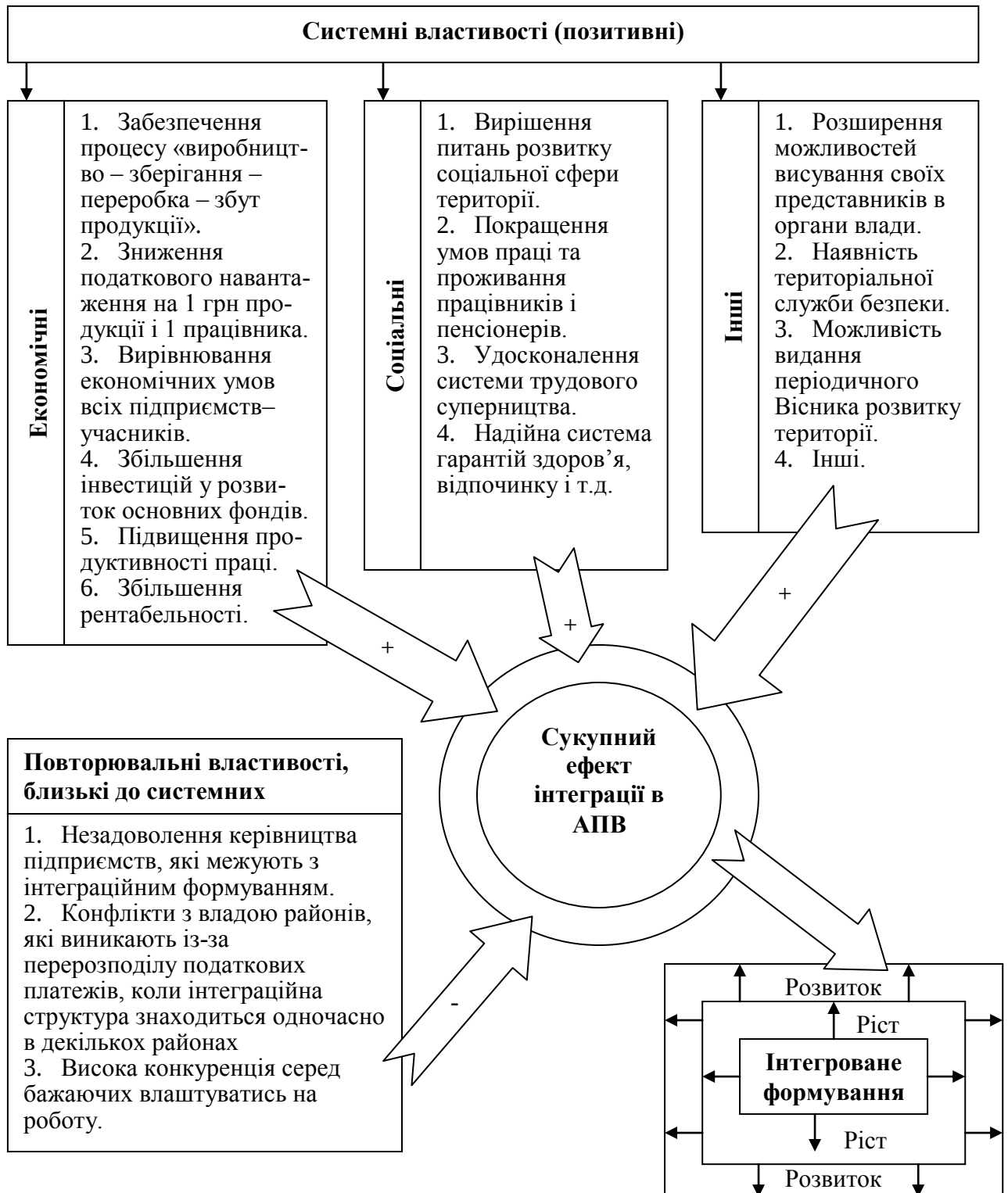

Рис. 1.5. Схема сукупного ефекту інтеграції в аграрно-промисловому виробництві
Джерело: розробка автора з використанням [76; 77].

Вирішення задач аграрно-промислової інтеграції регулюється основними мотивами її здійснення, якими є: єдність технологічного процесу виробництва кінцевої продукції, розширення можливостей диференціації продукції, отримання синергічних переваг (операційна, фінансова, управлінська синергії), посилення монопольного положення на ринку, висока кредитна та інвестиційна привабливість, фінансове оздоровлення підприємств-учасників інтеграційного процесу.

Як результат розвитку інтеграційних процесів є створення різноманітних інтегрованих структур, під якими слід розуміти об'єднання двох або більше економічних суб'єктів підприємництва шляхом встановлення цивільно-правових відносини з метою покращення показників їх виробничо-господарської діяльності та досягнення спільної мети функціонування [24, с. 124; 40]. Дослідження розвитку аграрно-промислової інтеграції передбачає виокремлення наукових принципів для побудови та ефективного функціонування інтегрованих структур [93; 96; 104]:

1. Добровільність вибору партнера та економічна доцільність, що дозволяє оптимізувати склад інтегрованих формувань.
2. Вплив держави на інтеграційний процес, що забезпечує його ефективність.
3. Інтеграція за ініціативою самих господарюючих суб'єктів без примусу з боку управлінських структур.
4. Організаційна цілісність інтегрованих структур за єдиної стратегії, тактики, цілей і завдань розвитку.
5. Виділення головної ланки та пріоритетних напрямів функціонування інтегрованого формування.
6. Рівні економічні умови для всіх учасників інтегрованих формувань як при їх створенні, так і в процесі функціонування.
7. Залучення до процесу аграрно-промислової інтеграції торговельного капіталу, що забезпечує приплив інвестицій до аграрної сфери.

В науковій літературі виділяють організаційно–економічні форми інтеграції за економіко–правовим статусом інтегрованої структури, а саме [42, с. 11]: повна, контрактна, акціонерна, кооперативна, партнерська, громадська. Повна – здійснюється на базі засобів виробництва, що належать одному власнику. Контрактна – це інтеграція юридичних осіб, основним інструментом якої виступає контракт. Акціонерне формування, яке здійснює інтеграційні функції, створюється на акціонерній основі. Кооперативна форма інтеграції базується на створенні кооперативів відповідного профілю: переробних, маркетингових і т. д. Партнерська – має основою усну домовленість або документальне оформлення. У громадській – переважають риси неформального громадського об’єднання.

В процесі аграрно-промислової інтеграції відбувається об’єднання підприємств з метою утворення інтегрованих формувань у межах відповідних продуктивних підкомплексів, у функціонуванні яких беруть участь структури різних галузей аграрно-промислового виробництва. Таким чином, інтегровані об’єднання аграрного сектору виступають важливим напрямом реалізації об’єктивного процесу інтеграції в економіці країни, адже аграрно-промислова інтеграція відіграє організаційну роль у ринкових економічних відносинах, формує протидію дестабілізуючому впливу стихійного ринку, прискорюючи соціально-економічні перетворення на селі.

1.2. Теоретичні аспекти формування і розвитку інтегрованих структур у продуктивних підкомплексах аграрного сектору

Інтеграційні процеси за своїм економічним змістом – це формування нового технологічного бізнесу і побудова на цій основі нового типу інтегрованих підприємств [212] у межах окремих продуктивних підкомплексів здатних в нових конкурентних умовах вирішувати проблеми економічного

розвитку сфер АПК. Вони нині залишаються суттєвою частиною сучасної економіки та важливим елементом ринкового регулювання.

Головним фактором стабілізації і ефективного розвитку аграрно-промислового виробництва стало формування інтегрованих структур у межах відповідних продуктових підкомплексів. Автори [85, 219] підкреслюють, що при вертикальній кооперації (співробітництві) та інтеграції (частковому чи повному об'єднанні) створюються найсприятливіші умови для економічного розвитку продуктової структури АПК й ефективного виробництва її кінцевої продукції.

Останнім часом в аграрному секторі економіки посилилися процеси горизонтальної і вертикальної інтеграції, створюються інтегровані формування найрізноманітніших організаційно-економічних форм і видів діяльності. Сучасні інтегровані формування являються результатом історичного розвитку різних форм інтегрованих відносин і процесів. Слід погодитися з думкою В.А. Самородського, що не продумане реформування сільськогосподарських підприємств в акціонерні товариства послабило фактор керованості аграрно-промисловим виробництвом, особливо по вертикалі [168]. Тому хід і напрям процесів об'єднання багато в чому залежить від розвитку як галузей аграрно-промислового виробництва, так і його структурних складових (територіальної, галузевої, функціональної, управлінської, соціально-економічної, організаційної, продуктової). Структурна будова національного та регіонального аграрного сектору відображає внутрішній стан комплексу як системи і є підґрунтям для розвитку інтегрованих форм господарювання.

В аграрно-промисловому виробництві результатом міжгалузевого інтегрування на основі продуктової спеціалізації являється формування продуктових підкомплексів. П. С. Березівський продуктові підкомплекси характеризує як кінцево-цільові агропромислові структури, що в процесі інтеграції трансформуються в предметні агропромислові формування, які й

реалізують на ділі переваги предметно-технологічного синтезу сільського господарства й переробної промисловості [12, с. 238].

Слід зазначити, що в основі будь-якого аграрно-промислового формування з виробництва аграрної продукції та в межах будь-якого продуктового підкомплексу – об'єктивно існуючої єдності галузей аграрно-промислового виробництва, лежить процес інтеграції. Між цими поняттями існує прямий діалектичний зв'язок, адже аграрно-промислове формування потребує і базується на основі створення певної продуктової вертикалі, а продуктовий підкомплекс може функціонувати лише в рамках певного формування аграрного сектору.

Методичними основами для виокремлення вертикальних продуктових підкомплексів в системі агропромислового виробництва слугують [86; 108; 121, с. 8–9]:

По-перше, процеси розподілу праці – вирізняють вузькоспеціалізовані галузі та види діяльності в системі АПВ, які забезпечують виробництво і реалізацію готової продукції споживачеві.

По-друге, інтеграція спеціалізованих виробництв всіх стадій відтворення будь-якого кінцевого продукту.

По-третє, удосконалення системи управління АПВ – міжгалузеві комплекси, поєднуючи розрізнені галузі аграрно-промислового комплексу, забезпечують технологічне об'єднання виробничого процесу.

По-четверте, економічна цілеспрямованість – здійснення планомірної діяльності з метою підвищення ефективності виходу кінцевої продукції на всіх стадіях її виробництва.

По-п'яте, вирішення соціальних питань – зближення умов праці та відпочинку, забезпечення моральної та матеріальної зацікавленості в кінцевих результатах для працівників всіх підприємств, що входять до складу відповідних продуктових підкомплексів.

По-шосте, забезпечення населення продуктами харчування.

По-сьоме, підвищення результативності, що здійснюється на основі інтеграції галузей і сфер аграрного сектору.

По-восьме, досягнення високої стабільності та ритмічності діяльності переробних підприємств – використання їх виробничих потужностей, покращення застосування транспортних засобів, економія капітальних вкладень за рахунок спільного будівництва об'єктів промислового та сільськогосподарського призначення тощо.

Кожна продуктова вертикаль (продуктовий підкомплекс) являє собою взаємопов'язаний ланцюг певних видів діяльності, які притаманні різним сферам, галузям, підгалузям та технологічно об'єднуються для організації виробничого процесу, починаючи від виробництва спеціалізованих засобів виробництва для даного продукту і закінчуючи реалізацією цього продукту для задоволення потреби в ньому населення [62, с. 16] (рис. 1.6).

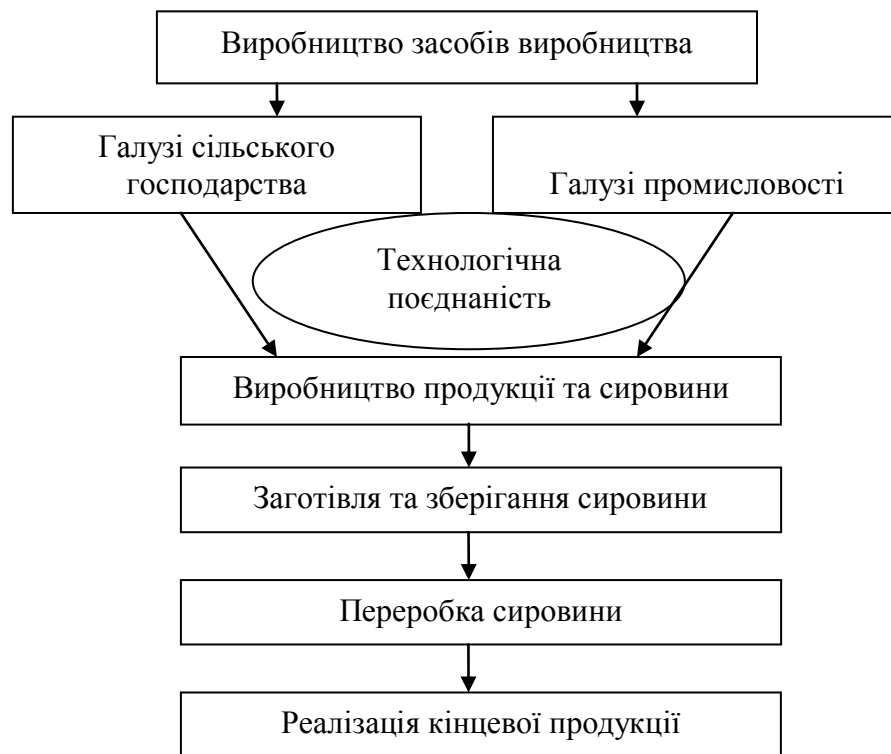

Рис. 1.6. Технологічна схема одержання продукції АПВ у межах продуктового підкомплексу

Джерело: розробка автора з використанням [126].

Продуктові підкомплекси зазвичай застосовуються до одного виду чи групи продуктів (молоко і молокопродукти, м'ясо і м'ясопродукти тощо), забезпечуючи одержання відповідного їх виду.

Продуктові підкомплекси мають створюватися за загальною схемою їх формування і функціонування, обов'язковими атрибутами якої повинні виступати розвинуті спеціалізовані елементи підкомплексів: виробництво засобів виробництва, галузі сільськогосподарського виробництва та промислової їх переробки, спеціалізований транспорт, система зберігання, спеціалізована торгівля.

Первинною ланкою будь-якого продуктового підкомплексу завжди є сільське господарство [29]. Являючись основою аграрного виробництва, в реальній практиці воно представлене сільгосппідприємствами, фермерськими господарствами, особистими селянськими господарствами, які виробляють продукцію подвійного призначення: для промислової переробки та безпосереднього продажу населенню.

Підприємства промисловості у складі галузей промислової переробки виробляють кінцеву продовольчу продукцію для споживання населення. Спеціалізована торгівля через ринки, магазини, центри оптового та дрібнооптового продажу, відповідно, здійснює реалізацію продуктів харчування.

Важливим структурним елементом продуктового підкомплексу є виробнича інфраструктура – комплекс галузей, що обслуговують основне виробництво [8] та виступає фактором реалізації внутрішніх резервів сталого економічного зростання агропродовольчої сфери [46]. Вона представлена суміжними галузями і підприємствами, що забезпечують аграрний, промисловий і торговельний сектори аграрно-промислового виробництва товарами спеціалізованого машинобудування, добривами, засобами захисту рослин, комбікормами, ветеринарними препаратами, устаткуванням для переробної промисловості та торгівлі, а також забезпечують ремонт і обслуговування технічних засобів.

Регіональний продуктивний підкомплекс, як зазначають О.В. Коломицева, Н.В. Шевченко, включає до свого складу окремі галузі АПВ за основними критеріями: спільність території, ступінь спеціалізації й

участі галузей у виробництві, переробці, зберіганні та реалізації сільськогосподарської сировини і продовольства в цьому регіоні, а також єдність мети розвитку галузей – виробництво кінцевого продукту з мінімальними суспільно необхідними витратами [84]. Таким чином логічно розкрити параметри оптимальної структури окремого продуктового підкомплексу через рівень виробничо-технологічної взаємозалежності галузей АПВ, мінімізацію витрат виробництва продукції на основі територіального розподілу праці, а спеціалізацію галузей підкомплексу визначити відповідно до природно-економічних умов їх розташування.

Продуктові підкомплекси як міжгалузеві інтегровані структури характеризуються наступними особливостями:

1. Функціонування продуктових вертикалей потребує конкретного організаційного оформлення в певні інтегровані структури, що забезпечують виробничо-технологічний продуктовий ланцюг.

2. Кінцевий результат діяльності об'єднаних підприємств визначається розвитком, дієвістю та взаємовигідністю міжгалузевих відносин в межах продуктового підкомплексу.

3. Основне виробництво продуктових підкомплексів має доповнюватися розвинутою виробничою інфраструктурою.

4. В основі продуктового підкомплексу лежить внутрігосподарська (горизонтальна) чи міжгалузева (вертикальна) інтеграція.

5. Продуктова спеціалізація вертикалей визначається ареалом сільськогосподарського виробництва.

6. Кожна продуктова вертикаль повинна забезпечуватися добре організованим і налагодженим аграрно-промисловим виробничим циклом.

Звернемо увагу на те, що міжгалузеві зв'язки в продуктивній структурі АПВ залежать від поділу технологічного процесу одержання кінцевого продукту на його виробничі стадії – цикли. Весь аграрно-промисловий виробничий цикл здійснюється в межах певних спеціалізованих продуктових вертикалей, які мають властиві тільки їм наповненість виробничого циклу

[47, с. 65-66]. Лише єдність техніко-виробничих дій всіх складових галузей АПК продуктових підкомплексів показують реальну аграрно-промислову інтеграцію у створенні кінцевого продукту.

Зауважимо, що сутність аграрно-промислового виробництва, його можливості й очікувані результати перебувають у прямій залежності від співвідношення та взаємодії трьох складових єдиного аграрно-промислового виробничого циклу, в якому слід виділяти аграрний, переробний та торговельний цикли [25]. Для розуміння змісту аграрно-промислового виробничого циклу та його ролі в становленні продуктової вертикалі варто розглянути його побудову на прикладі цукробурякового підкомплексу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Структура аграрно-промислового виробничого циклу в цукробуряковому підкомплексі аграрного сектору

Складові аграрно-промислового виробничого циклу	Основні виробничі стадії та елементи аграрно-промислового виробничого циклу
Аграрний	Селекція і насінництво цукрових буряків; сервісно-виробниче забезпечення сільськогосподарських підприємств; підготовка насіння, посів, догляд за культурами та збирання врожаю цукрових буряків.
Переробний	Транспортування, зберігання, формування технологічних партій; сервісно-виробниче забезпечення промислових підприємств; переробка цукрових буряків.
Торговельний	Доставка і приймання цукрової продукції; формування торгових місць; організація реклами; організація торгівлі асортиментом продукції; моніторинг продажу, вивчення попиту; оптовий і роздрібний продаж; забезпечення громадського харчування.

Джерело: розробка автора.

Виходячи із викладеного вище, логічно вести мову про те, що всі складові цукробурякового виробничого циклу на рівні інтегрованого формування в межах окремого продуктового підкомплексу знаходяться у взаємозалежності, взаємопов'язані між собою та мають бути зацікавлені в ефективності функціонування кожного з структурних елементів

підкомплексу [138]. Лише за цієї умови можливо досягти спільного економічного результату від інтеграції.

За умовами ринкової економіки для сприяння взаємовигідної мотивації атрибути аграрно-промислового виробничого циклу будь-якого продуктового підкомплексу повинні бути взаємопов'язані та взаємодоповнювати один одного. Як стверджує А.В. Герелес, йдеться не просто про традиційно зрозумілий принцип взаємовідносин за схемою: сільське господарство – переробна промисловість – торгівля кінцевим продуктом, а про відносини, що будуються за принципом зворотного зв'язку, тобто вимог галузі споживача до галузі виробника (постачальника) ресурсів [36].

Тому з наведеної структури аграрно-промислового виробничого циклу в цукробуряковому підкомплексі зробимо наступні висновки:

1. Основною кінцевою продукцією цієї продуктової вертикалі є цукор, супутньою – м'яса, жом, які реалізують в готовому вигляді.
2. Рівень розвитку продуктового підкомплексу характеризує стан задоволення потреб споживачів, за що відповідає торговий цикл.
3. Для забезпечення у повному розумінні реалізацію кінцевої мети усього продуктового блоку необхідно, щоб аграрний і переробний цикли мали відповідне технічне і технологічне забезпечення.
4. Єдність інтересів усіх ланок технологічного процесу одержання цукробурякової продукції потребує реалізації в цій системі принципу зворотного зв'язку.

Сукупність продуктових підкомплексів утворює вертикальний зріз організаційної структури аграрно-промислового виробництва, у якому його загальна мета диференційована за основними вертикалями. Ці вертикалі надають можливість практичного вирішення проблем міжгалузевих зв'язків створених інтегрованих структур у межах продуктових підкомплексів. Виходячи з цього, продуктову структуру АПВ слід розглядати з позицій

єдності елементів технологічного процесу виробництва кінцевого продукту та виробничих циклів.

Автори П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко, орієнтуючись на світову та вітчизняну практику, вводять наступні організаційно-економічні форми виробничої аграрно-промислової інтеграції в продуктових підкомплексах за сучасних ринкових умов господарювання [164, с. 103-108]:

1. Створення інтегрованих формувань за участю підприємств з виробництва сировини, її переробці та реалізації на базі єдиного власника (повна інтеграція).

2. Організація переробки продукції у контрактній формі для юридичних осіб (контрактна інтеграція).

3. Поєднання виробництва і переробки продукції в межах одного об'єднання (інтеграція на базі об'єднання).

4. Переробка продукції виробниками сировини на кооперативних засадах для дрібних власників (кооперативна інтеграція).

Продуктова структура АПВ кожного регіону країни характеризується певною системою продуктових підкомплексів. В Черкаській області виділяють наступні підкомплекси: зернопродуктовий, олійнопродуктовий, цукробуряковий, плодоовочеконсервний, кондитерський, лікєро-горілчанний, пивобезалкогольний, м'ясопродуктовий, молокопродуктовий, птахопродуктовий (табл. 1.2).

Викладене в табл. 1.2. дозволяє спостерігати в кожному продуктовому підкомплексі індивідуальне поєднання базисних (основних) та додаткових видів продукції сільського господарства, а також галузей і виробництв, які інтегруються.

Частина підкомплексів, виходячи із сировинної складової, є монопродуктовими, а саме: цукробуряковий, олійно-, м'ясо-, молоко- та птахопродуктовий, інші – поліпродуктовими.

В процесі аграрно-промислової інтеграції під час об'єднання суб'єктів підприємництва в єдиному виробничо-технологічному ланцюзі

«створюються можливості ... для передачі або продажу сировини і проміжної продукції за собівартістю чи розрахунково-нормативними цінами на окремих етапах технологічного переділу» [85]. Це надає можливість мінімізувати розмір нарахувань та трансакційних витрат, що в свою чергу має безпосередній вплив на істотне здешевлення кінцевої продукції підкомплексу.

Таблиця 1.2

Продукція аграрних підприємств в системі продуктових підкомплексів

Продуктові підкомплекси	Основні види сільськогосподарської продукції										Кількість видів продукції
	зерно	сояшник	цукровий буряк	картопля	овочі	плоди	виноград	мясо	молоко	яйця	
Зернопродуктовий	+	+	+				+			+	5
Олійнопродуктовий		+									1
Цукробуряковий			+								1
Плодоовочеконсервний		+	+	+	+	+	+	+			7
Кондитерський	+	+	+			+	+		+	+	7
Лікero-горілчаний	+		+			+	+			+	5
Пивобезалкогольний	+		+			+	+				4
М'ясопродуктовий								+			1
Молокопродуктовий									+		1
Птахопродуктовий								+		+	2
Всього участь у підкомплексах	4	4	6	1	1	4	5	3	2	4	x

Джерело: [85].

Логічним наслідком розглянутих змін являються підвищення конкурентоспроможності продукції, суттєве зниження цін, зростання маси прибутку. Практика доводить, що продуктові підкомплекси у формі інтегрованих економічних структур можуть і повинні включати підприємства не тільки базової галузі (по горизонталі), але також суміжних галузей з урахуванням технологічних зв'язків і переділів. Такі системи формуються на різних рівнях, а саме: районному, міжрайонному, регіональному, міжрегіональному, національному, транснаціональному.

Нині в більшості випадків у межах продуктових підкомплексів АПВ партнери діють відокремлено, кожен у своїй сфері економічних відносин:

торгівля сама формує ціну, за таким же принципом функціонує і переробна промисловість, яка займає монопольне становище, і лише сільське господарство залишається наодинці в основному з економічною не вигідністю власного виробництва [206]. Слід зазначити, що галузь сільського господарства, частка якої в сумарних витратах підкомплексу найвища, одержує прибутку в розрахунку на 1 гривню витрат значно менше, ніж всі наступні ланки – від проходження продукції як сировини і аж до реалізації готової продукції [126].

При дослідженні продуктових підкомплексів АПВ як міжгалузевих інтегрованих структур, слід звернути увагу на критерії виокремлення груп підкомплексів. Автор О.В. Коломицева підкомплекси аграрного сектору поділяє [85]:

- з позиції критерію функціональності (продуктові, непродуктові);
- з погляду на критерій організаційного оформлення (за можливістю і необхідністю таких рішень та які не потребують їх);
- з позиції критерію можливих організаційних форм і різного ступеня інтегрованості.

Формування в структурі АПВ продуктових підкомплексів має велике значення для прогнозування, тому що дозволяє обґрунтувати пропорції між сферами і галузями з урахуванням технологічних співвідношень у виробництві конкретних видів продукції. Продуктові підкомплекси як об'єкти аналізу і прогнозування мають певні особливості: орієнтацію на задоволення потреб населення в конкретних видах продукції, є складними багатогалузевими формуваннями, зв'язані між собою використанням різних видів ресурсів, аграрна частина продуктових вертикалей представлена різними категоріями господарств, важко виділити їх організаційно-управлінську структуру.

Узагальнення досвіду інтеграційних процесів показує, що створення продуктових підкомплексів – вертикальних систем дозволяє [134; 142]:

- інтегрувати в єдине ціле виробництво, переробку, торгівлю;

- акумулювати фінансові ресурси для реалізації пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства;
- посилювати конкурентний потенціал аграрної сфери;
- завантажувати виробничі потужності промислових підприємств-учасників інтеграції;
- підвищувати ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств аграрної сфери.

Зауважимо, що розвиток інтегрованих структур на основі продуктової спеціалізації слід вважати не лише виробничою потребою, а й тим важливим соціально-економічним фактором, що сприяє досягненню повної соціальної однорідності в межах аграрно-промислового комплексу.

Формування продуктових підкомплексів забезпечує продовольчі потреби населення та вирішує важливі соціально-економічні завдання, а саме: сприяє ствердженню продовольчої безпеки, створює інтегровані формування для здешевлення процесу виробництва та підвищення якості продукції, досягає вищого розвитку продуктивних сил в галузях АПВ, розвиває інтегроване виробництво на інтенсивній основі, сприяє вирішенню різноманітних соціальних проблем села.

Отже, становлення інтеграційного процесу – це насамперед радикальний напрям щодо формування ринкових відносин у сільському господарстві, поєднання економічних інтересів виробничих та переробних підприємств через створення інтегрованих формувань в АПВ. Поєднання заходів виробничо-технологічного ланцюга дозволить досягати ефективності при використанні сировини, поглибити переробку, розширити асортимент, поліпшити якість та конкурентоспроможність аграрно-промислової продукції. Тільки за таких умов подальше формування і розвиток галузевих продуктових підкомплексів на інтеграційній основі будуть ефективними.

1.3. Методика оцінки ефективності діяльності інтегрованих структур аграрно-промислового виробництва

Успішне функціонування інтегрованих структур у межах відповідних продуктових підкомплексів АПВ багато в чому визначається правильно вибраною стратегією розвитку, на основі якої ефективно здійснюють діяльність підприємства, що є їх складовими.

Ефективність у широкому значенні цього слова означає здатність приносити ефект, результативність певному процесу та визначається співвідношення між результатом (ефектом) та витратами [128], що забезпечують цей результат. Теорія ефективності чітко розмежовує поняття ефекту й ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, що його викликали [213].

Ефект (від лат. effectus – виконання, дія) означає результат, наслідок будь-якої дії, причин, сили [38]. Він може вимірюватися в матеріальному, соціальному, грошовому вираженні. Ведеться мова про економічний ефект лише тоді, коли результати діяльності підприємств продуктових підкомплексів отримують грошову оцінку.

Пол Хейне зазначає, що «ефективність – це позитивний чинник, який найбільш послідовно підноситься економістами. Це не повинно дивувати, оскільки ефективність і економічність – майже синоніми. Обидва терміни характеризують «результативність» використання засобів для досягнення цілей» [203, с. 256].

С.Б. Шнейдер вважає, що ефективність – це ступінь, за якого процеси задовольняють очікування і потреби споживачів [218, с. 74].

Досліджуючи зміст ефективності узагальнено, що це поняття являється досить містким та включає в себе оцінювання результатів діяльності підприємств за різними напрямками. Науковці [215; 203; 218; 213; 175; 114; 166; 6] при розрахунках ефективності враховують:

– результат (ефект) виробництва та сукупність всіх ресурсів виробництва;

- корисність виробленого товару для споживачів;
- економію робочого часу.

Погоджуємося з думкою О.Д. Шеремета, Р.С. Сайфуліна [215], які зазначають, що ефективність є однією з найскладніших категорій економічної науки. Вона виступає основою побудови кількісних критеріїв цінності прийнятих рішень, використовується для формування матеріально-структурної, функціональної і системної характеристик господарської діяльності.

Більшість дослідників виділяють економічну та соціальну види ефективності [114; 213; 158; 222]. Під економічною ефективністю розуміють результативність функціонування економічної сфери суспільних систем (підприємств), яка відображає міру впливу економічних процесів на економічні результати [173].

В узагальненому вигляді економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат коштів і живої праці та задіяних для цього виробничих ресурсів [6, с. 45].

Соціальна ефективність характеризується відповідністю результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства [54, С. 103-104], інтересам окремої людини [113].

Однак ведучи мову про інтегровані структури у межах продуктових підкомплексів аграрно-промислового виробництва, коректніше говорити про соціально-економічну ефективність аграрно-промислової інтеграції [163], яка забезпечує підвищення рівня життя населення, ефективність суспільного виробництва і національного багатства країни [222].

Під час дослідження ефективності потрібно керуватися відповідними критеріями, методиками оцінки, певною системою показників.

Критерій – це головна ознака і визначальна міра вірогідності пізнання суті ефективності виробництва, у відповідності з яким здійснюють кількісну

оцінку її рівня [90].

Правильно сформований критерій найповніше характеризує суть досліджуваної економічної категорії. В науковій літературі виділяють моно- та полікритеріальні підходи щодо оцінки ефективності функціонування підприємств. При монокритеріальному підході оптимізують (максимізують чи мінімізують) один з параметрів, а при полікритеріальному – декілька параметрів ефективності.

Досить часто за критерій економічної ефективності береться динамічне використання усіх виробничих ресурсів підприємства. В такому аспекті критерієм економічної ефективності аграрно-промислового виробництва є обсяг виробництва продукції на одиницю сукупних ресурсів або економія сукупних ресурсів при виробництві одиниці продукції [66].

В якості критерію аграрно-промислового виробництва автори [5, с. 140; 127, с. 33] пропонують застосовувати найменшу кількість ресурсів виробничого потенціалу на виробництво одиниці продукції.

Критерій економічної ефективності (e) в загальному вигляді описується наступною формулою [92]:

$$e = \frac{E \rightarrow \max}{B \rightarrow \min}, \quad (1.1)$$

де E – економічний результат (вигода або ефект);

B – витрати, понесені на досягнення економічного результату.

Погоджуємось із думкою авторів Г.А. Мохонько та І.П. Малик [114] про те, що основним критерієм економічної ефективності виступає мінімізація витрат або максимізація результатів, соціальної – задоволення потреб соціального характеру відповідно до ресурсів, які спрямовані на досягнення цілей, соціально-економічної – максимізація результатів у розрахунку на сукупні ресурси, що забезпечують найбільш повне задоволення потреб працюючих.

Основним критерієм ефективності тієї або іншої форми агропромислової інтеграції є здатність підтримувати і розвивати виробничо-економічні

зв'язки, що у свою чергу свідчить про рівень зближення інтересів партнерів і результатів функціонування інтегрованого формування [180].

Як економічна категорія «ефективність» має два аспекти – якісний, що відображає її логічне, теоретичне значення, та кількісний, який розкриває дію закону економії часу [60]. Однак, слід зауважити, що такий поділ є досить умовним, тому що методичні підходи щодо оцінки ефективності інтеграції взаємозалежні та потребують комплексного застосування.

Проведений попередній аналіз наукової літератури [69, с. 6-8; 201; 225; 230; 149, с. 13-19; 226] надав можливість виокремити наступні підходи до якісної оцінки ефективності функціонування інтегрованих структур у межах відповідних продуктових підкомплексів: аналіз середовища функціонування, теорію трансакційних витрат, оцінення переваг довгострокових ділових відносин, аналіз досягнення конкурентних переваг, теорію фінансового менеджменту, аналіз узгодження інтересів акціонерів та головних підприємств.

Автори [149, с. 13-19; 179; 225; 226; 232] пропонують наступну систему показників, що описують кількісний підхід щодо оцінення результативності інтеграційних процесів:

- оцінка загальної ефективності інтегрованої структури,
- аналіз фінансових результатів діяльності учасників інтегрованого формування,
- оцінка ефективності окремих блоків об'єднання,
- аналіз фінансового стану сільськогосподарських, переробних та інших підприємств-учасників інтегрованого формування.

Розглянувши підходи щодо оцінення ефективності діяльності інтегрованої структури, підтверджуємо необхідність застосування методичного інструментарію оцінки ефекту інтеграційних взаємодій. Автори [118, с. 61-62; 175] наводять логічну послідовність такого методичного інструментарію до оцінки результативності та ефективності інтеграційних

процесів суб'єктів підприємництва, що входять до складу інтегрованих формувань:

1. Формування системи критеріїв ефективності аграрно-промислової інтеграції.
2. Обґрунтування основних етапів реалізації алгоритму оцінки ефективності.
3. Розробка комплексу заходів щодо підвищення результативності інтегрованих структур у межах продуктових підкомплексів АПК.
4. Розробка рекомендацій щодо ефективної реалізації заходів оцінки та коректуючих дій.

Щодо системи економічних взаємовідносин між підприємствами продуктових підкомплексів, то вона розглядається як комплексна підсистема двох систем, а саме [135]: системи виробництва, переробки і реалізації продукції та системи зв'язків і організаційних форм ведення аграрно-промислового виробництва. Ці елементи забезпечують утворення єдиного об'єкту дослідження, що виробляє кінцеву аграрно-продовольчу продукцію.

Аналіз об'єкту (інтегрованого формування) у межах відповідного продуктового підкомплексу слід здійснювати на основі порівняння можливих і досягнутих результатів, що забезпечуються правильно обраною системою показників ефективності виробництва.

Методологічно вимірювальна система показників економічної ефективності для аналізу, як наголошує М.К. Пархомець, повинна відповідати таким принципам і вимогам [144, с. 20]:

- більш повно і точно відображати суть критерію ефективності;
- характеризувати ступінь результативності виробництва;
- здійснювати порівняльну оцінку у її динаміці і територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами;
- сприяти виявленню резервів збільшення економічного ефекту при мінімальному залученні додаткових ресурсів і бути зручним у їх використанні;

– мати можливість їх розрахунку на основі даних відображених у матеріалах звітності.

Отже, для оцінки економічної ефективності та її визначення у конкретній галузі аграрно-промислового виробництва застосовують певні критерії та економічні показники, причому, якщо критерій виражає принцип оцінки економічної ефективності, то показник – це числове вираження її рівнів або темпів їх зміни в динаміці [72, с. 125].

Визначати економічну ефективність необхідно з врахуванням загального ефекту виробництва та обсягу ресурсів, що використовуються у виробничому процесі, тому що результатом аграрно-промислового виробництва є кінцева продукція АПВ, а витратами – обсяг ресурсів, які забезпечують виробництво кінцевої продукції [217]. Застосування такого підходу, на нашу думку, є досить актуальним при дослідженні економічної ефективності інтегрованих структур у межах регіональних продуктових підкомплексів.

Розглядаючи діяльність інтегрованих формувань досить часто в аграрній науці акцентують увагу на вивченні та дослідженні лише сільськогосподарського виробництва, не враховуючи стану та динаміки розвитку суміжних з ним сфер АПВ.

Ми вважаємо, що ефективний розвиток сільського господарства неможливий без його ефективної взаємодії з іншими галузями аграрно-промислового комплексу.

Економічну ефективність виробництва в інтегрованих підприємствах продуктових підкомплексів АПВ В.Г. Андрійчук та М.В. Вихор [5, с. 141] пропонують визначати за системою показників для окремих сфер аграрно-промислового виробництва (табл. 1.3).

Застосування показників економічної ефективності аграрно-промислового виробництва залежить від мети і завдання дослідження. Проте жоден з них, ми вважаємо, не відповідає у повній мірі вимогам всебічного виміру ефективності діяльності підприємств аграрного сектору через не врахування низки чинників, що безпосередньо впливають на ці показники.

Система показників для визначення економічної ефективності виробництва підприємств аграрного сектору

Сфера АПВ	Основні показники економічної ефективності аграрно-промислового виробництва
I сфера	Обсяг виробленої продукції, обсяг товарної продукції, валовий дохід на 1 працівника, валовий дохід на 1 грн основних засобів, валовий дохід на 1 грн поточних витрат, чистий дохід на 1 працівника, чистий дохід на 1 грн основних засобів, чистий дохід на 1 грн поточних витрат, собівартість окремих видів продукції, оборотність засобів, затрати сировини на одиницю продукції, енергомісткість продукції тощо.
II сфера	Валова продукція, товарна продукція, валовий дохід на 1 працівника, валовий дохід на 1 грн оборотних засобів, валовий дохід на 1 грн сукупних фондів, валовий дохід на 1 га сільгоспугідь, валовий дохід на 1 грн поточних витрат, чистий дохід на 1 грн оборотних засобів, чистий дохід на 1 грн сукупних фондів, чистий дохід на 1 га сільгоспугідь, чистий дохід на 1 грн поточних витрат, собівартість окремих видів продукції, оборотність засобів та ін.
III сфера	Обсяг реалізованої продукції, обсяг товарної продукції, валовий дохід на 1 працівника, валовий дохід на 1 грн основних засобів, валовий дохід на 1 грн оборотних засобів, валовий дохід на 1 грн поточних витрат, чистий дохід на 1 працівника, чистий дохід на 1 грн основних засобів, чистий дохід на 1 грн оборотних засобів, чистий дохід на 1 грн поточних витрат, собівартість окремих видів продукції, затрати сировини на одиницю продукції, енергомісткість продукції тощо.
IV сфера	Товарооборот, валова продукція, валовий дохід на 1 працівника, валовий дохід на 1 грн основних засобів, валовий дохід на 1 грн оборотних засобів, валовий дохід на 1 грн витрат оборотності.

Джерело: розробка автора з використанням [5, с. 141].

Систему показників для аналізу економічної ефективності аграрно-промислових формувань у межах продуктових підкомплексів АПВ, на думку О.М. Шинкаренка, слід будувати в двох аспектах [216]:

1) як співвідношення кінцевої продукції ($KП$) до суми потенціалу ресурсів ($РП$) аграрно-промислового виробництва:

$$E = \frac{KП}{РП}, \quad (1.2)$$

де E – економічна ефективність аграрно-промислового виробництва.

2) як співвідношення кінцевої ($KП$), валової продукції ($ВП$) до суми ресурсного потенціалу ($РП_{сфер.АПВ}$) галузей і сфер АПВ, які беруть участь в її виробництві:

$$E_{\text{сфер.АПК}} = \frac{КП(\text{або}ВП)}{РП_{\text{сфер.АПК}}}, \quad (1.3)$$

де $E_{\text{сфер.АПК}}$ – економічна ефективність аграрно-промислового виробництва за сферами АПК.

Вище розглянуті показники необхідно застосовувати для виміру та аналізу економічної ефективності аграрно-промислового виробництва, об'єктивної оцінки функціонування як окремих підприємств інтегрованої структури, так і аграрно-промислового об'єднання у межах відповідного продуктового підкомплексу вцілому.

Під час аналізу економічної ефективності інтегрованих підприємств аграрного сектору автори [127, с. 35-39] беруть за основу кінцеву продукцію кожної стадії виробництва ($КП_{a-n\phi}$) та його валову продукцію ($ВП_{a-n\phi}$) попередньо вилучивши з них повторний розрахунок аграрної продукції власного виробництва, що надійшла на промислову переробку:

$$КП_{a-n\phi} = КП_c + КП_n - ВП_{\text{en}}, \quad (1.4)$$

де $КП_c$ – вартість кінцевої сільськогосподарської продукції;

$КП_n$ – вартість кінцевої продукції промисловості;

$ВП_{\text{en}}$ – вартість продукції сільського господарства власного виробництва, що використовується промисловим сектором досліджуваного аграрно-промислового формування.

$$ВП_{a-n\phi} = ВП_c + ВП_n - ВП_{\text{en}}, \quad (1.5)$$

де $ВП_c$ – вартість валової продукції сільського господарства;

$ВП_n$ – вартість валової промислової продукції;

Відповідно до цієї методики розраховуються і виробничі затрати ($З_{a-n\phi}$) [127, с. 39]:

$$З_{a-n\phi} = З_c + З_n - З_{\text{en}}, \quad (1.6)$$

де $З_c$ – вартість виробничих затрат на виробництво сільськогосподарської продукції;

$З_n$ – вартість виробничих затрат на виготовлення промислової продукції;

$З_{вп}$ – вартість виробничих затрат понесених на виробництво сільськогосподарської продукції власного виробництва, що використовується промисловим сектором досліджуваного аграрно-промислового формування.

Підтримуємо автора [216] щодо застосування системи показників ефективності функціонування підприємств продуктових підкомплексів, яка полягає у розрахунку:

1. Показників забезпеченості підприємств аграрного сектору складовими ресурсного потенціалу та ефективності їх використання.

Деякі з показників забезпеченості потенціалом ресурсів автори [121, с. 105] пропонують обчислювати наступним чином:

– забезпеченість матеріально-технічними ресурсами (основними та оборотними засобами) підприємств слід розраховувати як частка від ділення середньорічної фактичної їх наявності на норматив цих засобів;

– забезпеченість трудовими ресурсами доцільно визначати відношенням фактичної середньоспискової чисельності працівників ($С_p ЧП_{факт}$) до їх необхідної кількості ($ЧП_{необх}$) у відповідній i -ій сфері АПК:

$$ЗТР_i = \frac{С_p ЧП_{факт}}{ЧП_{необх}} \quad (1.7)$$

- забезпеченість фінансовими ресурсами обчислюють за допомогою наступної формули:

$$ЗФР_i = \frac{(BK + PK)_{i_{факт}}}{(BK + PK)_{i_{необх}}}, \quad (1.8)$$

де $(BK+PK)_{i_{факт}}$ та $(BK+PK)_{i_{необх}}$ – відповідно фактичні та необхідні суми власного і позикового капіталу в j -у сферу аграрного сектору.

Підвищення ефективності діяльності підприємств АПВ на сучасному етапі розвитку ринкових відносин нерозривно пов'язане з активізацією інтеграційних процесів, важливість яких для функціонування об'єднань у межах продуктових підкомплексів аграрного сектору викликана вимогами раціонального використання обмежених економічних ресурсів та

необхідністю в організаційно-економічному зближенні взаємозв'язків сільськогосподарських, переробних і торгових підприємств.

Система показників оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу аграрно-промислового суб'єкту господарювання наведена в додатку Б. Показники ефективності використання ресурсного потенціалу загалом та його окремі складові широко використовують для оцінювання ефективності функціонування підприємств, їх господарської та комерційної діяльності [148]. Вони необхідні для визначення і обґрунтування найбільш раціональних шляхів розв'язання соціально-економічних проблем розвитку інтегрованих підприємств продуктових підкомплексів.

2. Показників фінансових результатів діяльності підприємств і рівня рентабельності.

Різноманітність діяльності будь-якого підприємства знаходить закінчену вартісну оцінку в системі показників фінансових результатів, до яких відносять: абсолютні показники, а саме: дохід (валовий, чистий) і прибуток, та відносні – рентабельність підприємства.

Розглянемо зміст цих показників як економічних категорій і загальний порядок їх розрахунку.

Прибуток, являючись узагальнюючим показником діяльності підприємств АПК, характеризує економічну ефективність їх господарювання. Вчені А. Томпсон та Дж. Формбі зазначають, що прибуток є результатом впливу значної кількості як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що постійно змінюються [194, с. 39–41]. Цей показник відображає позитивний фінансовий результат діяльності підприємств у вигляді перевищення суми доходів над сумою витрат, що понесені для отримання цих доходів [197]. Розрахунок прибутку математично можна описати за допомогою формули:

$$\Pi_p = B_p - \sum B_{vp}, \quad (1.9)$$

де Π_p – прибуток одержаний підприємством від реалізації продукції;

B_p – виручка від реалізації продукції;

$\sum B_{ep}$ – сума витрати на виробництво і реалізацію продукції.

Враховуючи складність та неоднозначність підходів щодо тлумачення поняття дохід, зауважимо, що в його основі лежать економічні вигоди, отримані в результаті певної діяльності або за певних обставин. Економічним змістом є розуміння під валовим доходом виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), зменшену на суму непрямих податків [20].

Після вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відповідних податків, зборів, знижок визначається чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [15, с. 34].

Для характеристики економічної ефективності виробництва застосовують відносний показник рентабельності виробництва. Рівень рентабельності – це відсоткове відношення прибутку до суми матеріально-грошових затрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції. Він відображається формулою:

$$P_p = \frac{\Pi_p}{\sum B_{ep}} * 100\%, \quad (1.10)$$

де P_p – рівень рентабельності виробництва.

Як узагальнюючий показник економічної ефективності аграрно-промислового виробництва слід використовувати показник норми прибутку, який, за твердженням П.Т. Саблука, є основним регулятором економічних взаємовідносин у ринковій економіці [165]. Норма прибутку описується наступною формулою:

$$H_n = \frac{\Pi_p}{\Phi_{oc} + \Phi_{ob}} * 100\%, \quad (1.11)$$

де H_n – норма прибутку;

Φ_{oc} – середньорічна вартість основних фондів;

Φ_{ob} – середньорічна вартість оборотних фондів.

З насиченням ринку продовольства ефективність аграрно-промислового виробництва (E) доцільно визначати за наступною формулою [216]:

$$E = \frac{\Pi_m}{PP}, \quad (1.12)$$

де Π_m – маса прибутку;

PP – обсяг потенціалу ресурсів задіяних у виробництві (PP).

Пропонована методика обчислення ефективності діяльності інтегрованих структур аграрного сектору заслуговує на увагу та може бути застосована у практиці.

Інтегровані формування є більш ефективнішими в своїй діяльності, ніж окремі підприємства через отримання вигоди від інтеграції – синергічного ефекту, який «досягається через спільний узгоджений розвиток та синхронізацію декількох взаємопов'язаних видів виробництв під єдиним управлінням внаслідок їх синтезу-союзу» [118, с. 59]. Цей показник слід визначати як різницю між величиною ефекту, одержаного в результаті об'єднаної дії елементів виробничої діяльності новоутвореної системи, і простою сумою ефекту окремо взятих складових елементів виробництва. Через труднощі в обчисленні інтегрального показника синергічного ефекту автор [10] визначає ефективність цієї соціально–економічної категорії через комплекс показників, які відображають вплив окремих факторів на результативність функціонування складових системи інтегрованого виробництва. Частина з них має кількісний вираз, зокрема економія витрат на одиницю продукції, підвищення врожайності, збільшення грошових надходжень, ріст рентабельності виробництва продукції тощо.

В абстрактному вигляді синергічний ефект можна описати наступною формулою [204, с. 35]:

$$\Pi_A \geq \sum_{i=1}^m n_{ai}, \text{ якщо } a_i = A, \quad A = (a_1, a_2 \dots a_m), \quad (1.13)$$

де Π_A – потенціал системи A ;

a_i – i -ий тип елемента потенціалу системи A ;

n_{ai} – потенціал i -ого елемента системи;

m – кількість елементів системи.

В процесі аналізу виробничо-економічної діяльності підприємств цукробурякової інтегрованої структури аграрного сектору слід визначати основні параметри оцінки вірогідності отримання інтеграційного ефекту з розробленням за необхідності різноманітних економіко-математичних моделей дослідження, що відображають їх ефективність функціонування (рис. 1.7).

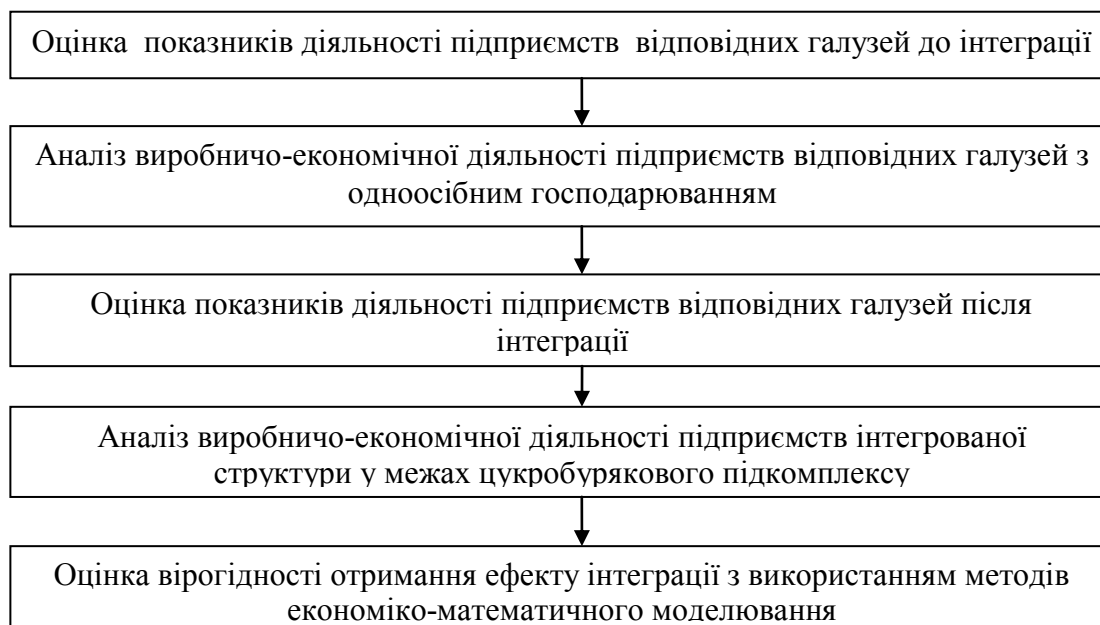

Рис. 1.7. Етапи комплексної діагностики інтегрованої структури цукробурякового підкомплексу аграрного сектору

Джерело: розробка автора

Отже, оцінку ефективності інтеграційного процесу пропонуємо обов'язково здійснюватися до та після інтеграції підприємств у відповідні формування. Графічна схема проведення комплексної діагностики інтегрованої структури дозволяє оцінити загальний економічний стан об'єднання та його структурних складових. Тому, кожна створена інтегрована система в межах продуктової вертикалі завжди буде ефективнішою порівняно із дією простої суми її складових частин. Цим зумовлюється соціально-економічна доцільність розвитку інтеграції у продуктивних підкомплексах.

Щодо соціальної ефективності, то автор Н.Г. Міценко пропонує здійснювати інтегральну її оцінку з розрахунком узагальнюючого показника як суми добутків часткових характеристик на коефіцієнти їх вагомості [113].

На думку С.Ф. Покропивного, основними показниками для виміру соціальної ефективності є: грошові доходи персоналу та їх динаміка, реальні доходи та витрати на споживання, диференціація реальних доходів за соціальними групами персоналу, поширеність і рівень бідності [151, с. 458].

Інтегровані об'єднання створюються з метою успішного вирішення підприємствами-учасниками завдань функціонування, які пов'язані із розширенням їх можливостей щодо виробничого та соціального розвитку, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу через організацію спільної діяльності, розподіл праці, акумуляцію знань та інформації, спеціалізацію та кооперацію [177]. Ефективність функціонування інтегрованих структур залежить від різноманітних факторів, а саме від їх ступеню впливу відносно суб'єктів господарювання в умовах інтеграції.

До основних зовнішніх факторів, що впливають на ефективність діяльності інтегрованого формування належать [73]:

- макроекономічні – рівень загальнооекономічної стабільності, інфляційні процеси, рівень зайнятості;
- ринкові – коливання попиту на продукцію, рівень конкуренції, життєвий цикл галузі та продукту, доступність ресурсів;
- інституційні – стабільність і зрозумілість податкової системи, розвиненість інститутів державного регулювання, ефективність інститутів ринку праці;
- політичні – державна підтримка, податкова політика, зовнішньоекономічне співробітництво держави;
- технологічні – державне регулювання та стимулювання у сфері науково-дослідної роботи та інновацій, розвиненість і доступність сучасних технологій.

Основними внутрішніми факторами ефективності функціонування інтегрованої структури є:

- управлінські – якість корпоративного управління, кваліфікація управлінського персоналу;

- виробничі – ритмічність поставок сировини і матеріалів, ефект масштабу, структура та специфіка витрат виробництва, розвиненість логістичної мережі;

- техніко-економічні – технологічні умови виробництва, ритмічність відтворювальних процесів;

- фінансово-інвестиційні – доступність і вартість фінансових ресурсів, можливості податкової оптимізації, реструктуризації фінансових потоків та залучення більш дешевих фінансових ресурсів;

- економіко-географічні – доступність транспортних мереж, масштаби, ступінь концентрації та локалізації виробництва.

Отже, економічна ефективність діяльності інтегрованої структури залежить від явищ і процесів зовнішнього оточення та різноманіття внутрішньокорпоративних зв'язків підприємств-учасників інтеграції, що мають безпосередній вплив як на функціонування аграрно-промислового об'єднання в цілому, так і окремих господарських суб'єктів у його межах.

Особливість оцінювання економічної ефективності інтегрованих структур у межах відповідних продуктових підкомплексів аграрного сектору науковці пов'язують з потребою врахування різноманітних внутрішньокорпоративних зв'язків. Ці зв'язки здійснюють вплив на діяльність окремих структурних одиниць об'єднання, а також їхній вплив є значущим на загальну ефективність суб'єктів підприємництва у межах окремих процесів інтегрованого формування.

Як функціональну залежність між ефективністю функціонування підприємств у межах окремих процесів інтегрованого формування і ступенем впливу взаємодіючого підприємства на діяльність даного господарюючого суб'єкта в межах відповідних процесів інтегрованої структури можна представити ефективність взаємодії між структурними елементами інтегрованого об'єднання (E_c) [73]:

$$E_c = f(W, S). \quad (1.14)$$

де W – ефективність бізнес-одиниці в межах окремих процесів інтегрованої структури;

S – ступінь впливу взаємодіючої господарської одиниці на діяльність цього господарюючого суб'єкта в межах відповідного процесу;

f – функціональна залежність, що характеризує вплив W і S на результативний показник E_c .

В цілому ефективність інтегрованої структури може бути розрахована як середня величина ефективності за процесами, що здійснюються в ній. При цьому загальна ефективність діяльності бізнес-одиниць в межах окремих процесів інтегрованої структури являє собою сумарну оцінку власної ефективності та ефективності внутрішньокорпоративних взаємодій в межах відповідних процесів.

Отже, розглянуті нами методики щодо оцінки ефективності функціонування інтегрованих формувань у межах продуктових підкомплексів носять універсальний характер і можуть бути використані для будь-якого виробництва. Їх застосування надасть змогу проаналізувати взаємовигідність економічних відносин та економіко-фінансовий стан сфер діяльності в інтегрованих структурах, адже їх успішне функціонування пов'язане з економічною зацікавленістю учасників таких об'єднань в результатах спільної діяльності.

Висновки до першого розділу

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Досліджено, що розвиток інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві став основою створення інтегрованих структур, які об'єднують в своєму складі ланки від виробництва сільськогосподарської продукції до реалізації її споживачам. Вони характеризуються великою різноманітністю видів, напрямів, організаційно-економічних форм, складу учасників аграрно-промислової інтеграції.

2. Обґрунтовано визначення аграрно-промислової інтеграції підприємств окремої продуктової вертикалі як сукупності організаційно-економічної, виробничо-технологічної, соціальної взаємодії, що об'єднує дію окремо розрізнених і самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання аграрного, промислового та інших сегментів підкомплексу, які націлені на створення необхідної кількості продуктів споживання з метою забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств-учасників та підвищення конкурентоспроможності їх продукції.

3. На основі продуктової складової аграрно-промислового комплексу виділяють продуктові підкомплекси, які являються кінцево-цільовими структурами аграрного сектору, що створюються з метою одержання конкретного виду кінцевої продовольчої продукції, поєднуючи виробництво сільськогосподарської сировини, її промислову переробку та торгівельну сферу.

4. Міжгалузеві зв'язки в продуктових підкомплексах аграрно-промислового виробництва залежать від поділу технологічного процесу одержання кінцевого продукту на його виробничі стадії – аграрно-промислові виробничі цикли (аграрний, переробний, торгівельний), які забезпечують послідовність виконання організаційно-технологічних операцій щодо формування та поєднання ресурсів з метою одержання готового продукту.

5. Узагальнено методичні підходи щодо оцінки ефективності діяльності інтегрованих структур у межах продуктових підкомплексів АПВ та доведено доцільність її здійснення за якісним і кількісним аспектом з врахуванням критеріїв і системи показників ефективності аграрно-промислового виробництва.

Основні результати першого розділу дисертаційного дослідження опубліковані в роботах [134; 135; 136; 138; 141; 142].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

2.1. Аграрна складова цукробурякового підкомплексу та економічна ефективність розвитку буряківництва

В Україні буряківництво традиційно належить до провідних галузей сільськогосподарського виробництва, що зумовлюється його важливим економічним і соціальним значенням для розвитку народногосподарського комплексу держави. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови за наявності істотних запасів робочої сили, особливо в лісостеповій зоні країни, слугували основою для зародження в першій половині й широкого розвитку наприкінці дев'яностих років XIX століття виробництва цукрових буряків і промисловості по випуску цукру. Україна швидко перетворилась на потужну світову цукрову державу.

Розвиток буряківництва в українському селі має суттєве соціальне значення. Галузь підтримувала життєвий рівень села, сприяла створенню додаткових робочих місць у сільському господарстві та підвищенню загальної культури землеробства, була істотним джерелом поповнення кормової бази для тваринництва, давала надходження до бюджетів усіх рівнів, а цукрові заводи були осередками, навколо яких формувалася соціальна сфера сільських і міських населених пунктів.

Виробництво цукру в Україні завжди було одним з найбільших виробництв харчової промисловості держави, основною сировинною базою для якої є цукровий буряк – цінна технічна культура, вирощування й переробка якої є практично безвідходним і потенційно прибутковим виробництвом.

За виробничим потенціалом Україна завжди належала до найбільших світових виробників бурякового цукру. У недалекому минулому виробництво цукру з цукрових буряків задовольняло не лише власні потреби сільськогосподарських товаровиробників і переробників, а й слугувало джерелом значних грошових надходжень до бюджету. Однак протягом останніх років, внаслідок структурної перебудови економіки України, стихійного нерегульованого переходу до ринкових умов господарювання цукробуряковий підкомплекс зазнав значних деформацій. Зменшилася площа посіву цукрових буряків, скоротилися ареали їх розміщення, відбулася деспеціалізація і переспеціалізація господарств, зазнали великих змін сировинні зони, багато цукрових заводів зменшили виробництво цукру, а частина з них зовсім не працювала, що призвело до значного зменшення виробництва цукру [109].

Сьогодні цукробуряковий підкомплекс України – це складне міжгалузеве утворення. Він являє собою інтегровану систему, яка об'єднує багато підприємств різного типу – сільськогосподарських, промислових, транспортних, а також допоміжних і обслуговуючих виробництв [183]. Нині лише сім областей країни можна віднести до суто бурякосійних, серед яких чільне місце займає і Черкаська, в основному через функціонування там аграрно-промислових холдингових структур.

Сировинною продукцією для виробництва вітчизняного цукру білого кристалічного є цукрові буряки. Частка продукції буряківництва у виробництві продукції рослинництва всіх категорій господарств у 2015 р. становила 5,1 % [172].

Площа збирання цукрових буряків у Черкаській області зменшилась: в 2015 р. – на 69,2 %, в 2014 р. – на 51,1 %, в 2013 р. – на 67,8 %, в 2012 р. – на 10,5 % проти 2010 р., табл. 2.1. Змінилася питома вага посівів цукрових буряків і в структурі загальної площі сільськогосподарських культур з 3,0 % – у 2010 р., 3,3 % – в 2011 р. до 1,0 % – в 2013 р., до 1,4 % – у 2014 р. та 0,9 % – у 2015 р. Причинами скорочення посівів цукрових буряків є відсутність

механізму економічного стимулювання бурякосійних господарств, погіршення їх фінансового стану та матеріально-технічного забезпечення, а також відсутність дієвих заходів щодо захисту вітчизняного ринку цукру.

Таблиця 2.1

**Динаміка розвитку буряківництва у сільськогосподарських підприємств
Черкаської області**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.
Посівна площа, тис. га	35,9	40,0	31,9	12,1	17,3	10,9	30,4
Структура посівів цукрових буряків до загальної площі с.-г. культур, %	3,0	3,3	2,6	1,0	1,4	0,9	- 2,1
Площа збирання, тис. га	35,4	38,3	31,7	11,4	17,3	10,9	30,8
Урожайність, ц/га	276	375	452	422	499	451	163,4
Валове виробництво, тис. т	977,0	1439,3	1429,0	481,8	862,7	490,5	50,2

Джерело: складено з використанням [172].

Вважалося, що у 2013 р. посіви цукрових буряків було зменшено до рекордно низького рівня за всі роки розвитку буряківництва – 12,1 тис. га, на що вплинуло перевиробництво цукропродукції в попередні роки, однак в 2015 р. площа посівів коренеплодів становила ще нижчий рівень – 10,9 тис. га. Характерно, що при скороченні бурякового поля в цілому по області в 2015 р. більше як на 60 % порівняно з 2010 р., в Звенигородському та Уманському районах воно збільшилося в 6,3 та 1,6 раза відповідно. А врожайність цукрових буряків тут була вище середнього рівня по Черкаській області.

У розрізі районів Черкаської області насиченість культурою досить строката: від 24,2 %, 24,1 %, 14,6 % в посівних площах господарств відповідно Звенигородського, Жашківського, Корсунь-Шевченківського районів до 0,1 % – Шполянського району.

Практика доводить, що перспективний розвиток буряківництва має здійснюватися у великих сільськогосподарських підприємствах. Саме вони можуть організовувати вирощування і збирання врожаю на науковій основі, забезпечити високу ефективність функціонування галузі буряківництва [145,

с. 87–88]. Аналіз досягнутого рівня розвитку буряківництва через групування за розміром зібраної площі в динаміці характеризує кількісний склад бурякосійних підприємств та урожайність цукрових буряків, табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за зібраною площею цукрових буряків

Групи підприємств за розміром зібраної площі, га	2010 р.			2015 р.		
	Кількість підприємств, од.	у %	Урожайність, ц/га	Кількість підприємств, од.	у %	Урожайність, ц/га
до 50	38	35,9	216	13	32,5	437,8
50,01–100	18	17,0	275	2	5,0	557,4
100,01–250	17	16,0	223	17	42,5	464,1
250,01–500	17	16,0	291	2	5,0	444,2
500,01–1000	6	5,7	236	4	10,0	380,8
1000,01–2000	4	3,8	275	1	2,5	515,4
2000,01–3000	5	4,7	297	1	2,5	498,5
понад 3000	1	0,9	299	-	-	-
По області	106	100,0	276	40	100,0	451,0

Джерело: складено з використанням [171; 172].

У 2015 р. загальна кількість сільськогосподарських підприємств, що займалися вирощуванням цукрових буряків скоротилася на 62,3 % порівняно з 2010 р. Це відбулося через втрату економічного інтересу з боку товаровиробників до розвитку галузі і, як наслідок, призвело до зниження показників ефективності їх виробничо-господарської діяльності. Урожайність цукрових коренеплодів в загальному по області зросла на 63,4 % останнього досліджуваного року проти 2010 р. за рахунок концентрації посівів. Варто зазначити, що більшість сільгосппідприємств вирощували цукрові буряки на невеликих за розмірами площах: у 2010 р. на площі до 50 га – 38 господарств, або 35,9 %; на площі 50,01–100 га – 18, або 17,0 %; на площі 100,01–250 га – 17, або 16,0 %. Вирощування коренеплодів у 2015 р. на площі до 50 га здійснювали 13 підприємств, або 32,5 %; на площах 50,01–100 га – 2, або 5,0 % та на площі 100,01–250 га – 17 господарств, або 42,5 %.

Збільшення посівних площ у більшості сільгосппідприємств Черкаської

області не супроводжується підвищенням урожайності (особливо це прослідковується в 2015 р.). Тому, слід зазначити, що господарства розвивають буряківництво екстенсивним шляхом, що спричиняє погіршення економічних показників діяльності агропідприємств та зниження конкурентоспроможності їх продукції. Важливим фактором, що суттєво впливає на обсяги валового виробництва продукції цукробурякового підкомплексу та характеризує рівень інтенсивності його розвитку є урожайність цукрових буряків [145, с. 92].

Детальний аналіз урожайності цукрових буряків проведений на основі групування бурякосійних підприємств за показниками зібраної площі та валового збору показав, що у 2015 р. 15,0 % сільськогосподарських підприємств Черкащини досягли врожайності цукрових буряків від 300,1 до 350 ц/га, 10,0 % агропідприємств – від 350,1 до 400 ц/га, 22,5 % господарств – від 400,1 до 450 ц/га, 27,5 % сільгосппідприємств – від 450,1 до 500 ц/га, а 17,5 % господарств – понад 500 ц/га, і на ці сільгосппідприємства припадає відповідно 19,6 %, 9,4 %, 29,9 %, 24,2 % і 15,0 % загальної зібраної площі цукрових буряків області (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за урожайністю цукрових буряків у 2015 р.

Групи підприємств за урожайністю, ц	Кількість підприємств, од.	у %	Зібрана площа		Валовий збір	
			тис. га	%	тис. ц	%
до 200	1	2,5	0,0	0,0	0,5	0,0
200,1–250	1	2,5	0,2	1,9	32,1	0,7
250,1–300	1	2,5	0,0	0,0	5,1	0,1
300,1–350	6	15,0	2,1	19,6	724,5	15,0
350,1–400	4	10,0	1,0	9,4	396,4	8,2
400,1–450	9	22,5	3,2	29,9	1423,4	29,5
450,1–500	11	27,5	2,6	24,2	1367,6	28,3
понад 500	7	17,5	1,6	15,0	881,9	18,2
Всього	40	100,0	10,7	100,0	4831,5	100,0

Джерело: дані Головного управління статистики в Черкаській області.

Наведене структурне групування містить досить значну кількість груп. Це пояснюється, по-перше, тим, що таке групування повинно відобразити всі

можливі значення рівня врожайності, по-друге, воно має забезпечити виокремлення як передових, так і відсталих господарств, рівень урожайності в яких може істотно відрізнятися від основної кількості господарств [210].

У той же час звертає на себе увагу той факт, що в області є господарства, врожайність цукрових буряків в яких у 3 рази нижче рівня передових. Це свідчить про наявність значних резервів щодо підвищення врожайності коренеплодів [133] у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. Валове виробництво цукрових буряків прямопропорційно залежить від рівня врожайності культури [132], тому аналізуючи структурне групування за показником валового збору слід зазначити, що найбільший його обсяг отримали підприємства за групами врожайності 400,1–450 ц/га, 450,1–500 ц/га та понад 500 ц/га, що складає 29,5 %, 28,3 % і 18,2 % відповідно у структурі валового виробництва цукрових коренеплодів Черкаської області. За рахунок часткового зменшення врожайності та посівної площі цієї культури останнього досліджуваного року обсяги валового збору цукрового буряка скоротилися на 49,8 % порівняно з 2010 р., однак зросли на 1,8 % проти 2013 р. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Обсяг та частка виробництва цукрових буряків у Черкаській області за категоріями господарств

Рік	Всі категорії підприємств		У тому числі:			
	тис. ц	темп росту до 2010 р., %	сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
			тис. ц	питома вага, %	тис. ц	питома вага, %
2010	9770	—	9590	98,2	180	1,8
2011	14393	147,3	14004	97,3	389	2,7
2012	14290	146,3	13964	97,7	326	2,3
2013	4818	49,3	4657	96,7	161	3,3
2014	8627	88,3	8488	98,4	139	1,6
2015	4905	50,2	4832	98,5	73	1,5
темп росту 2015 р. до 2010 р., %	50,2	—	50,4	100,3	40,6	83,3

Джерело: складено з використанням [172].

В структурі виробництва досліджуваної технічної культури найбільшу питому вагу займають сільськогосподарські підприємства, частка яких щорічно зростає і 2015 р. склала 98,5 % (4832 тис. ц), що лише на 0,3 % менше, ніж 2010 р. Господарства населення, навпаки, зменшують обсяги виробництва цукрового буряка.

Лідерами з виробництва цукрових буряків у Черкаській області є сільськогосподарські підприємства Звенигородського, Жашківського, Корсунь-Шевченківського, Уманського, Лисянського, Городищенського та Тальнівського районів, які виробили у 2014 р. 91,7 % обсягу коренеплодів області (рис. 2.1).

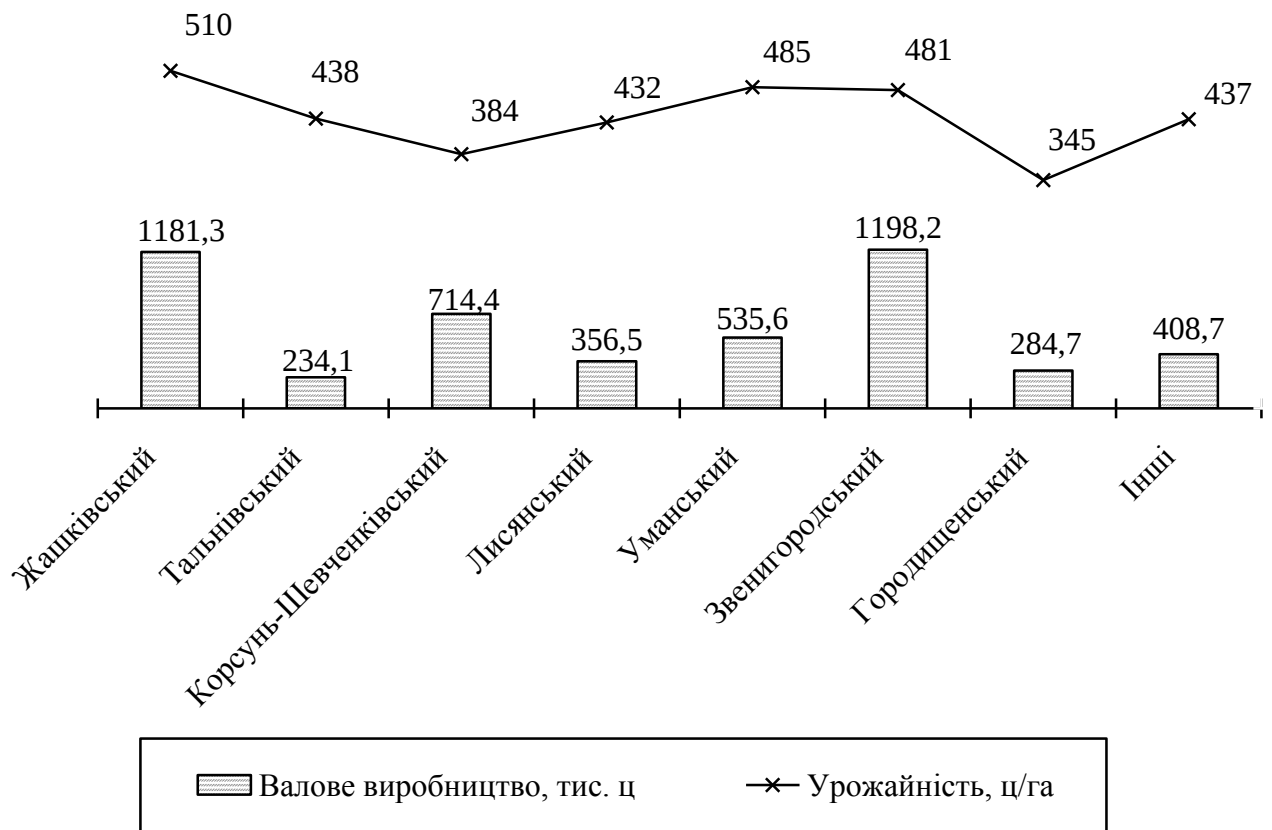

Рис. 2.1. Виробництво цукрових буряків та рівень їх урожайності в розрізі районів-лідерів Черкаської області 2015 р.

Джерело: складено з використанням [172].

Для виявлення впливу факторів на обсяг виробництва цукрових буряків сільськогосподарських підприємств Черкаської області в розрізі районів застосуємо індекси урожайності та зібраної площі. Позначимо через p_{i0} та p_{i1} площі, з яких зібрано врожай цукрових буряків в i -ому регіоні в 2010 та 2015

роках відповідно, а через y_{i0} та y_{i1} – урожайності цукрових буряків в i -ому регіоні в аналізовані роки. Для дослідження використаємо:

– індекс обсягу виробництва цукрових буряків, який описується формулою:

$$I_{py} = \frac{\sum p_{i1}y_{i1}}{\sum p_{i0}y_{i0}}; \quad (2.1)$$

– індекс зібраної площі, що розраховується за формулою:

$$I_p = \frac{\sum p_{i1}y_{i0}}{\sum p_{i0}y_{i0}}; \quad (2.2)$$

– індекс урожайності, який обчислюється за формулою:

$$I_y = \frac{\sum p_{i1}y_{i1}}{\sum p_{i1}y_{i0}}. \quad (2.3)$$

Використавши дані наведені в табл. 2.5, одержали індекс обсягу виробництва цукрових буряків Черкаської області в розмірі 0,5019 індекс зібраної площі – 0,3079, індекс урожайності – 1,6301 (табл. 2.6).

Таблиця 2.5

Дані для розрахунку індексів обсягу виробництва цукрових буряків, зібраної площі та урожайності

Район	Зібрана площа, тис. га		Урожайність, ц/га		Обсяг виробництва, тис.т		$p_{i1}y_{i0}$
	2010 р.	2015 р.	2010 р.	2015 р.	2010 р.	2015 р.	
	p_{i0}	p_{i1}	y_{i0}	y_{i1}	$p_{i0}y_{i0}$	$p_{i1}y_{i1}$	
Городищенський	0,3	0,8	305	345	8,9	28,5	24,4
Жашківський	11,3	2,3	322	510	364,0	118,1	74,06
Звенигородський	0,5	2,5	251	481	12,1	118,9	62,75
Корсунь-Шевченківський	4,8	1,9	323	384	155,4	71,4	61,37
Лисянський	1,7	0,8	265	432	45,1	35,6	21,2
Тальнівський	4,4	0,6	293	438	127,9	23,4	17,58
Уманський	0,4	1,1	372	485	13,6	53,5	40,92
Інші	12,0	0,9	208	456	250,0	41,0	18,75
Всього по області	35,4	10,9	276	451	977,0	490,4	300,84

Джерело: розрахунок автора з використанням [172].

Таким чином, внаслідок зміни площ посівів та врожайності цукрових буряків обсяг їх виробництва в Черкаській області в 2015 р. склав 50,2 % від рівня 2010 р., тобто зменшився на 49,8 %.

В результаті зменшення зібраної площі коренеплодів обсяг виробництва цукрових буряків зменшився на 69,2 %, проте за рахунок підвищення урожайності – зріс на 63,0 %.

Отже, основною причиною скорочення виробництва цукрових буряків і як наслідок виробництва цукру є значне скорочення посівних площ, які зменшуються в наслідок стрімкого зростання цін на матеріальні та енергетичні ресурси, що зумовлюють підвищення собівартості продукції.

Таблиця 2.6

Розрахункові величини індексів обсягу виробництва цукрових буряків, зібраної площі та урожайності

Район	Індекс обсягу вирощених цукрових буряків	Індекс зібраної площі	Індекс урожайності
	I_{py}	I_p	I_y
Городищенський	3,2022	2,7416	1,1680
Жашківський	0,3245	0,2035	1,5946
Звенигородський	9,8264	5,1860	1,8948
Корсунь-Шевченківський	0,4595	0,3949	1,1634
Лисянський	0,7894	0,4701	1,6792
Тальнівський	0,1830	0,1375	1,3311
Уманський	3,9338	3,0088	1,3074
Інші	0,1640	0,0750	2,1867
Всього по області	0,5019	0,3079	1,6301

Джерело: розрахунок автора.

Урожайність цукрових буряків лише меншої половини агропідприємств районів-лідерів Черкащини вище середнього обласного рівня (451 ц/га). Однак, для прикладу, у 2015 р. в Жашківському районі Черкаської області сільськогосподарські підприємства з невеликими зібраними площами цукрових буряків отримали урожайність вище 600 ц/га, табл. 2.7.

**Виробництво цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах
Жашківського району Черкаської області, 2015 р.**

Підприємство	Зібрана площа, га	Валове вироб- ництво збір, ц	Урожай- ність, ц/га	Виробнича собівартість 1 ц, грн	Питома вага підприємств у площі, %	
					району	області
ПСП «Аскольд Агро»	351	225061	641,2	24,4	8,6	2,2
ПСП «Добробут»	342	212074	620,1	42,6	6,9	1,8
ФГ «Степ»	300	205350	684,5	34,7	7,4	1,8
ПСП «Олександрівка»	161	102074	634,0	28,6	3,6	0,9
ПП «Шанс»	285	151734	532,4	38,2	6,7	1,7
ПСП «Відродження»	162	91238	563,2	37,7	3,4	0,8

Джерело: розраховано на основі даних сільськогосподарських підприємств.

Крім того більшість цих підприємств мають невелику виробничу собівартість 1 ц продукції. Однак, інші сільгосппідприємства вирощували цукрові буряки із значно нижчим рівнем урожайності, яка досить коливається за роками дослідження. Це в свою чергу залежить від технологічної дисципліни виробників та дотриманням системи забезпечення добривами.

Кількість внесених в ґрунт добрив та їхнє раціональне співвідношення за елементами живлення – одна з важливих факторних ознак, яка впливає на рівень урожайності цукрових буряків.

Для одержання 350–450 ц/га коренеплодів потрібно внести на 1 га посіву 30–40 т органічних добрив під попередник або безпосередньо під цукровий буряк та 300–500 кг д. р. мінеральних добрив [192], в т.ч. N–108, P–110, K–122 кг при найкращому співвідношення елементів живлення N:P:K у науковообґрунтованих межах 1:1:1–1:0,7:1,2 [102].

Останніми роками в Черкаській області прослідковується зменшення внесення в ґрунт мінеральних і органічних добрив як під посіви усіх сільськогосподарських культур, так і під цукрові буряки зокрема. Лише внесення органічних добрив в розрахунку на 1 га посіву цукрових

коренеплодів у 2015 р. зросло в 2,3 раза проти попереднього року, табл. 2.8. Однак, такий стан справ із системою забезпечення добривами цукрових буряків поки що не мав досить негативного впливу на рівень урожайності культури через застосування в основному високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків на природно родючих ґрунтах Черкаської області.

Проте, невідповідність внесення добрив за елементами живлення не тільки не підвищує урожайності сільськогосподарських культур, а також негативно впливає на розвиток рослин, знижуючи їх продуктивність і якість вихідної продукції, призводить до погіршення родючості ґрунтів у наступні роки. Так наприклад, значне підвищення норми азотних добрив при зменшенні фосфору та калію призводить до зниження вмісту цукру в коренеплодах і виходу цукру відповідно.

Таблиця 2.8

Динаміка внесення мінеральних і органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до	
							2010 р.	2014 р.
Внесено мінеральних добрив під с.-г. культури, тис. ц	772,4	857,2	1006,5	994,0	906,5	887,8	114,9	97,9
в т.ч. під цукрові буряки, тис. ц	91,2	97,6	113,6	30,1	38,1	27,1	29,7	71,1
в розрахунку на 1 га посіву, кг поживної речовини	254	244	356	249	220	249	98,0	113,2
Внесено органічних добрив під с.-г. культури, тис. т	1147,4	1152,1	1134,4	1038,9	1230,6	1076,0	93,8	87,4
в т.ч. під цукрові буряки, тис. т	258,5	264,0	124,4	14,5	41,5	61,0	23,6	147,0
в розрахунку на 1 га посіву, т	7,2	6,6	3,9	1,2	2,4	5,6	77,8	233,3

Джерело: складено з використанням [172].

Розглянуті виробничі показники розвитку буряківництва впливають на показники аграрної складової цукробурякового підкомплексу області. Так, в 2015 р. підприємствами області отримано прибуток у розмірі 51244,2 тис. грн, що в 1,2 рази перевищує його масу 2010 року, табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Ефективність виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємств
Черкаської області**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.
Собівартість, тис. грн	216903,6	275798,9	293073,7	128549,6	308810,1	264063,7	121,7
в т. ч. в розрахунку на 1 ц продукції, грн	36,6	29,7	32,6	35,9	41,5	53,8	147,0
Ціна реалізації 1 т, грн	438,0	512,6	493,5	397,1	601,4	809,4	184,8
Ідекс цін реалізації цукрових буряків, % до попереднього року	133,1	125,0	89,8	84,3	149,7	135,0	+1,9
Чистий прибуток, тис. грн	43816,2	216182,8	142996,5	17794,6	108717,8	51244,2	116,9
в т. ч. в розрахунку 1 га зібраної площі, тис. грн	1,2	5,6	4,5	1,7	6,3	4,7	3,9
Рівень рентабельності, %	20,2	78,4	48,8	13,8	44,9	33,8	+13,6

Джерело: дані Головного управління статистики в Черкаській області.

Показник собівартості цукрових буряків 2015 р. хоча і є найвищим за період дослідження, але не вплинув на отримання високого рівня прибутку як в загальному, так і в розрахунку на 1 га зібраної площі (4,7 тис. грн). Це було досягнуто за рахунок зростання ціни реалізації цукрових буряків у 2015 р. на 84,8 % порівняно з 2010 р.

Вирощування цукрових буряків нині є прибутковим виробництвом. Так рівень рентабельності 2015 р. сягнув 33,8 %, що хоча в 2,3 раза нижче показника 2011 р., в 1,4 раза – проти 2012 р. та в 1,3 раза – проти 2014 р., проте в 1,7 раза вище рівня рентабельності 2010 р. та в 2,4 раза перевищує його рівень 2013 р.

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області в 2015 р. понесли витрати на виробництво цукрових буряків у розмірі 249673,6 тис. грн, у тому числі прямі матеріальні витрати склали 194085,6 тис. грн, прямі витрати на оплату праці – 9726,5 тис. грн, інші прямі та загальновиробничі витрати – 45861,5 тис. грн. (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Витрати на виробництво цукрових буряків за елементами в сільськогосподарських підприємствах
Черкаської області в розрізі районів за 2015 р., тис. грн**

Райони	Вироб- нича собівар- тість, всього	у тому числі:										
		прямі мате- ріальні витрати	з них:					прямі витрати на оплату праці	інші прямі та загально- виробничі витрати - всього	з них:		
			насіння та посадковий матеріал	мінеральні добрива	нафтопродукти	оплата послуг і робіт сторонніх організацій	решта матеріальних витрат			амортизація необоротних активів	відрахування на соціальні заходи	решта інших прямих загальновиробничих витрат
Жашківський	36452,3	30277,4	4057,2	6206,9	7236,2	7296,9	5480,2	641,9	5686,8	1961,9	210,4	3514,4
Звенигородський	5742,5	5434,4	489,1	2114,1	586,9	1586,8	652,1	97,3	457,9	91,1	31,2	335,6
Золотоніський	7739,9	6016,7	1071,3	1432,1	812,2	1425,8	1281,6	369,6	1330,0	446,9	126,3	756,8
Корсунь- Шевченківський	143811,9	105388,5	16229,8	15702,9	28138,7	8641,9	36675,1	6721,1	30910,7	2905,6	2256,5	2574,8,6
Лисянський	5992,2	4852,1	514,3	1130,5	907,3	975,3	1324,6	262,6	871,4	239,6	90,6	542,0
Маньківський	36202,8	31635,9	1803,2	3416,7	1898,1	18538,6	5947,5	933,7	4585,8	1550,0	233,9	2801,9
Тальнівський	1997,4	1746,8	131,0	457,7	188,6	943,3	26,2	29,2	299,5	69,5	7,2	222,8
Уманський	9237,9	7375,2	1320,2	803,9	892,4	1740,6	2618,2	496,1	1329,7	129,1	131,6	1069,0
Чорнобаївський	2493,1	1552,7	276,4	260,9	268,6	132,0	614,9	165,4	366,9	196,6	74,5	95,8
Всього по області	249673,6	194085,6	25892,5	31525,7	40929,1	41281,2	54618,4	9726,5	45861,5	7590,3	3162,2	35086,9

Джерело: дані Головного управління статистики в Черкаській області.

Аналіз структури витрат на виробництво цукрових буряків показує, що основна її частина – прямі матеріальні витрати в розрахунку на одиницю площі в 2015 р. підвищилися в 2,4 раза порівняно з 2010 р. (табл. 2.11).

Прямі витрати на оплату праці на 1 га посівної площі 2015 р. зросли на 75,6 % проти 2010 р. при зменшенні їх частки у сумі витрат на 1,3 в.п. Інші прямі та загальновиробничі витрати в розрахунку на одиницю площі останнього досліджуваного року зросли в 2,4 раза при збільшенні їх частка у витратах на 0,6 в.п.

Таблиця 2.11

Структура виробничої собівартості цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Статті витрат	2010 р.		2015 р.		2015 р. до 2010 р.	
	на 1 га, грн	у % до всього	на 1 га, грн	у % до всього	у % на 1 га	± частка у витратах
Витрати - всього	9720,4	100,0	22905,8	100,0	235,6	-
у т.ч.: прямі матеріальні витрати	7481,2	77,0	17806,0	77,7	238,0	0,7 в.п.
з них: насіння та посадковий матеріал	1161,9	11,9	2185,4	9,5	188,1	-2,4 в.п.
мінеральні добрива	2193,2	22,6	3626,7	15,8	165,4	-6,8 в.п.
нафтопродукти	985,7	10,1	2750,5	12,1	279,0	2,0 в.п.
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	1426,3	14,7	4038,8	17,6	283,2	2,9 в.п.
решта матеріальних витрат	1714,1	17,6	5204,7	22,7	303,6	5,1 в.п.
прямі витрати на оплату праці	508,0	5,2	892,3	3,9	175,6	-1,3 в.п.
інші прямі та загальновиробничі витрати - всього	1731,2	17,8	4207,5	18,4	243,0	0,6 в.п.
з них: амортизація необоротних активів	345,0	3,5	617,9	2,7	179,1	-0,8 в.п.
відрахування на соціальні заходи	168,9	1,7	298,3	1,3	176,6	-0,4 в.п.
решта інших прямих загальновиробничих витрат	1217,3	12,5	3291,3	14,4	270,4	1,9 в.п.

Джерело: розрахунок автора на основі даних Головного управління статистики в Черкаській області.

Низька собівартість є запорукою конкурентоспроможності цукропродукції на внутрішньому та зовнішніх ринках. Заходи щодо зниження собівартості цукрових буряків мають базуватися на підвищенні техніко-технологічних показників виробництва сировини шляхом

впровадження сучасної агрокультури їх вирощування, покращення урожайності коренеплодів, застосування прогресивних енерго- та ресурсозберігаючих технологій у буряківництві [44]. При цьому важливе значення відіграє удосконалення та модернізація матеріально-технічної бази, збільшення урожайності та валового виробництва цукрових буряків.

Для підвищення рівня урожайності виробництва цукрових коренеплодів необхідно впроваджувати передові технології вирощування, використовувати сучасну техніку та засоби захисту рослин. Підвищивши майже у два рази урожайність цукрових буряків, можна забезпечити їх рентабельне виробництво, адже витрати на вирощування 1 т цукрових буряків із зростанням рівня урожайності – знижуються (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Залежність собівартості цукрових буряків від урожайності

Затрати на 1 га, дол.	1500	1500	1500	1500	1500
Урожайність, т	30	35	40	45	50
Витрати на виробництво 1 т цукрових буряків, дол.	50	43	37	33	30

Вихідні дані: витрати на виробництво 1 га цукрових буряків за технологічною картою складають 1500 дол.

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

Вектор організаційно-технологічних та економічних заходів щодо успішного функціонування цукробурякового підкомплексу має бути спрямований не лише на підвищення урожайності цукрових буряків, а й на поліпшення організації та підвищення ефективності їх виробництва, здійснення реконструкції та технічного переоснащення підприємств цукрової промисловості [9], а також використання дієвих організаційно-правових форм інтеграції суб'єктів підприємництва у межах цукробурякового підкомплексу.

Розміри земельних площ мають значний вплив на рівень ефективності виробництва окремих видів аграрної продукції [121, с. 60–61]. Оскільки 2,4 % сільськогосподарських підприємств Черкащини в 2015 р. спеціалізуються на вирощуванні цукрового буряка, доцільним є виявлення впливу розміру площ цієї культури на рівень дохідності її виробництва

методом групування. Матриця спостереження містить 40 господарських одиниць, які синтезовані у шість груп. Сукупність виробників цукрової сировини ми поділили прагматично [101]: спочатку виділено дрібні площі (до 50 га) та великі (понад 1000 га), а решта пропорційно від розмаху варіації на чотири групи від середнього. За результатами групування встановлено, що в основному зі збільшенням розмірів посівних площ під цукровим буряком в сільгосппідприємствах Черкаської області спостерігається підвищення дохідності їх діяльності (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Вплив розміру зібраної площі цукрового буряка на рівень дохідності в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, 2015 р.

Показники	Групи підприємств за розміром зібраної площі під цукровим буряком, га						По всіх групах
	I до 50	II 50,01–100	III 100,01–250	IV 250,01–500	V 500,01–1000	VI понад 1000	
Кількість підприємств, од.	13	2	17	2	4	2	40
Середня зібрана площа в розрахунку на одне підприємство, га	47,9	91,2	225,1	397,4	789,3	1143,1	272,5
Середня урожайність, ц/га	341,3	380,7	427,5	503,1	519,0	489,7	451,0
Прибуток (тис. грн) від вирощування цукрового буряка в розрахунку на:							
одне підприємство	151,3	374,1	1135,0	2351,4	4151,0	3794,7	1281,0
1 га зібраної площі	3,1	4,0	5,2	5,3	5,9	3,9	4,7
Рівень рентабельності, %	9,8	21,6	27,4	40,8	45,1	28,2	33,8

Джерело: розраховано на основі даних Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації.

Хоча ця закономірність не є абсолютною, але все ж у п'ятій групі підприємств за розміром зібраної площі під цукровим буряком досліджені показники ефективності виробництва є вищими проти не лише першої, другої, третьої, четвертої, а й шостої груп. Зокрема, в п'ятій групі підприємств порівняно з першою розмір прибутку на одне підприємство є вищим у 27,4 раза, з 1 га – в 1,9 раза, рівень рентабельності – на 35,3 відсоткові пункти, а у порівнянні з останньою групою розмір прибутку

на одне підприємство та з 1 га вищий у 1,1 та 1,5 раза відповідно, рівень рентабельності – на 16,9 відсоткові пункти. Це пояснюється тим, що підприємства з більшими посівними площами сільськогосподарських культур, а відповідно і розмірами земельних ресурсів власних підприємств мають міцнішу матеріально-технічну базу, більш кваліфікованих працівників (особливо – керівників та спеціалістів) [95], що у сукупності призводить до порівняно вищих рівнів дохідності їх функціонування.

Дослідження показали, що найвищу врожайність отримали підприємства п'ятої та четвертої груп в розмірі 519,0 ц/га та 503,1 ц/га відповідно, а в шостій групі, де мали б бути найвищі показники ефективності виробництва, урожайність менша на – 13,4 ц/га та 29,3 ц/га порівняно з четвертою та п'ятою групами відповідно. Такий стан справ підтверджує розвиток буряківництва у сільськогосподарських підприємствах з великими посівними площами екстенсивним шляхом. Однак на Черкащині є низка сільськогосподарських підприємств з питомою вагою виробництва продукції менше 3,0 % до обласного рівня, які досягають високих економічних результатів діяльності за рахунок ведення інтенсивного буряківництва, табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Основні економічні показники діяльності підприємств з невеликими посівними площами під цукровим буряком в Черкаській області, 2015 р.

Підприємство	Валове виробництво, ц	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	Прибуток від реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності, %	Питома вага виробництва продукції, у % до області
ПСП «Олександрівка»	102074	33,7	44,3	131,5	1,3
ПП «Шанс»	151734	40,1	50,6	126,2	2,1
ПСП «Аскольд Агро»	225061	35,6	51,4	144,4	2,8
ФГ «Степ»	205350	38,8	42,1	108,5	2,6
ТОВ «Новий світ Агро»	38267	22,3	25,3	113,5	0,4
ТОВ «Весна»	32118	28,2	23,1	81,0	0,3
ПСП «Добробут»	212074	47,1	55,4	117,6	2,5
ПСП «Відродження»	91238	48,3	50,2	103,9	1,1
ФГ АФ «Базис»	88201	35,1	31,8	90,6	0,8

Джерело: розраховано на основі даних річних звітів сільськогосподарських підприємств.

Рівень рентабельності таких агропідприємств в 2015 р. склав від 81,0 % до 144,4 %, а прибуток від реалізації 1 ц цукрових буряків становить від 23,1 грн до 55,4 грн.

Отже, галузь буряківництва в Черкаській області в останні роки дослідження має негативну динаміку розвитку та характеризується зменшення посівних площ та частковим зниженням рівня врожайності і, як наслідок, зменшенням валового виробництва цукрових буряків останнього досліджуваного року. Однак, для підтримання рівня галузі, забезпечення подальшого динамічного її розвитку та підвищення ефективності цукробурякового виробництва необхідно дотримуватися науково-обґрунтованих технологій виробництва, оптимально використовувати виробничі ресурси, підвищувати рівень спеціалізації бурякосійних господарств, оптимізувати посівні площі під цукровими буряками. Тому, сучасний стан буряківництва вимагає створення необхідних умов для забезпечення високої врожайності цукрових буряків шляхом освоєння інтенсивних технологій із застосуванням усіх агробіологічних засобів вирощування в комплексі з високоякісним їх виконанням в оптимальні строки.

2.2. Оцінка діяльності промислових підприємств з переробки цукрових буряків

Цукрова промисловість як України, так і її регіонів, пройшла досить складний історичний шлях свого становлення та розвитку. Основними факторами її формування слугували прискорений розвиток буряківництва, зумовлений сприятливими природно-економічними умовами та нарощуванням попиту на цукор в країнах Європи.

На початку XX століття в Україні сформувалася досить розгалужена мережа цукрових заводів, яка за кількісним складом і регіональним розташуванням майже не змінилась до нинішнього часу.

Цукрова промисловість побудована на цукробуряковому виробництві, яке належить до безперервно-потокового механізованого виробництва з високим рівнем автоматизації основних процесів. Крім цукрових заводів до його складу входить мережа бурякоприймальних пунктів, що забезпечують приймання, зберігання та транспортування цукрових буряків для переробки на цукрозаводах [48]. Через сезонний характер цукровиробництва оптимальний термін роботи заводів з переробки цукрових буряків складає 90-100 діб [64, с. 6] і залежить від обсягу заготівлі цукрових коренеплодів та виробничих потужностей цукрозаводів.

Цукрові заводи в основному вузькоспеціалізовані підприємства промислової переробки, ефективність діяльності яких повністю залежить від правильної організації виробничого процесу, кількості та якості надходження сировини на переробку та обсягу виробленого кінцевого продукту (цукру). Проте, деякі з них організовують допоміжні виробництва, а саме: одержання харчових кислот, харчових дріжджів, сухого жому, спирту тощо.

Цукрова промисловість належить до числа найбільш матеріаломістких галузей, де на виробництво одиниці готової цукропродукції витрачається 8-10 одиниць цукрових буряків [48]. Вона є завершальною ланкою виробництва кінцевого продукту – цукру, та організатором й інтегратором ефективного функціонування цукробурякового підкомплексу [185]. Цукор виступає технологічним консервантом для плодоовочеконсервної промисловості, допоміжним спеціальним продуктом для плодо-виноградно-виноробної й лікєро-горілочної промисловості та являється стратегічним продуктом у розвитку міжнародних економічних зв'язків і один із важливих джерел надходження до бюджету.

У структурі харчування населення України цукор має важливе значення як високопоживний продукт харчування. Він є джерелом енергії, що зумовлено високим вмістом цукрози від 99,5 до 99,9 % [17]. Цукор легко і швидко засвоюється клітинами організму людини та є необхідним для нормального функціонування важливих життєзабезпечуючих органів

людини. Споживати цукор рекомендується у межах 80-100 г на добу [193], тобто мінімальною нормою споживання є 32 кг, а раціональною – 38 кг на особу в рік [170]. Слід відзначити, що мінімальні норми споживання основних продуктів харчування населенням України затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [130].

Рівень споживання цукру в Україні за останні досліджувані роки дещо зменшився і є нижчим науково обґрунтованої фізіологічної норми, крім 2011 р., табл. 2.15. На це вплинуло зниження доходів населення та диспропорційне підвищення цін на цукор. Однак в Черкаській області рівень споживання цукру залишається досить високим і становить від 44,4 до 50,0 кг на душу населення у відповідні роки.

Таблиця 2.15

Динаміка споживання цукру з розрахунку на душу населення

Рік	Черкаська область		Україна	
	всього, кг	± до фізіологічної норми споживання, кг	всього, кг	Черкаська область у % до України
2010	45,9	+ 7,9	37,1	123,7
2011	44,4	+ 6,4	38,5	115,3
2012	47,4	+ 9,4	37,6	126,1
2013	50,0	+ 12,0	37,1	134,8
2014	45,6	+ 7,6	36,3	125,6
2015	45,2	+ 7,2	35,7	126,6

Джерело: складено з використанням [11; 172].

Поряд із частковим зменшенням споживання цукру знижується перевиробництво цього продукту, задовольняючи лише внутрішній попит в окремі роки (рис. 2.2).

Рівень самозабезпеченості цукром (відношення обсягів виробництва цукру до внутрішнього його використання) показує [124], що Черкаська область в 2013 р. забезпечила своє населення цукром лише на 64,2 %, в 2015 р. – на 62,9 %, а в інші аналізовані роки простежується його

перевиробництво: в 2010 р. – на 47,5 %, в 2011 р. – на 226,2 %, в 2012 р. – на 131,6 %, а в 2014 р. – на 54,8 %.

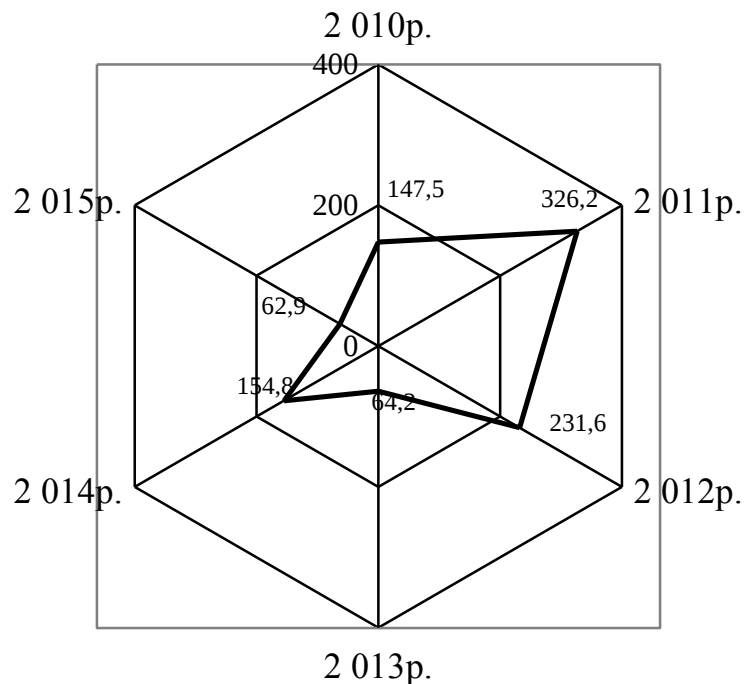

Рис. 2.2. Рівень самозабезпеченості цукром в Черкаській області, %

Джерело: складено за даними Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації.

Отже, ресурси власного бурякового цукру в окремі роки дослідження в повному обсязі забезпечують потреби внутрішнього ринку та створюють експортний потенціал.

Цукор буряковий відноситься до переліку об'єктів державного цінового регулювання. Законом України від 17.06.1999 р. № 758-XIV «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» з його подальшими змінами передбачено обсяги виробництва цукру, що поставляється на внутрішній ринок України, обмежувати квотою «А». Квота «А» являє собою максимальну кількість цукру для поставки на внутрішній ринок з 1 вересня поточного року до 1 вересня наступного року (маркетинговий рік) для задоволення внутрішніх потреб [154].

Квота «А» як державний інструмент регулювання внутрішнього ринку цукру дає можливість легалізувати і дисциплінувати поведінку суб'єктів підприємництва на ринку цукру. Механізм квотування виробництва і поставки цукру на внутрішній ринок допомагає державі забезпечувати якість

та безпечність цукропродукції, яка надходить споживачеві, оскільки цим визначається конкретний виробник цукру, який проходить технічне обстеження і несе відповідальність за безпечність і якість продукції всього технологічно-виробничого ланцюга цукробурякового підкомплексу аграрно-промислового виробництва.

Обсяг постачання цукру на внутрішній ринок визначається щороку Кабінетом Міністрів України з урахуванням балансу попиту та пропозиції і може включати обсяги виробництва цукру з цукрових буряків, цукру білого з цукру-сирцю з тростини та імпорту цукру білого. Міністерство аграрної політики та продовольства України здійснює розподіл квоти «А» між потенційними виробниками (цукровими заводами) [182]. На 2015 р. передбачено граничні розміри квоти «А» для цукрозаводів України у розмірі 1720,0 тис. т (додаток В). Для Черкаській області її розмір склав 51,5 тис. т, проте фактично вироблено на 31,1 % менше, ніж прогнозувалося за рахунок недовиробництва на 23,7 % цукру Селищанським цукровим заводом та через не приєднання до сезону цукроваріння 2015/2016 маркетингового року Тальнівського цукрового заводу, табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Обсяги виробництва цукру квоти «А» в розрізі цукрових заводів Черкаської області

Підприємство	2014 р.			2015 р.		
	Розподіл обсягів виробництва цукру квоти «А», тис. т	Фактично вироблено цукру, тис. т	Виробництво у % до квоти «А»	Розподіл обсягів виробництва цукру квоти «А», тис. т	Фактично вироблено цукру, тис. т	Виробництво у % до квоти «А»
ТОВ «Панда» (Селищанський цукровий завод)	41,0	39,4	96,1	46,5	35,5	76,3
ТОВ «Панда» (Тальнівський цукровий завод)	25,0	33,2	132,8	5,0	-	-
ДП «Іваньківський цукровий завод»	-	6,7	-	-	-	-
Разом по Черкаській області	66,0	79,3	120,2	51,5	35,5	68,9

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

Квота «А», виступаючи стабілізуючим чинником у процесі функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу, сприяє залученню інвестицій та кредитних ресурсів для фінансування галузі, удосконалює і дисциплінує взаємовідносини між сільськогосподарськими товаровиробниками, промисловими виробниками цукру, торговельними організаціями та державою.

Щороку Уряд встановлює мінімальні ціни на білий цукор і цукрові буряки. Мінімальні ціни є обов'язковими для всіх суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності та у випадку, якщо будь-який агент відійде від таких цін, йому буде винесено покарання у формі штрафу [122].

У 2015/2016 маркетинговому році постановою Кабінету Міністрів України № 189 від 8 квітня 2015 р. встановлено мінімальну ціну на цукор на рівні 6454,73 грн за 1 т (з урахуванням ПДВ) та мінімальну ціну на цукрові буряки на рівні 445,87 грн за 1 т (з урахуванням ПДВ). Мінімальні ціни на цукрові буряки, які поставлялися з 1 вересня 2015 р. до 1 вересня 2016 р. для виробництва цукру в межах квоти «А», з урахуванням базисної цукристості та на цукор квоти «А» представлено в табл. 2.17.

Таблиця 2.17

**Мінімальні ціни на цукрові буряки за 1 тонну
(без урахування податку на додану вартість), грн**

Код товару згідно з ДКПП	Опис товару згідно з ДКПП	Нормативно- технічна документація	Мінімальна ціна за 1 тонну (без урахування податку на додану вартість), грн
01.13.71-00.00	Буряки цукрові	ДСТУ 4327:2004	445,87
10.81.12-30.10	Цукор білий, кристалічний	ДСТУ 4623:2006/ ГОСТ 31363-2008	6454,73

Джерело: [155].

Історично цукропереробну галузь Черкаської області представляли 23 цукрові заводи (додаток Д), що формували регіональну асоціацію «Черкасицукор». Однак нині через відсутність чіткої державної політики в цукробуряковій галузі, в т.ч. цінової, застарілість технології виробництва цукру 11 цукроварень зруйновано: устаткування порізано на брукхт, а стіни цехів розібрано на цеглу [41]. У 2015 р. в області функціонував лише один

цукрозавод – ТОВ «Панда» (Селищанський цукровий завод) із виробничою потужністю 2,5 тис. т/добу.

Розміщення цукрових заводів по території Черкаської області в цілому відповідає географії буряківництва. Більшість цукрозаводів не працює через незабезпеченість сировиною та низки інших причин. Так наприклад, ТДВ «Пальмірський цукровий завод» нині законсервовано і цього сезону, як і попереднього, він не запрацював. Вертикально інтегрована національна компанія «Кернел груп», яка володіє цукрозаводом планує його продати, оскільки виробництво є нерентабельним [129]. Щодо ТОВ «Віг-Жашківський цукровий завод» порушено справу про банкрутство, ухвалою господарського суду Черкаської області від 12 червня 2012 р. у справі №04/5026/803/2012 введено процедуру розпорядження майном боржника [59]. В 2015 р. середньодобова потужність на цукровий завод склала 2,5 тис. т, що на 86,4 % менше останнього досліджуваного року проти 2010 р. (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Динаміка потужностей та обсягів переробки цукрових буряків на цукрових заводах Черкаської області

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.
Кількість діючих заводів, од.	6	7	5	2	3	1	- 5
Виробнича потужність цукрозаводів, тис. т/добу	18,4	19,9	16,3	4,5	7,3	2,5	13,6
Середня потужність 1 за-воду, тис. т/добу	3,1	2,8	3,3	2,3	2,4	2,5	80,6
Заготовлено цукрових буряків, тис. т	977,0	1439,3	1429,0	481,8	862,7	490,5	50,2
Перероблено цукрових буряків, тис. т	744,0	1198,1	1070,8	362,3	594,9	270,9	36,4
Втрати сировини при зберіганні, %	1,67	1,45	1,05	1,48	1,27	1,17	70,1
Тривалість переробки цукрових буряків, діб:							
планова	40,4	60,2	65,7	80,5	81,5	88,9	220,0
фактична	44,3	71,4	70,3	81,7	83,8	91,0	205,4

Джерело: складено з використанням [3; 4; 172; 220; 221].

Обсяги заготівлі та переробки цукрових буряків за період 2010-2015 рр. характеризуються суттєвим коливанням, що обумовлено змінами розмірів

посівних площ та відповідно обсягів виробництва цукрових буряків упродовж досліджуваного періоду.

Тривалість переробки цукрових буряків була значно довшою від запланованої через простой виробництва (цехові та позацехові), що пов'язані зі значним зношенням основних виробничих фондів та різноманітними причинами організаційного характеру. Втрати ваги цукрових коренеплодів під час зберігання упродовж терміну їх переробки становили від 1,05 до 1,67 % в окремі аналізовані роки.

В 2015 р. на промислові підприємства з переробки цукросировини Черкащини надійшло 270,9 тис. т цукрових буряків (фабричних), що на 49,8 % менше в порівнянні з 2010 р., з яких за сезон цукроваріння останнього досліджуваного року цукро заводами області вироблено 35,5 тис. т цукру-піску білого кристалічного (рис. 2.3), що становить 2,5 % від загальнодержавного обсягу виробництва.

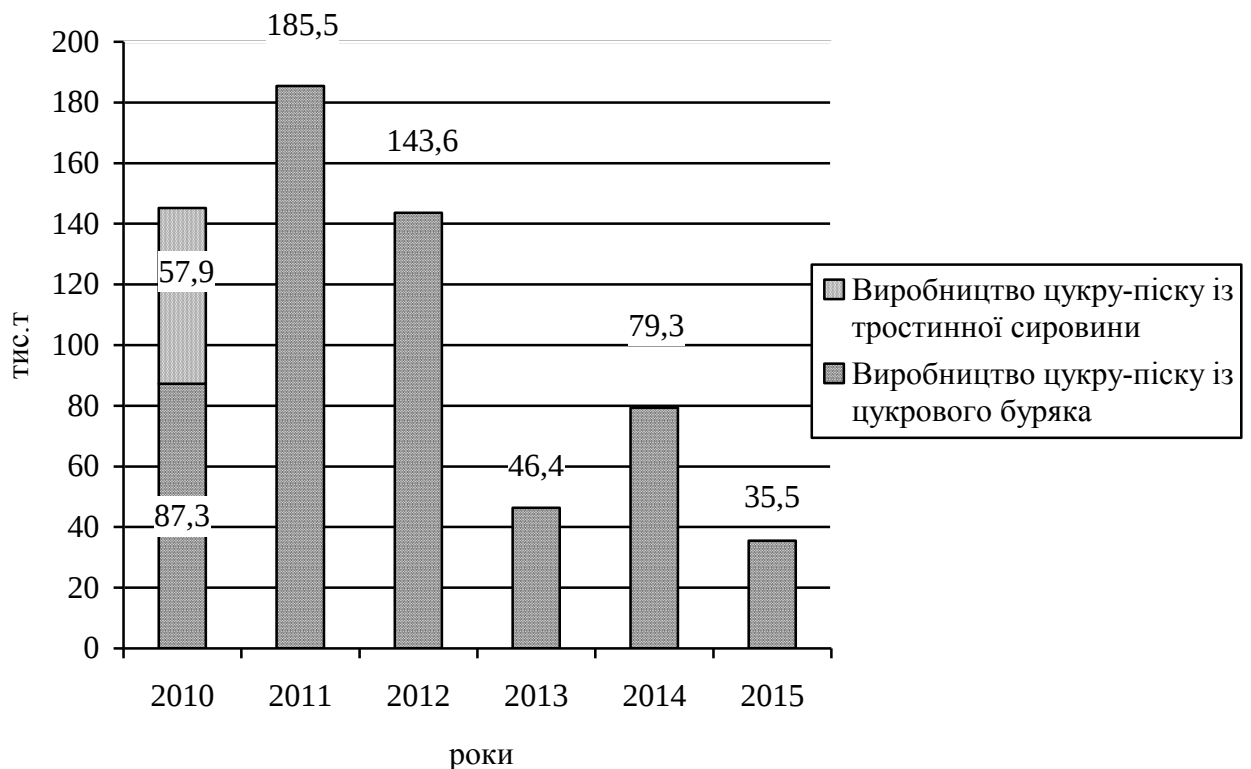

Рис. 2.3. Динаміка виробництва цукру в Черкаській області

Джерело: складено за даними Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації та НАЦУ «Укрцукор».

У 2015 р. порівняно з попередніми роками виробництво цукру білого кристалічного бурякового в Черкаській області зменшилося в 2,5, в 5,2, в 4,0, в 1,3 та 2,2 раза проти 2010, 2011, 2012, 2013 та 2014 років відповідно.

Слід зазначити, що неконтрольоване функціонування ринку цукру, відсутність повного обліку операцій з його реалізації, неконтрольоване (понад встановлену квоту) надходження цукру на внутрішній ринок призвели у 2011/2012 маркетинговому році до перенасичення внутрішнього ринку та демпінгових процесів, зниження оптово-відпускних цін на цукор до рівня, який не покриває витрат на його виробництво [153]. Тобто, надлишковий цукор цього періоду здійснив тиск на ціни, що призвело до збитків як у виробників цукрових буряків так і цукрових заводів, що в свою чергу стало спонукальним мотивом до зменшення площ посівів у 2013 р. та, відповідно, зменшення пропозиції виробленого цукру. Тому в найближчі 3-4 роки Україна зіткнеться з проблемою недостатнього виробництва цукру, що нині ми й прослідковуємо в процесі аналізу сучасного стану розвитку підприємств цукробурякового підкомплексу.

Виробництво цукру білого кристалічного бурякового в розрізі цукрових заводів Черкаської області представлено в табл. 2.19.

Таблиця 2.19

**Виробництво цукру білого кристалічного цукровими заводами
Черкаської області, тис. т**

Підприємство	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
ТОВ «Віг-Жашківський цукровий завод»	13,4	15,4	-	-	-	-
ТДВ «Пальмірацукор» (в т. ч. цукру отриманого з цукру-сирцю тростинного)	72,0 (57,9)	62,1 (-)	31,8 (-)	-	-	-
ТОВ «Панда» (Селищанський цукровий завод)	24,4	34,8	46,2	42,3	39,4	35,5
Бужанська філія ТОВ «Приват Агро-Черкаси»	-	9,9	-	-	-	-
ДП «Іваньківський цукровий завод»	9,5	7,2	10,9	4,1	6,7	-
ТОВ «Панда» (Цибулівський цукровий завод)	11,8	30,0	24,0	-	-	-
ТОВ «Панда» (Тальнівський цукровий завод)	14,1	26,1	30,7	-	33,2	-
Всього по області	145,2	185,5	143,6	46,4	79,3	35,5

Джерело: дані Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації та НАЦУ «Укрцукор».

Найбільшим виробником цукру в області є ТОВ «Панда» (Селищанський цукровий завод), обсяг виробництва цукру коливається від 24,4 тис. т в 2010 р. до 46,2 тис. т у 2012 р.

ДП «Іваньківський цукровий завод» хоча і постійний виробник (окрім 2015 р.), однак за обсягами виробництва цукру є найменшим (від 4,1 тис. т до 10,9 тис. т в окремі роки дослідження).

Цукрові заводи нині вимушені працювати на давальницьких умовах, адже сільськогосподарські підприємства, що вирощують цукрові буряки в умовах не достатності фінансових ресурсів використовують давальницьку схему переробки буряків [56] для можливості бартеризації цукру-піску та натуральної оплати праці [139].

В основному за такої схеми цукросировина потрапляє та переробляється підприємствами її промислової переробки, що досить негативно відбивається на показниках ефективності діяльності усіх ланок цукробурякового виробничо-технологічного ланцюга.

Однак в останні роки дослідження прослідковується тенденція до зниження частки виробництва цукру білого кристалічного з давальницької сировини і в 2015 р. вона склала лише 13,7 % до загального обласного випуску цукру, хоча в 2011 р. становила 45,6 % (рис. 2.4).

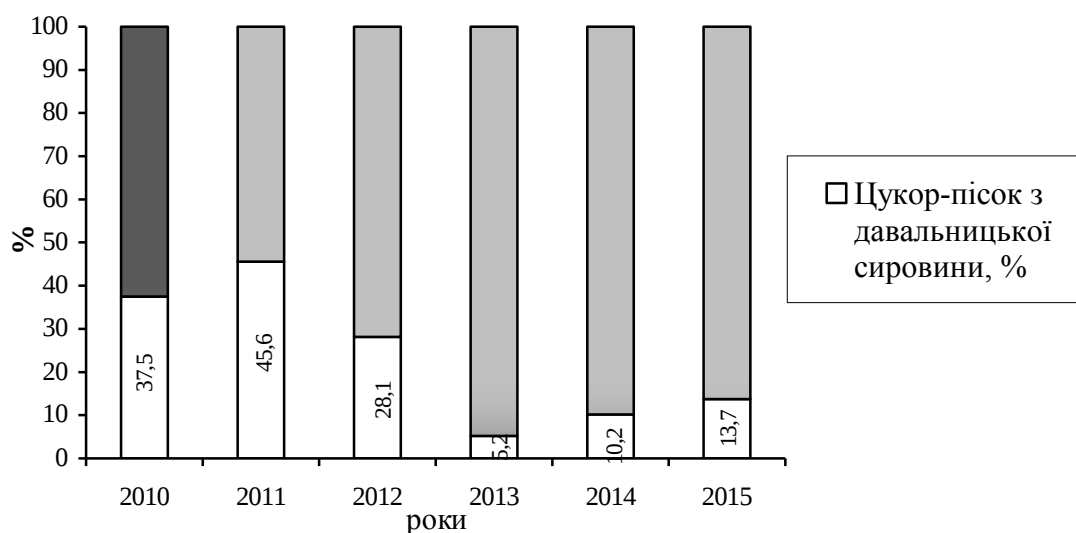

Рис. 2.4. Частка виробництва цукру білого кристалічного з давальницької сировини в Черкаській області

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області.

Для отримання необхідних обсягів виробленого цукру постає потреба у забезпеченні ефективної виробничо-господарської діяльності цукрових заводів. Ефективність їх роботи залежить від багатьох складових та характеризується відповідною системою показників (рис. 2.5), яка повинна давати всебічну оцінку використання всіх ресурсів підприємства й містити всі загальноекономічні показники його функціонування [50].

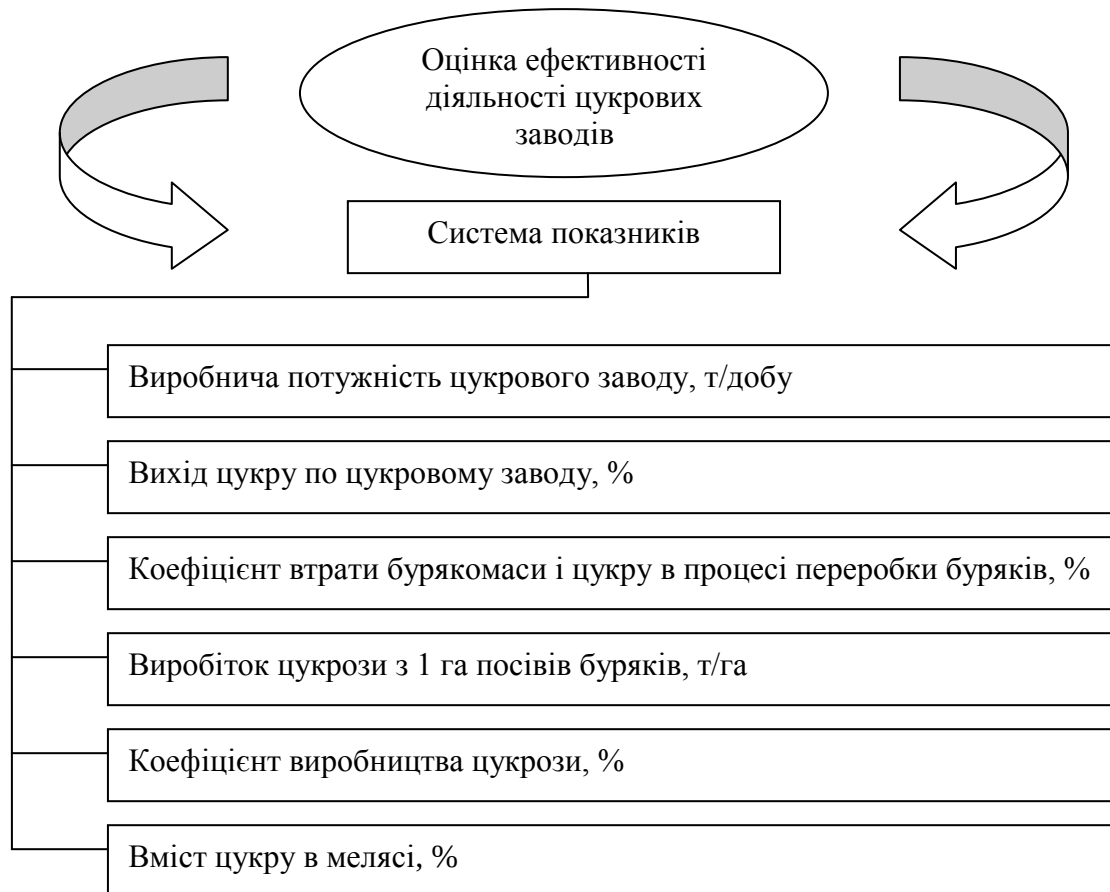

Рис. 2.5. Система показників оцінки ефективності роботи цукрових заводів
Джерело: розробка автора.

Отже, ефективність діяльності цукрового заводу визначається величиною втрат бурякомаси і цукру на всіх ділянках приймання, зберігання, внутрішньозаводського транспортування та перероблення буряків, а також вмістом цукру в мелясі. Показником, що узагальнює значення всіх вище перелічених показників і характеризує роботу цукрового заводу є коефіцієнт виробництва цукрози [156], який розраховується як співвідношення отриманих з цукрових буряків цукру-піску білого кристалічного і

напівпродуктів та кількості цукрози у буряках прийнятих на бурякоприймальний пункт цукрового заводу його зони заготівлі.

Показник виробітку цукрози з 1 гектара поєднує дві складові ефективності роботи бурякоцукрового комплексу – ефективність роботи бурякосійних господарств із вирощування цукрових буряків і ефективність роботи цукрового заводу, що переробляє вирощені цукрові буряки на цукор. Показник виробітку цукрози з 1 га посівів використовується для оцінки роботи окремого виробника цукрових буряків (аналізу ефективності проведених агротехнічних заходів, сортових особливостей використаного насіння тощо) та визначення результатів діяльності цукрового заводу. Цей показник може визначатися як при прогнозуванні діяльності суб'єкта господарювання, так і при аналізі його роботи за результатами виробничого сезону, за умов наявності у нього сталої, економічно обгрунтованої сировинної зони.

Вихід цукру з перероблених цукрових буряків по Черкаській області в 2015 р. склав 13,10 %, що на 1,58 % нижче середнього рівня по Україні, табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Основні показники роботи цукрових заводів Черкаської області

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2015 р. у % до 2010 р.
Заготівля буряків, тис. т	977,0	1439,3	1429,0	481,8	862,7	490,5	50,2
Цукристість буряків при прийманні, %	15,45	15,54	16,04	15,78	16,40	16,43	106,3
Перероблено буряків, тис. т	744,0	1198,1	1070,8	362,3	594,9	270,1	36,3
Цукристість стружки, %	14,85	15,29	15,49	15,39	15,90	16,02	107,9
Втрати сировини при зберіганні, %	1,67	1,45	1,05	1,48	1,27	1,17	70,1
Вироблено цукру, тис. т	87,3	185,5	143,6	46,4	79,3	35,5	40,7
Втрати цукру у виробництві, %	0,99	1,01	0,93	1,00	0,88	1,02	103,0
Вихід цукру, %	11,81	12,38	12,86	12,59	13,29	13,10	110,9
Вміст цукру в мелясі, %	1,93	1,90	1,70	1,80	1,73	1,81	93,8
Ступінь вилучення цукру, %	74,56	76,31	78,67	78,55	78,69	78,66	105,5
Коефіцієнт використання потужностей, %	86,31	81,02	82,79	81,87	85,34	81,63	94,6

Джерело: складено з використанням [3; 4; 33; 172; 220; 221; 228].

Показник виходу цукру залежить від цукристості цукрових буряків, яка останнього досліджуваного року сягнула рівня базисної цукристості коренеплодів та втрат цукру при їх транспортуванні, зберіганні та переробці, що в 2015 р. становила 1,02 %.

Обсяг заготовлених цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами області у 2015 р. склав 490,5 тис. т, що на 49,8 % менше обсягу заготівлі проти 2010 р.

Цукрові заводи Черкащини у 2015 р. переробили 270,1 тис. т коренеплодів (що складає лише половину обсягу заготівлі, адже решту було вивезено за межі області) і забезпечили виробництво цукру-піску в обсязі 35,5 тис. т, яке останнього досліджуваного року зменшилося на 59,3 % в порівнянні з 2010 р., хоча вихід цукру з цукрових буряків на 10,9 % збільшився проти 2010 р. На отримання такого обсягу виробництва цукру вплинув показник цукристості, який в середньому по області у 2015 р. склав 16,02 %. Досягнення такого його рівня пов'язане із сприятливими погодно-кліматичними умовами осені.

Якісні характеристики цукрових буряків, що надійшли на підприємства їх промислової переробки представлені в табл. 2.21 та свідчать, що 65,5 % прийнятих цукрових буряків цукро заводами Черкаської області мали цукристість вище рівня базисної по Україні, тобто вище 16 %. Накопичення сахарози в цукрових коренеплодах області в 2015 р. в середньому склала 16,48%.

Таблиця 2.21

**Якісні характеристики цукрових буряків, що надійшли на цукрові заводи
Черкаської області у 2015 р.**

№	Цукристість цукрових буряків при прийманні, %	У % до обсягу приймання цукрових буряків
1	від 14 % до 15 %	7,8
2	від 15 % до 16 %	26,7
3	від 16 % до 17 %	56,4
4	більше 17 %	9,1

Джерело: дані Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації.

Коефіцієнт використання потужностей цукрових заводів Черкаської області останнього досліджуваного року склав 86,1 %, що на 1,5 в.п. вище рівня 2006 р. та на 5,4 в.п. нижче рівня 2010 р. (табл. 2.22). Недозавантаження потужностей промислових підприємств з переробки цукрових буряків залежить від затягування терміну збирання коренеплодів та їх вивезення на цукрові заводи, висока забрудненість буряків, погіршення природно-кліматичних умов в період збору врожаю.

Таблиця 2.22

Показники використання потужностей цукрових заводів Черкаської області

Підприємство	2006 р.		2010 р.		2015 р.	
	Виробнича потужність, тис. т/добу	Коефіцієнт використання потужностей, %	Виробнича потужність, тис. т/добу	Коефіцієнт використання потужностей, %	Виробнича потужність, тис. т/добу	Коефіцієнт використання потужностей, %
ТОВ «Оберіг» (з 2010 р. ТОВ «Віг-Жашківський цукровий завод)	2,66	92,2	2,66	87,1	-	-
ТДВ «Пальмірацукор»	6,00	87,0	6,00	93,0	-	-
ТОВ «Руна» Кам'янський цукровий завод	1,75	79,8	-	-	-	-
ТОВ «Панда» Селищанський цукровий завод	1,44	84,1	2,00	84,8	2,50	81,6
Набутівська філія ТОВ «Приват Агро-Черкаси»	1,69	84,6	-	-	-	-
Бужанська філія ТОВ «Приват Агро-Черкаси»	1,48	78,3	-	-	-	-
ДП «Іваньківський цукровий завод»	2,00	83,3	2,00	81,2	-	-
ТОВ «Цибулівський цукровий завод» (з 2010 р. ТОВ «Панда»)	3,00	89,4	3,00	85,1	-	-
ВАТ «Смілянський цукровий комбінат»	1,96	83,5	-	-	-	-
ТОВ «Сев-Агро» (з 2010 р. ТОВ «Панда» Тальнівський цукровий завод)	2,75	91,7	2,75	86,9	-	-
ТОВ «Верхнячка-цукор»	3,02	84,2	-	-	-	-
ТОВ «Шпола-цукор»	3,02	79,0	-	-	-	-
Всього по області	30,77	84,8	18,41	86,3	2,50	81,6

Джерело: дані Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації та НАЦУ «Укрцукор».

За аналізований період виробнича потужність цукрозаводів області зменшилася з 30,77 тис. т переробки цукрових буряків за добу в 2006 р. до 2,5 тис. т у 2015 р., а в кількісному вираженні – з 12 цукрових заводів до 1-го за роками відповідно. Такі зміни відбулися через різке скорочення посівної площі під цукровими буряками, що призвело до спаду виробництва цукросировини та зменшення одержання цукру.

Діяльність цукрових заводів Черкащини збиткова. В 2014 р. вони отримали збиток у розмірі 3081 тис. грн, що на 72,4 % менше порівняно з 2010 р., в розрахунку на одне підприємство останнього досліджуваного року збиток склав 1027 тис. грн або 55,1 % від його розміру в 2010 р. (табл. 2.23).

Норма збитку цукрозаводів становить –1,9 % (на 0,8 відсоткових пункти нижче 2006 р.). Рівень рентабельності (збитковості) за період дослідження має позитивну динаміку та 2014 р. склав лише –2,1 %.

Таблиця 2.23

**Економічна ефективність переробки цукрових буряків цукровими заводами
Черкаської області**

Показник	2006 р.	2010 р.	2014 р.	2014 р. у % (±) до	
				2006 р.	2010 р.
Кількість підприємств, од.	12	6	3	-9	-3
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	-26288	-11176	-3081	11,7	27,6
в т. ч. в розрахунку на одне підприємство, тис. грн	-1143	-1863	-1027	89,9	55,1
Затрати операційної діяльності, тис. грн	679816	428767	146342	21,5	34,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	-3,7	-2,6	-2,1	1,6 в.п.	0,5 в.п.
Норма прибутку (збитку), %	-2,7	-2,3	-1,9	0,8 в.п.	0,4 в.п.
Індекс цін виробників на цукор-пісок, у % до попереднього року	96,7	111,8	120,7	124,8	108,0

Примітка: за 2015 р. дані відсутні через забезпечення виконання Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області.

Причинами збитковості цукрових заводів є недосконала цінова політика, невизначеність державної політики щодо розвитку суб'єктів підприємництва цукробурякового підкомплексу, розлад економічних відносин з виробниками цукросировини, диспаритет цін на продукцію бурякоцукрової галузі та

промислові товари тощо. Тому, підвищення ефективності функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу нині вбачається в необхідності [61]: розвитку аграрно-промислової інтеграції у межах підкомплексу, яка передбачає об'єднання зусиль сільгосптоваровиробників цукрової сировини та переробних підприємств – виробників цукру, що надасть можливість нарощувати необхідний ресурсний потенціал; державного регулювання ринку цукру; інтенсифікації буряківництва на основі впровадження результатів науково-технічного прогресу; фінансового інвестування галузі тощо.

У структурі витрат на виробництво цукру найбільшу питому вагу займають витрати на сировину, матеріали, а також енергоресурси. Вони є основними складовими при формуванні собівартості продукції, що виробляється. В процесі дослідження з'ясували прямопропорційну залежність між собівартістю цукру та собівартістю цукрових буряків. З підвищенням урожайності коренеплодів з 300 ц/га до 600 ц/га витрати на виробництво 1 т цукрових буряків та 1 т цукру знижуються вдвічі (табл. 2.24). Тобто показник економічної ефективності виробництва цукропродукції – собівартість цукру безпосередньо залежить від вибору шляху ведення галузі буряківництва (інтенсивний чи екстенсивний).

Таблиця 2.24

Залежність собівартості цукру від собівартості цукрових буряків

Урожайність, ц/га	300	350	400	450	500	550	600
Витрати на виробництво 1 т цукрових буряків, дол.	50	43	37	33	30	27	25
Коефіцієнт цукрової галузі	14,6						
Витрати на виробництво 1 т цукру, дол.	730	628	540	482	438	394	365

Вихідні дані: витрати на виробництво 1 га цукрових буряків за технологічною картою складають 1500 дол.

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

У цукровій галузі України існує тенденція старіння та зношеності технічних засобів виробництва на підприємствах промислової переробки, що призводить до недотримання виконання технологічних операцій у

виробничому процесі, а також до великих потреб в енергоресурсах [44]. Адже, витрати на переробку цукрових буряків прямопропорційно залежать від потужності цукрового заводу та вартості природного газу. Малопотужні (1,5 тис. т/добу) цукрозаводи несуть більші витрати в процесі переробки 1 т цукрових буряків, ніж великопотужні, табл. 2.25.

Таблиця 2.25

Залежність вартості переробки цукрових буряків від потужності цукрових заводів та вартості газу

Вартість газу, дол./тис. м ³	400	400	400	450	450	450	550	550	550
Потужність цукрозаводу, тис. т за добу	1,5	3,0	6,0	1,5	3,0	6,0	1,5	3,0	6,0
Витрати на переробку 1 т цукрових буряків, дол.	56	41	34	59	44	36	72	54	44

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

У середньому українські цукрові заводи споживають на виробництво 1 т цукру в двічі більше енергії, ніж у країнах ЄС, а екстрагують лише 80 % цукру, що міститься у цукровому буряку (у Німеччині – 85 %, на найсучасніших цукрозаводах – 90 %) [116]. Їх діяльність нині характеризується не лише низьким рівнем використання переробних потужностей, а й неналежним рівнем енергетичного й технологічного устаткування, яке в значній мірі морально застаріле. Тому, економічна ефективність підприємств промислової переробки вітчизняного цукробурякового підкомплексу залежить від технічного переоснащення цукрових заводів, їх модернізації [137]. Ці заходи необхідно здійснювати насамперед на тих ділянках технологічного процесу переробки цукрових буряків і наступних супутніх продуктів, де слід очікувати принципово позитивного впливу на споживання теплової й електричної енергії з одночасним підвищенням економічних показників виробництва цукропродукції.

Підвищення продуктивності роботи цукрових заводів зумовлено їх матеріально-технічним переоснащенням та безперебійним забезпеченням якісною цукросировиною, що найкраще досягається в процесі розвитку аграрно-промислової інтеграції в межах цукробурякового підкомплексу. Як

приклад, щороку на цукрових заводах інтегрованої компанії ТОВ «Панда» Черкаської області виконуються великі обсяги робіт з реконструкції та модернізації цукровиробництва. В результаті цукрові заводи мають найнижчі витрати паливно-енергетичних ресурсів та високу якість виробленої продукції [103]. Крім того, фірма ТОВ «Панда» впроваджує схеми споживання скрапленого газу, зокрема Селищанський цукровий завод вже має таку можливість.

Варто зазначити, що з приходом на Селищанський цукровий завод інвестора ТОВ «Панда», відбулися суттєві зміни і він став одним з передових промислових підприємств Черкаської області, що має широку сировинну базу, досконалу схему отримання цукру, сучасне виробничо-технологічне та енергетичне обладнання.

Найбільшій реконструкції підприємство зазнало в ремонтний період з 2006 по 2008 рр. в зв'язку з необхідністю збільшення його потужності через значний обсяг заготівлі цукрових буряків. В цей період було придбано і змонтовано два бурякоелеватори марки В-450 та 16-ти рамну бурякорізку, замінено ваги буряків ДС-800 на дозатор «Норма-ТБ», встановлено похилого дифузійного апарату ДС-8 з метою зменшення витрат паливно-енергетичних ресурсів у виробництві. Значним прогресом у вдосконаленні технічної бази цукрового заводу стала нова технологічна схема вапняно-вуглецевокислотної очистки дифузійного соку фірми «Саркара» з урахуванням всіх новітніх технологій. Відповідно були автоматизовані дифузійна установка та станція дефекосатурації ДП «Цукор автомат-ІНЖ» на базі контролера «Шнайдера». Була впроваджена та розроблена ТОВ «Пром-ОПЕКС» автоматична система обробки утфелів і кристалізації з новими функціональними можливостями. Також було придбано та встановлено швидкоплинний відстійник для соку І сатурації Яготинського машзаводу, фільтр-прес 4М 15 0/40-1200 НВК «Східна Україна» з метою зменшення втрат цукрози в осаді та зменшення кількості води на промивання осаду, додатковий вакуум-апарат І кристалізації Ж4-ПВА та прийомну

утфелемішалку, три нові фільтри густого сиропу «Барімекс», зроблено реконструкцію сушильного відділення, замінено насосний парк у кількості 13 штук на насоси нового покоління.

Велике значення для розширення і завоювання нових ринків збуту цукру-піску має розроблення та впровадження системи управління якістю (СУЯ) на підприємстві, яка відповідає вимогам ДСТУ ISO 9001–2001 [140].

Останніми заходами спрямованими на покращення роботи Селищанського цукрового заводу цього періоду були придбання та встановлення вертикального кристалізатора №2 з метою збільшення часу кристалізації утфелю II продукту задля зменшення втрат цукру в мелясі, розділення вакуум–повітряну систему вакуум–апаратів I, II продуктів та перероблено схему вакуум–конденсаційної установки (ВКУ) з метою забезпечення оптимальних умов варіння утфелів, для ефективного швидкого нагріву утфелю II продукту було виготовлено та встановлено два пластинчаті електронагрівачі тощо. І до сьогодні проводиться великий комплекс робіт з реконструкції Селищанського цукрового заводу, автоматизації виробничого процесу, удосконаленню технологічної схеми виробництва, покращенню якості цукру-піску.

Отже, на Селищанському цукровому заводі була реалізована програма модернізації та зменшення витрат з використання енергоносіїв. На сьогоднішній день потужності підприємства промислової переробки збільшені, порівняно з періодом СРСР, на 160 % [186].

Окремі цукрові заводи України мають занадто високі витрати умовного палива до маси перероблених буряків, які в середньому складають 7,53 %, витрати палива на сокодобування – 6,67 %, витрати природного газу на переробку цукрових буряків – 58,9 м³/т [74]. В Черкаській області до такої групи цукрозаводів відносять Іваньківський цукровий завод, який засновано на державній власності та належить до сфери управління Держкомрезерву України.

Скорочення питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів можна здійснювати за рахунок підвищення ефективності виробництва, впровадження прогресивних технологій і обладнання, структурної перебудови галузі. Наприклад, якщо перевести енергоблоки цукрових заводів на сучасні технології спалювання вугілля, то можна втричі зменшити витрати на паливо [83], але такий захід потребує значних капітальних вкладень.

Проте, значення цукрових буряків не обмежується лише виробництвом з них цукру, в процесі заводської переробки буряків одержують жом і мелясу, які також ефективно переробляти. Так мелясу переробляють на біоетанол, а жом – на біогаз, які можна використовувати для енергетичних потреб заводів, що, в свою чергу, сприятиме економії енергетичних витрат та підвищенню ефективності діяльності.

Цукробурякове виробництво, як важлива експортоспроможна сфера формування й розвитку продовольчого комплексу країни, вимагає вивчення та творчого застосування зарубіжного досвіду в регулюванні ринку цукрових буряків та цукру [83]. Багаторічний досвід країн світу з розвиненим цукровиробництвом свідчить, що ефективний його розвиток досягається лише за наявності [51]:

- міцного законодавчого захисту вітчизняного виробництва;
- державного регулювання ринку шляхом матеріального стимулювання експорту, встановлення мінімальних цін на сировину та цукор, надання пільгових кредитів;
- системного інвестування галузі, визначення її пріоритетності та стратегічного значення.

На підприємствах з виробництва цукру на 1 січня 2015 р. залишилися нереалізованими 46 тис. т цукру, що становить 58,0 % від виробленого обсягу в 2014 р. Останнього досліджуваного року цукровими заводами реалізовано продукції на 585,5 млн грн, що становить лише 1,7 % від загального обсягу реалізації продукції промисловості в Черкаській області,

який на 1,2 % менше загального обсягу реалізації промислової продукції порівняно з 2010 р. (табл. 2.26).

Отже, цукор є важливою сировиною для виробництва багатьох продуктів харчування, зокрема він є незамінним у виробництві виробів кондитерських з цукру, цукерок варених, карамелей, тофі, печива солодкого і вафель та інших кондитерських виробів.

Таблиця 2.26

Обсяг реалізованої продукції за видами діяльності в Черкаській області

Види продуктів	На 1.01.2011 р.		На 1.01.2015 р.	
	Обсяг реалізованої продукції		Обсяг реалізованої продукції	
	у відпускних цінах, млн грн	питома вага, %	у відпускних цінах, млн грн	питома вага, %
Промисловість	23784,6	100,0	34146,9	100,0
Переробна промисловість	20743,3	87,2	30094,4	88,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	11634,6	48,9	18183,1	53,2
Виробництво інших харчових продуктів	1424,0	6,0	1229,8	3,6
Виробництво цукру	682,9	2,9	585,5	1,7
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	50,0	0,2	104,1	0,3

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області.

Функціонування цукрових заводів за сучасних ринкових умов господарювання характеризується застарілою матеріально-технічною базою, низькою потужністю, високою ресурсо- та енергоємністю цукровиробництва. Тому постає необхідність в технічному переоснащенні цукрових заводів та їх модернізації, що сприятиме економії енергетичних витрат та підвищенню ефективності діяльності. Через вузькоспеціалізованість цукрозаводів виникає потреба у диверсифікації продукції цукробурякового виробництва, яка визначається необхідністю мати резервні потужності для переробки надлишку виробленої продукції. Важливим фактором успішної діяльності підприємств з промислової переробки цукрових буряків є створення та розвиток вертикально інтегрованих структур із повним циклом цукровиробництва.

2.3. Аналіз економічних взаємовідносин між підприємствами-учасниками інтегрованих структур цукробурякового підкомплексу

Розвиток інтеграційних процесів у цукробуряковому підкомплексі аграрно-промислового виробництва є об'єктивним економічним процесом, який пов'язаний, з одного боку, із суспільним розподілом праці та її спеціалізацією, а з іншого – необхідністю взаємодії між спеціалізованими галузями та видами аграрного і промислового виробництва. Сільгосппідприємства входять до інтегрованих формувань з метою зниження ризику, пов'язаного з виробництвом, його залежністю від погодних умов, ринку аграрної продукції, необхідністю підвищення конкурентоспроможності. Підприємства промислової переробки й обслуговуючі підприємства намагаються за допомогою інтеграційних зв'язків забезпечити стабільні доходи за рахунок створення власної надійної сировинної бази.

Останніми роками через дефіцит цукросировини набули розвитку різні форми організації виробництва (співпраці) в цукробуряковому підкомплексі [63; 160; 181]: вирощування цукрових буряків на орендованих землях; спільне вирощування цукрових буряків сільгосппідприємств та цукрових заводів; залучення фермерських господарств та індивідуального сектора до інтеграційних процесів; створення товариств із обмеженою відповідальністю, засновниками яких, як правило є цукрові заводи, з подальшою орендою землі; організація діяльності машинно-технологічних станцій та залучення їх до партнерських відносин.

Слід зазначити, що нинішні негаразди в цукробуряковому підкомплексі є наслідком нестабільності й недосконалості економічних відносин, що склалися між його складовими – господарюючими суб'єктами. Щорічно, а особливо останніми роками, змінювалися економічні умови встановленої між бурякосійними підприємствами і цукровими заводами угоди щодо розрахунку за переробку цукрових буряків і без урахування задіяного у виробничому процесі капіталу [207, с. 90]. Це знижує інтерес до організації

ефективного цукробурякового виробництва, поглиблює диспропорції і невідповідність усіх економіко-технологічних елементів виробничого процесу, а пропозиція обсягів виробництва цукрових буряків нижче можливості природно-кліматичного потенціалу, використання якого обмежується, і не відповідає виробничим потужностям вітчизняних цукрових заводів.

Проте підвищення якості та споживчих властивостей цукру, зниження собівартості та збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва, вирішення питання забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами, орієнтація виробленої продукції на цільові сегменти ринку, диверсифікація продукції цукробурякового виробництва забезпечить підвищення конкурентоспроможності підприємств через створення та функціонування інтегрованих форм господарювання в цукробуряковому підкомплексі [143].

Наразі виробництво і переробка цукрових буряків в Україні концентруються в інтегрованих структурах, які займаються як вирощуванням коренеплодів, так і виробництвом цукру. В цукровій галузі країни сформовані в останні роки інтегровані компанії у сезоні переробки цукрових буряків урожаю 2015 р. виробили 75,7 % вітчизняного цукру від його загального виробництва. При цьому найбільшими виробниками цукру стали сім компаній, що забезпечили від 2,5 до 24,8 % ринку цукру (табл. 2.27).

Таблиця 2.27

Розподіл ринку цукру в Україні за найбільшими виробниками, %

Інтегровані компанії	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. ± до 2010 р.
ТОВ Фірма «Астарта-Київ»	12,8	15,9	19,3	25,2	22,4	24,8	+12,0 в.п.
ТзОВ «Радехівський цукор»	4,9	4,8	6,1	15,1	13,4	13,2	+8,3 в.п.
Концерн «Укрпромінвест»	7,8	8,1	7,3	13,2	10,6	13,6	+5,8 в.п.
Агрофірма «Світанок»	2,9	3,5	3,1	6,2	5,0	7,7	+4,8 в.п.
ТОВ «Панда»	3,3	3,9	4,5	3,5	3,5	2,5	-0,8 в.п.
ПАТ «Теофіпольський цукровий завод»	3,4	3,3	3,0	2,9	3,4	3,2	-0,2 в.п.
ТОВ «Галс-ЛТД»	2,1	1,9	2,0	3,4	2,7	4,2	+2,1 в.п.

Джерело: [32; 33; 37; 227; 228].

Найбільші інтегровані виробники цукру щорічно в основному нарощують свою частку на ринку цукру, так в 2015 р. ТОВ Фірма «Астарта-Київ» збільшила на 12,0 в.п., ТзОВ «Радехівський цукор» – на 8,3 в.п., Концерн «Укрпромінвест» – на 5,8 в.п., Агрофірма «Світанок» – на 4,8 в.п., ТОВ «Галс-ЛТД» – на 2,1 в.п. порівняно з 2010 р. Проте зменшив свою частку на вітчизняному ринку цукру ТОВ «Панда» на 0,8 в.п. та ПАТ «Теофіпольський цукровий завод» – на 0,2 в.п.

Динамічний розвиток вертикально-інтегрованих структур та позитивний досвід їх функціонування характеризується високою ефективністю діяльності в порівнянні з неінтегрованими формуваннями. Ефект, що отримується за рахунок збільшення масштабів виробництва, з'єднання розрізнених стадій технологічного процесу в єдину систему, можливість мати закінчений цикл виробництва, переробки і реалізації продукції є спонукальним мотивом, який сприяє поглибленню інтеграційних процесів [21]. У результаті забезпечується узгодженість дій між підприємствами-учасниками інтегрованого об'єднання, досягається економія ресурсів у спільній сфері їх діяльності, відбувається більш ефективна реалізація кінцевого продукту на продовольчому ринку.

Основу цукробурякового підкомплексу Черкаської області складає інтегрована компанія ТОВ «Панда», яка в окремі роки забезпечувала від 34,2 до 100,0 % обласного виробництва цукру та становить 2,5 % у структурі виробництва цукру в країні. Її виробничо-господарська діяльність у сфері цукровиробництва відбувається за такими напрямками: вирощування цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм, які формують зону бурякосіяння та обслуговування інтегрованого формування, виробництво основної (цукру) та супутньої (меляса, жом, вапно, дефекат) продукції, надання різноманітних послуг сільськогосподарським підприємствам [26] тощо (рис. 2.6).

Метою створення інтегрованого формування «Панда» є забезпечення стабільного розвитку буряківництва та цукроваріння шляхом поєднання

виробничих взаємозв'язків та інтересів усіх учасників єдиного виробничо-технологічного ланцюга.

Відносини між цукровими заводами, бурякосіючими господарствами та іншими суб'єктами цукробурякового підкомплексу здійснюються на основі господарських договорів, які укладаються між ними відповідно до ст. 7 Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру».

Рис. 2.6. Напрями діяльності інтегрованої компанії ТОВ «Панда»

Джерело: розробка автора.

Типові умови господарських договорів (додаток Е) є обов'язковими до застосування у відносинах між підприємствами цукробурякового підкомплексу всіх форм власності. Вони складаються з 13 пунктів, які визначають рівень розвитку господарських зв'язків, а саме:

1. Визначення сторін.
2. Предмет та мета договору.
3. Обов'язки сторін.

4. Терміни і порядок продажу та доставки цукрових буряків (умови співробітництва).

5. Взаєморозрахунки за цукрові буряки та порядок економічних відносин.

6. Контроль за визначенням кількості та якості цукрових буряків.

7. Продаж цукру, меляси та жому.

8. Додаткові умови (надходження неконденційних цукрових буряків та звірка поставленої кількості коренеплодів).

9. Відповідальність сторін та гарантії.

10. Непереборна сила (невиконання договору спричинене діями сил стихійного лиха).

11. Порядок розгляду спорів.

12. Порядок змін та розірвання договору, термін його дії.

13. Юридичні адреси сторін, банківські та платіжні реквізити.

Договір між цукровим заводом та бурякосіючим господарством щодо закупівлі цукрових буряків для виробництва цукру квоти «А» може доповнюватися додатками, в яких відображаються окремі додаткові положення щодо їх співробітництва.

З урахуванням договорів і сільськогосподарське підприємство, і цукровий завод повинні скласти єдиний бізнес-план виробництва продукції, що буде сприяти збалансованості та пропорційності в розвитку галузей інтегрованого формування. Договірна система повинна будуватися на принципах обов'язковості, рівноправності, відповідності законодавству, еквівалентності та відповідальності обох сторін [52]. В умовах становлення ринкових відносин виникають різні ризики, пов'язані з перевезенням, зберіганням і збутом цукропродукції. У зв'язку із чим у договорах необхідно закріпити за кожним учасником інтегрованого об'єднання частину всіх можливих ризиків. Виконання всіх умов контракту дозволить значно зміцнити економічні взаємовідносини між сільськогосподарськими підприємствами та підприємствами промислової переробки цукробурякового підкомплексу.

Завдяки реалізації стратегії вертикальної інтеграції, в компанії ТОВ «Панда» створений повний цикл виробництва: від вирощування цукрового буряку до виробництва цукру. Для завантаження виробничих потужностей цукрозаводів інтегрованого формування використовують цукрові коренеплоди вирощені власними сільськогосподарськими підприємствами, а також закупають їх у підприємств-бурякоздавачів, розташованих поблизу підприємств промислової переробки. Наявність власної сировинної бази істотно знижує залежність від зовнішніх постачань цукрового буряку, оптимізує їх терміни, знижує собівартість виробленого цукру, гарантує безперебійність та максимальний вихід якісного готового продукту [176]. З підприємствами-бурякоздавачами укладаються товарні кредити [61] для забезпечення їх посівним матеріалом, засобами захисту рослин, мінеральними добривами, паливно-мастильними матеріалами тощо.

Сировинна зона інтегрованого цукробурякового об'єднання – це сукупність аграрних підприємств, які вирощують цукрові буряки для промислової переробки, територіально наближені до цукрових заводів і мають із ними стійкі виробничо-економічні зв'язки. Тісний взаємозв'язок підприємств цукрової промисловості із бурякосійними господарствами зумовлений наступними особливостями [30]: високими витратами сировини на виробництво одиниці цукропродукції; низькою транспортабельністю цукрових буряків, погіршенням їх якості при віддалених перевезеннях та зберіганні.

Сировинна зона інтегрованої компанії ТОВ «Панда» об'єднує сільськогосподарські підприємства Корсунь-Шевченківського, Городищенського, Звенигородського, Лисянського, Тальнівського, а в окремі роки і Жашківського районів Черкаської області (табл. 2.28). В 2015 р. бурякосійні господарства сировинної зони ТОВ «Панда» зібрали цукровий буряк з площі 6,5 тис. га, що на 58,1 % менше зібраної площі 2010 р. Валове виробництво цукрового буряка зони бурякосіяння інтегрованої компанії 2015 р. склало 274,1 тис. т, що на 39,6 % менше порівняно з 2010 р.

Сировинна зона інтегрованої компанії ТОВ «Панда»

Рік	№	Назва підприємства	Назва району, де розташовані бурякосійні господарства сировинної зони	Площа до збирання, тис. га	Валовий збір, тис. т	Надійшло на цукро-завод, тис. т
2010	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський, Лисянський, Канівський	7,1	212,0	212,0
			Із-за меж області			30,0
		Всього по підприємству		7,1	212,0	242,0
	2.	ТОВ «Панда» Цибулівський ц/з	Монастирищенський, Жашківський	3,5	101,8	101,8
	3.	ТОВ «Панда» Тальнівський ц/з	Тальнівський, Звенигородський	4,9	140,0	140,0
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			15,5	453,8	483,8
2011	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський, Лисянський, Канівський	3,8	144,8	144,8
			Із-за меж області			80,0
		Всього по підприємству		3,8	144,8	224,8
	2.	ТОВ «Панда» Цибулівський ц/з	Христинівський, Жашківський, Монастирищенський	5,9	296,0	296,0
	3.	ТОВ «Панда» Тальнівський ц/з	Тальнівський, Звенигородський	6,4	258,4	248,4
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			16,1	769,2	759,2
2012	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський	9,5	452,6	407,0
	2.	ТОВ «Панда» Цибулівський ц/з	Христинівський, Жашківський, Монастирищенський	4,9	227,5	227,5
	3.	ТОВ «Панда» Тальнівський ц/з	Тальнівський, Звенигородський, Жашківський, Лисянський	5,4	257,5	257,5
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			19,8	937,6	937,6
2013	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський, Звениго- родський, Тальнівський, Лисянський, Жашківський	8,6	354,3	354,3
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			8,6	354,3	354,3
2014	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський, Жашківський	6,5	320,5	320,5
	2.	ТОВ «Панда» Тальнівський ц/з	Тальнівський, Лисянський, Звенигородський	4,8	268,6	268,6
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			11,3	589,1	589,1
2015	1.	ТОВ «Панда» Селищанський ц/з	Корсунь-Шевченківський, Городищенський, Тальнівський, Лисянський, Звенигородський	6,5	274,1	274,1
	ТОВ «Панда» РАЗОМ			6,5	274,1	274,1

Джерело: дані Департаменту агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації.

Господарства, що входять до сировинної зони цукрозаводу мають бути – розташовані на певній території та віддалені від заводу на оптимальній відстані [119],

– характеризуватися високим рівнем концентрації посівів цукрових буряків і виробляти їх у кількості, яка необхідна для повного завантаження його виробничих потужностей.

Концентрація виробництва цукросировини дозволить підвищити його ефективність та зменшити витрати на транспортування [120], а також втрати коренеплодів та вмісту в них цукру.

Оцінювання рівня ефективності виробництва цукрових буряків в інтегрованих аграрно-промислових формуваннях слід здійснювати за показником інтегрального індексу продуктивності – I_p [112; 125], який описується формулою:

$$I_p = \frac{I_y}{I_s}, \quad (2.4)$$

де I_y – індекс урожайності;

I_s – індекс собівартості.

Індекс урожайності визначається за формулою:

$$I_y = \frac{Y_r}{Y_{zb}}, \quad (2.5)$$

де Y_r , Y_{zb} – середня урожайність цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах зони бурякосіяння та по сировинній зоні інтегрованої компанії відповідно.

Індекс собівартості розраховується за формулою:

$$I_s = \frac{S_r}{S_{zb}}, \quad (2.6)$$

де S_r , S_{zb} – середня собівартість виробництва цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах зони бурякосіяння та по сировинній зоні інтегрованої структури відповідно.

Рівень інтегрального індексу продуктивності буряківництва сировинної зони інтегрованої компанії ТОВ «Панда» визначено відповідно наступними діапазонами величин (табл. 2.29):

- в межах 0 – 0,45 – низький рівень (відсутні сільськогосподарські підприємства);
- в межах 0,46 – 0,90 – середній рівень (відносяться аграрні підприємства Корсунь-Шевченківського, Городищенського, Звенигородського районів Черкаської області);
- в межах 0,91 і вище – високий рівень (відносяться сільгосппідприємства Жашківського, Тальнівського, Лисянського районів зони бурякосіяння інтегрованого формування).

Таблиця 2.29

Оцінка рівня економічної ефективності буряківництва в підприємствах сировинної зони ТОВ «Панда»

Назва району	Урожай- ність, ц/га	Виробнича собі- вартість, грн/ц	Індекс урожай- ності	Індекс собівар- тості	Інтегральний індекс продуктив- ності	Місце району за <i>I_p</i>
	<i>Y</i>	<i>S</i>	<i>I_y</i>	<i>I_s</i>	<i>I_p</i>	
2014 р.						
Корсунь-Шевченківський	464	34,7	0,89	0,99	0,90	4
Городищенський	349	41,3	0,67	1,18	0,57	6
Жашківський	565	26,4	1,08	0,75	1,44	1
Тальнівський	505	30,9	0,97	0,88	1,10	2
Лисянський	442	31,8	0,85	0,91	0,93	3
Звенигородський	397	45,1	0,76	1,29	0,59	5
Зона бурякосіяння ТОВ «Панда»	521	35,0	-	-	-	-
2015 р.						
Корсунь-Шевченківський	384	35,3	0,91	0,86	1,05	3
Городищенський	345	46,8	0,82	1,14	0,72	5
Тальнівський	438	45,7	1,04	1,12	0,93	4
Лисянський	432	34,5	1,02	0,84	1,21	2
Звенигородський	481	38,1	1,14	0,93	1,23	1
Зона бурякосіяння ТОВ «Панда»	422	40,9	-	-	-	-

Джерело: розрахунок автора.

Так, у 2014 р. найвищий рівень інтегрального індексу продуктивності буряківництва в сировинній зоні ТОВ «Панда» мали господарства

Жашківського району. Інші райони формують ранжований ряд наступним чином: Тальнівський, Лисянський, Корсунь-Шевченківський, Звенигородський, Городищенський.

Дослідження показали, що найбільш продуктивно в 2014 р. буряківництво розвивалося в сільгосппідприємствах сировинної зони Тальнівського цукрового заводу. В ній було зосереджено 4,8 тис. га зібраної площі цукрових буряків, обсяг виробництва коренеплодів склав 258,6 тис. т коренеплодів. Середній рівень буряківництва в загальному спостерігається в сировинній зоні Селищанського цукрового заводу, де урожай цукрових буряків зібрано з площі 6,5 тис. га та вироблено 330,5 тис. т коренеплодів.

Частки зібраної площі та обсягу виробництва цукрового буряка у сільгосппідприємствах високопродуктивних районів сировинної зони інтегрованої компанії ТОВ «Панда» склали 60,2 % і 65,6 %, а в середньопродуктивних – 39,8 % та 34,4 % відповідно.

У 2015 р. найвищий рівень інтегрального індексу продуктивності буряківництва в сировинній зоні ТОВ «Панда» мали сільгосппідприємства Звенигородського району. Інші райони формують ранжований ряд наступним чином: Лисянський, Корсунь-Шевченківський, Тальнівський, Городищенський. В господарствах сировинної зони Селищанського цукрового заводу буряківництво останнього досліджуваного року розвивалося на досить високому рівні.

Отже, інтегральний індекс відображає продуктивність ведення буряківництва в сільськогосподарських підприємствах сировинної зони інтегрованої компанії ТОВ «Панда» в розрізі районів, де вони розташовані та відображає результат, отриманий внаслідок дії комплексу організаційно-технологічних і природно-кліматичних факторів, що мають безпосередній вплив на показники урожайності й собівартості виробництва цукрового буряка. Оцінювання розвитку буряківництва з використанням інтегрального індексу продуктивності дозволяє враховувати територію розташування

буряковиробництва в зоні бурякосіяння та корегувати розміщення посівів коренеплодів з одночасною їх концентрацією поблизу цукрових заводів.

Польову роботу бурякосійних господарств інтегрованої компанії ТОВ «Панда» забезпечують сівалки бурякові, машини з догляду та збирання цукрових буряків, буряконавантажувачі та інші. Але слід відмітити, що чисельність наявної техніки інтегрованих сільськогосподарських підприємств Черкаської області цукробурякового підкомплексу має тенденцію до зменшення (табл. 2.30) в основному через вибуття зношених основних засобів. Однак часткове придбання нових, які є більш продуктивні певною мірою знижують потребу в них.

Таблиця 2.30

Наявність сільськогосподарської техніки в інтегрованих структурах цукробурякового підкомплексу Черкаської області, од.

Техніка	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.
Бурякозбиральні машини	433	348	290	278	177	159	36,7
Сівалки бурякові	381	312	307	348	348	336	88,2
Гичкозбиральні машини	330	278	278	278	270	264	80,0
Буряконавантажувачі	318	249	249	249	249	249	78,3
Машини для: - хім. захисту рослин - внесення мінеральних добрив - внесення органічних добрив	4318	4209	4039	3910	3910	3910	90,6
Трактори	7849	7894	7443	7543	7341	7290	92,9

Джерело: дані Головного управління статистики у Черкаській області.

Так, наявність бурякозбиральних машин в 2015 р. зменшилась на 63,3 %, бурякових сівалок – на 11,8 %, гичкозбиральних машин – на 20,0 %, буряконавантажувачів – на 21,7 %, машин по догляду за цукровими коренеплодами – на 9,4 %, тракторів – на 7,1 % проти 2010 р. Забезпеченість технологічної потреби вирощування цукрових буряків сучасними технічними засобами механізації виробничих процесів нині є необхідністю при відновлені та вдосконаленні технічної бази як основи виробничої діяльності.

Використання нових сільськогосподарських машин і знарядь разом з впровадженням прогресивних наукових розробок слугують головною умовою переходу до широкого застосування інтенсивних ресурсо- і енергозберігаючих технологій виробництва цукрових буряків [146]. Інтенсивна технологія передбачає дотримання виробниками цукросировини вимог щодо якісного і своєчасного виконання технологічних операцій та впровадження прогресивних форм організації управління технологічними процесами [199, с. 78], що забезпечує в цілому підвищення показників економічної ефективності функціонування бурякосійних підприємств за рахунок зменшення матеріалоємності виробництва, оптимізації витрат на засоби захисту рослин, мінеральні добрива тощо.

Ефективність інтенсивної технології залежить від творчого підходу до кожного виробничо-технологічного процесу, який полягає у кваліфікованому вирішенні питань щодо застосування високопродуктивної техніки, дотримання строків посіву та збирання цукрових буряків, ефективному підборі складу мінеральних добрив та строків їх внесення.

Переробку цукрових буряків та виробництво цукру в інтегрований компанії «Панда» здійснюють такі заводи: ТОВ «Селищанський цукровий завод», ТОВ «Цибулівський цукровий завод», ТОВ «Тальнівський цукровий завод», які в період 2011-2015 рр. мали сумарну виробничу потужність 8,25 тис. т сировини на добу, хоча 2010 р. вона становила 7,75 тис. т/добу (табл. 2.31). Такі зміни пов'язані із здійсненням заходів щодо реалізації програми модернізації та зменшення витрат з використання енергоносіїв на Селищанському цукровому заводі, що дозволило збільшити потужність підприємства промислової переробки на 0,5 тис. т/добу. Слід зазначити, що за період функціонування цього цукрового заводу у складі інтегрований компанії ТОВ «Панда» його виробнича потужність була збільшена в 1,7 раза (з 1,44 тис. т/добу в 2006 р. до 2,5 тис. т/добу в 2011 р.).

В сезонні цукроваріння 2015–2016 рр. був задіяний лише один цукровий заводи інтегрованої компанії (Селищанський цукрозавод), який

переробив 270,9 тис. т цукрових коренеплодів та виробив 35,5 тис. т цукру. Вихід цукру в останньому досліджуваному році склав 13,10 %, що є досить високим показником. ТОВ «Панда» останнього досліджуваного року працювало 91 добу, що в 1,5 раза більше тривалості роботи порівнянно з 2010 р., однак в 1,4 раза менше проти 2013 р.

Таблиця 2.31

**Показники діяльності цукрових заводів у сезон переробки цукрових буряків
інтегрованої компанії ТОВ «Панда»**

Рік	Найменування підприємств	Виробнича потужність, тис. т/добу	Перероблено цукрових буряків, тис. т	Вироблено цукру, тис. т	Вихід цукру, %	Діб роботи	Коефіцієнт вилучення цукру, %
2010	ТОВ «Панда»	7,75	452,2	50,3	11,08	60,6	74,43
	Селищанський ц/з	2,0	217,1	24,4	11,22	85,7	74,28
	Цибулівський ц/з	3,0	107,0	11,8	11,01	43,0	73,91
	Тальнівський ц/з	2,75	128,1	14,1	11,00	53,2	75,10
2011	ТОВ «Панда»	8,25	742,6	90,9	12,20	96,0	76,02
	Селищанський ц/з	2,5	279,1	34,8	12,43	110,3	77,63
	Цибулівський ц/з	3,0	247,1	30,0	12,14	90,5	75,93
	Тальнівський ц/з	2,75	216,4	26,1	12,03	87,3	74,51
2012	ТОВ «Панда»	8,25	789,0	100,9	12,78	92,4	78,81
	Селищанський ц/з	2,5	363,3	46,2	12,67	126,5	79,08
	Цибулівський ц/з	3,0	184,9	24,0	12,94	63,0	77,48
	Тальнівський ц/з	2,75	240,8	30,7	12,73	87,7	79,87
2013	ТОВ «Панда»	2,5	333,3	42,3	12,65	125,5	78,76
	Селищанський ц/з	2,5	333,3	42,3	12,65	125,5	78,76
2014	ТОВ «Панда»	5,25	549,0	72,6	13,22	104,2	78,28
	Селищанський ц/з	2,5	296,5	39,4	13,29	115,4	78,93
	Тальнівський ц/з	2,75	252,5	33,2	13,11	93,0	77,62
2015	ТОВ «Панда»	2,5	270,9	35,5	13,10	91,0	78,66
	Селищанський ц/з	2,5	270,9	35,5	13,10	91,0	78,66

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

Удосконалення розміщення галузі буряківництва доцільно здійснювати оптимальним завантаженням виробничих потужностей цукрових заводів у районах з високою ефективністю цукробурякового виробництва при одночасній стабілізації посівів цукрових буряків з середньою ефективністю їх виробництва [9, с. 313]. Цей напрям удосконалення виробничо-технічної бази промислових підприємств з переробки цукрових буряків зумовлений перевагами їх модернізації перед будівництвом нових.

Бурякосійні підприємства Черкаської області мають змогу виростити цукрові буряки в необхідному обсязі для забезпечення роботи цукрових заводів. Розрахунок нормативної потреби валового виробництва цукрових коренеплодів для забезпечення сировиною виробничих потужностей підприємств промислової переробки інтегрованої компанії «Панда» нами розглянуто за варіантами тривалості роботи цукрових заводів, тобто оптимального терміну їх діяльності, який складає 90-100 діб.

Отже, при виробничій потужності цукрових заводів, які входять до складу ТОВ «Панда» 8,25 тис. т переробки цукросировини на добу, з врахуванням коефіцієнту використання потужностей цукрозаводів усереднених за 5 останніх років (Селищанський цукровий завод – 88,4 %, Цибулівський – 85,6 %, Тальнівський – 87,5 %) та нормативних природних втрат у виробничому процесі, що складають 2,8 % [58] проведемо розрахунки потреби сировини для підприємств промислової переробки інтегрованого формування, табл. 2.32.

Таблиця 2.32

**Розрахунки потреби у цукросировині для цукрових заводів
інтегрованої компанії ТОВ «Панда»**

№	Назва цукрового заводу	Вироб- нича потуж- ність, тис. т/добу	Варіанти тривалості роботи цукрозаводів			
			90 діб		100 діб	
			Потреба цукрових буряків, тис. т		Потреба цукрових буряків, тис. т	
			усього	з урахуванням природних втрат	усього	з урахуванням природних втрат
1.	Селищанський ц/з	2,5	198,9	204,5	221,0	227,2
2.	Цибулівський ц/з	3,0	231,1	237,6	256,8	264,0
3.	Тальнівський ц/з	2,75	216,6	222,7	240,6	247,3
ТОВ «Панда»		8,25	646,6	664,8	718,4	738,5

Джерело: розрахунок автора.

Потреба цукрових буряків для діяльності цукрозаводів ТОВ «Панда» при тривалості їх роботи 90 діб:

- Селищанський цукровий завод: $2,5 * 90 * 88,4 \% = 198,9$ тис.т
- Цибулівський цукровий завод: $3,0 * 90 * 85,6 \% = 231,1$ тис.т
- Тальнівський цукровий завод: $2,75 * 90 * 87,5 \% = 216,6$ тис.т

Потреба цукрових буряків для діяльності цукро заводів ТОВ «Панда» при тривалості їх роботи 100 діб:

- Селищанський цукровий завод: $2,5 * 100 * 88,4 \% = 221,0$ тис.т
- Цибулівський цукровий завод: $3,0 * 100 * 85,6 \% = 256,8$ тис.т
- Тальнівський цукровий завод: $2,75 * 100 * 87,5 \% = 240,6$ тис.т

Отже, для забезпечення оптимального терміну переробки цукрових буряків промисловими підприємствами інтегрованої компанії «Панда» за умови, що будуть працювати всі цукрові заводи, що входять до її складу необхідно від 664,8 до 718,4 тис. т цукрових коренеплодів з врахуванням природних втрат буряків.

Цукробурякове виробництво потребує підсилення своєї цілісності на основі розвитку інтеграції у всьому виробничо-технологічному процесі. Досягти такої цілісності неможливо лише за рахунок проведення окремих заходів, тому виникає необхідність у розробці та впровадженні комплексної програми розвитку інтегрованого цукробурякового виробництва, основними напрямками якої повинно стати:

- 1) створення структури цукробурякового підкомплексу, адекватної вимогам регульованого ринку цукру;
- 2) вдосконалення та встановлення ринкового контролю за дотриманням законодавчо-нормативної бази стосовно ринку цукру;
- 3) забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного цукру на внутрішньому і зовнішньому ринках за рахунок впровадження інтенсивних технологій вирощування цукрових буряків та виробництва цукру;
- 4) забезпечення підприємств цукробурякового підкомплексу необхідною технікою та обладнанням, високоякісним насінням, засобами догляду та захисту рослин тощо.

Інтегрована компанія «Панда» в Черкаській області є прикладом поєднання виробництва сільськогосподарської продукції і її промислової переробки, яка забезпечує швидкий перехід цукросировини по всіх стадіях виробництва та сприяє скороченню часу перебування аграрно-промислової

продукції на проміжному етапі між окремими фазами виробничо-технологічного ланцюга.

Інтеграційні процеси, що мають місце в інтегрованих структурах відбуваються у певному взаємозв'язку і характеризуються наступною системою показників [97]:

1) питома вага валової (товарної) продукції інтегрованої компанії до загального обсягу валової (товарної) продукції області або країни;

2) питома вага сировини власного виробництва до загальної величини переробленої сировини (для однотипної сировини в натуральному виразі, для різної – у вартісному, обчисленому за порівняльними цінами);

3) коефіцієнт величини сировинної зони інтегрованої компанії, який розраховується за формулою:

$$C_3 = \frac{P_B \times K_{P_B} \times T_p}{p \times Y}, \quad (2.7)$$

де P_B – виробнича потужність переробного підприємства в день;

K_{P_B} – коефіцієнт завантаження виробничої потужності промислового підприємства з переробки сільськогосподарської сировини;

T_p – кількість днів роботи підприємства промислової переробки за рік;

p – питома вага посівних площ сільськогосподарських підприємств, що є сировиною для переробки;

Y – урожайність сільськогосподарської культури, яку використовують для промислової переробки.

4) коефіцієнт рівномірності надходження сировини на промислову переробку:

$$\hat{e}_{\hat{n}} = 1 - \left(\frac{\sum |\Delta \hat{I}|}{\hat{I}_{\hat{i}}} \right), \quad (2.8)$$

де $|\Delta \hat{I}|$ – відхилення обсягів сировини, яка надійшла за окремі проміжки досліджуваного періоду, від середніх, натуральний показник або %;

O_o – загальне надходження сировини за аналізований період, натуральний показник або %.

Питома вага валової продукції інтегрованої компанії «Панда» 2015 р. становить 1,08 % до загального обсягу валової продукції Черкаської області, що на 44,6 % менше цього показника ефективності функціонування інтегрованої структури в 2010 р. (табл. 2.33).

Таблиця 2.33

**Основні показники ефективності функціонування
інтегрованої компанії ТОВ «Панда»**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2010 р.
Питома вага валової продукції інтегрованої компанії до загального обласного обсягу валової продукції, %	1,95	2,76	3,47	1,22	2,08	1,08	55,4
Коефіцієнт величини сировинної зони	0,89	0,89	0,71	0,79	0,85	0,74	83,1
Коефіцієнт рівномірності надходження сировини на переробку	0,98	0,98	0,99	0,97	0,99	0,98	100,0

Джерело: розрахунок автора.

Коефіцієнт величини сировинної зони ТОВ «Панда» в 2015 р. склав 0,74, що на 16,9 % менше його розміру, який був у 2010 та 2011 роках. Цей показник свідчить про наближення до високого її розміру (наближення показника до одиниці свідчить про високий рівень виробничих зв'язків та аграрно-промислової інтеграції). Коефіцієнт рівномірності надходження сільськогосподарської сировини на промислову переробку є високим та в роки дослідження становить від 0,97 до 0,99.

В умовах розвитку інтеграційних процесів у цукробуряковому виробництві, які вже набули значних масштабів, окремі цукрові заводи втрачають можливості ефективно здійснювати виробничо-господарську діяльність. Тому на їх місце приходять інтегровані структури, які ефективніші в своєму функціонуванні за рахунок різноманітних чинників. У цукробуряковому виробництві формування таких структур відбувається на основі концентрації виробництва сировини в необхідних обсягах для забезпечення виробничих потужностей цукрових заводів. Їх сировинна зона

територіально наближена до промислового підприємства з переробки цукрових буряків та функціонує через встановлення розвинених виробничо-економічних взаємозв'язків між ними. Взаємна зацікавленість виробників цукросировини та її переробників у ефективній співпраці (зниженні витрат на кожному етапі проходження продукції) позначається як на модернізації існуючих цукрових заводів, так і на удосконаленні технології виробництва цукрових буряків та технічному його забезпеченні.

Отже, організація конкурентоспроможного цукробурякового виробництва доцільна на основі створення на основі бурякосійних господарств та цукрових заводів інтегрованих аграрно-промислових формувань з входженням до їх складу фінансових, агросервісних, торгівельних, обслуговуючих підприємств із застосуванням механізму забезпечення економічних інтересів всіх суб'єктів підприємництва, тобто учасників процесу інтеграції. В цьому випадку цукрові заводи виконують функції не тільки підприємств промислової переробки, а й здійснюють постійне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників мінеральними добривами, технічними засобами, насінням, хімічними препаратами тощо.

Завдяки інвестиціям інтегрованих компаній вдається досягти нарощення обсягів виробництва цукрових буряків, зменшення витрат на одиницю продукції, впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, покращення матеріально-технічного забезпечення цукробурякової галузі.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Розглянуто показники розвитку буряківництва Черкаської області та встановлено, що в останні роки дослідження галузь має негативну динаміку розвитку та характеризується зменшенням посівних площ та коливанням

валового виробництва цукрових буряків останнього аналізованого року порівняно з попередніми роками, однак в 2015 р. прослідковується зростання рівня врожайності коренеплодів на 63,4 % проти 2010 р.

2. Досліджено показники економічної ефективності розвитку буряківництва, що вказують на прибуткове виробництво. Рівень рентабельності 2015 р. становив 33,8 %, що хоча в 2,3 раза нижче показника 2011 р. проте в 1,7 раза вище рівня рентабельності 2010 р. та в 2,4 раза перевищує його рівень 2013 р. Основною умовою підвищення ефективності буряківництва є додержання технологій вирощування цукрових буряків, основними елементами яких є живлення рослин та їх захист від шкідників, хвороб і бурянів, що разом із ґрунтово-кліматичними умовами забезпечить підвищення урожайності культури та відповідно збільшення виробництва цукру з 1 га.

3. Визначено, що цукрові заводи Черкаської області у 2015 р. переробили 270,9 тис. т коренеплодів і забезпечили виробництво цукру-піску в обсязі 35,5 тис. т, який є найменшим за весь період дослідження. Цукристість коренеплодів у 2015 р. склала 16,43 %. Рівень споживання цукру в області залишається досить високим і становить від 44,4 до 50,0 кг на душу населення у відповідні роки.

4. Встановлено, що підвищення продуктивності діяльності цукрових заводів зумовлено їх матеріально-технічним переоснащенням та безперебійним забезпеченням якісною цукросировиною, що найкраще досягається в процесі розвитку аграрно-промислової інтеграції. Взаємна зацікавленість виробників цукросировини та її переробників у ефективній співпраці позначається як на модернізації існуючих цукрових заводів, так і на удосконаленні технології виробництва цукрових буряків та технічному його забезпеченні.

5. Виявлено, що основу цукробурякового підкомплексу Черкаської області складає інтегрована компанія ТОВ «Панда», яка в окремі роки функціонування забезпечувала від 34,2 до 100,0 % обласного виробництва

цукру. В 2015 р. зібрана площа цукрового буряку бурякосійних господарств її сировинної зони склала 6,5 тис. га, а обсяг валового виробництва – 274,1 тис. т. Цукрові заводи, що входять до її складу в сезоні цукроваріння 2015-2016 рр. виробили 35,5 тис. т цукру. Вихід цукру в останньому досліджуваному році склав 13,10 %, що є досить високим показником починаючи з 2010 р.

6. Здійснено розрахунки потреби цукросировини для цукрозаводів інтегрованої компанії ТОВ «Панда» з метою забезпечення оптимального терміну її переробки, які з врахуванням природних втрат коренеплодів складають від 664,8 до 718,4 тис. т цукрових буряків. Проведено оцінку рівня розвитку інтеграційних процесів в ТОВ «Панда» за відповідної системи показників, яка свідчить про наближення її до високого розміру сировинної зони та високий коефіцієнт рівномірності надходження сировини на переробку.

Основні результати другого розділу дисертаційного дослідження опубліковані у роботах [119; 132; 133; 137; 139; 140; 143].

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку інтеграційних процесів у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору

Сучасні умови розвитку підприємств аграрного сектору характеризуються поглибленням інтеграційних процесів, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарськими товарами, орієнтацією на зовнішні ринки, а також підвищеною увагою до якості продукції. Дедалі частіше їх діяльність пов'язана з реалізацією спільних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, переробників сільгоспсировини та торгівлі через налагодження інтеграційних зв'язків, що супроводжується розвитком нових форм організації виробництва в АПК. Інтеграція, в цьому випадку, передбачає становлення економічної, технологічної та організаційної єдності взаємодіючих галузей, що забезпечують виробництво аграрно-промислової продукції, її переробку та доведення до споживача.

Процес формування та розвитку інтеграційних процесів у цукробуряковому підкомплексі нині набуває дедалі більшої актуальності, оскільки поєднує інтереси підприємств-учасників виробництва цукропродукції [131], які спрямовані на організацію заходів та досягнення з їх допомогою спільної мети підприємств під час їх об'єднання.

Для визначення напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку інтеграційних процесів, необхідно класифікувати основні цілі запровадження інтеграційних зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності у межах цукробурякового підкомплексу за відповідними групами:

1. Зменшення витрат – досягнення ефекту масштабу виробництва; ліквідація дублюючих функцій у діяльності підприємств; прагнення

зменшити податковий тиск; об'єднання науково-дослідної роботи та впровадження інновацій; здешевлення доступу до інформації; об'єднання сервісних та маркетингових служб.

2. Збільшення прибутку – нарощування обсягу виробництва та реалізації продукції; диверсифікація діяльності підприємств; підвищення якості продукції; збільшення ринкової частки підприємства за окремими товарами; наявність взаємодоповнюючих ресурсів.

3. Загальні цілі – покращення управлінських процесів; забезпечення фінансової стійкості підприємств; захист від конкуренції та поглинання; підвищення рівня інвестиційної активності; налагодження зв'язків з державними органами влади.

Якісно визначена мета дозволяє здійснити ефективний вибір виду економічної інтеграції та оцінити її наслідки. Тому, процес формування інтегрованих структур в цукробуряковому підкомплексі на сьогодні є закономірним і економічно доцільним. Розвиток вертикальної інтеграції бурякосійних господарств і промислових підприємств з переробки цукрових буряків забезпечує розв'язання проблеми збільшення обсягів цукрової сировини, підвищення її якісного стану, об'єднання економічних інтересів підприємств-учасників, спрямованих на одержання високої результативності.

Нині в державі назріли соціально-економічні умови для відродження й розвитку цукробурякового виробництва як однієї з досить важливих стратегічних галузей АПК. Про це переконливо свідчить вітчизняний досвід створення і функціонування низки нових інтегрованих виробничих структур, у яких набувають тісного поєднання виробництво цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах та їх промислова переробка на цукрових заводах [30]. В основі їх організації покладені наступні принципи [99, с. 255-256]:

– взаємна зацікавленість у вигідному співробітництві сільськогосподарських та переробних підприємств;

- науковий підхід до вибору організаційних форм, напрямів і послідовності проведення робіт із спеціалізації і концентрації з урахуванням виробничої структури й економіки господарств, нагромадженого досвіду;
- збереження господарської самостійності підприємств-учасників аграрно-промислового формування;
- матеріальна заінтересованість працівників у підвищенні ефективності виробництва як об'єднання вцілому, так і кожного підприємства зокрема;
- збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції, поліпшення її якості, зростання продуктивності праці, зниження витрат і підвищення прибутковості.

Під інтегрованою структурою в цукробуряковому підкомплексі розуміють складну інтегровану економічну систему, створену на базі цукрового заводу шляхом вертикальної та/або горизонтальної інтеграції підприємств, які забезпечують виробництво цукрових буряків, їх транспортування, зберігання, переробку та реалізацію цукру, рис. 3.1.

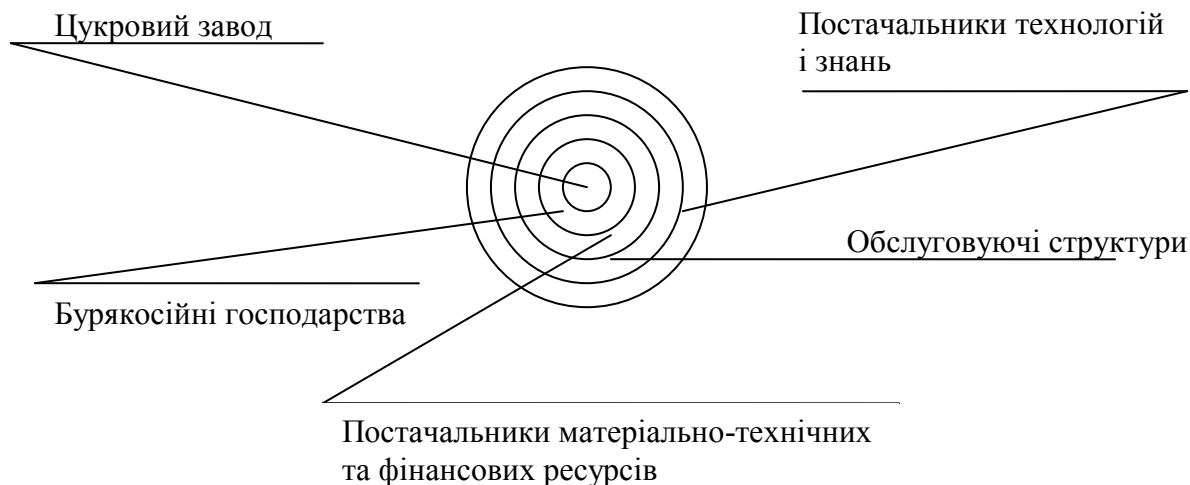

Рис. 3.1. Схема інтегрованої структури в цукробуряковому виробництві
Джерело: сформовано автором.

Найефективнішою формою вертикальної інтеграції у цукробуряковому підкомплексі є створення інтегрованої структури з одним власником, який виступає ядром об'єднання. Така структура формує під потужність конкретного цукрового заводу сировинну зону для забезпечення його оптимальної тривалості роботи з найбільшою економічною ефективністю,

забезпечує стимулювання сільськогосподарських підприємств у виробництві цукрових буряків із використанням найкращих для їхньої природно-кліматичної зони сортів і гібридів, найвищої цукристості та технологічної якості за найменшою собівартістю, а також реалізації їх цукровим заводам за «справедливими» цінами [200]. Вона забезпечує найменші втрати цукру у виробничо-технологічному ланцюзі та його реалізацію на внутрішньому та зовнішніх ринках за найкращими цінами, впроваджує сучасні технології виробництва продукції [119] з метою постійного зменшення собівартості виробництва і підвищення його якості.

Функціонування підприємств-учасників інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу характеризується такими особливостями [214]:

1. Сезонність виробництва.
2. Монопродуктовість за кінцевою продукцією.
3. Особливий режим державного регулювання ринку цукру (квотування, встановлення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор, обов'язкове декларування цукру тощо).
4. Наявність сировинної зони, яка розташована на оптимальній відстані від цукрового заводу і забезпечує оптимальну тривалість його роботи.
5. Взаємовигідні економічні відносини між підприємствами-учасниками інтеграційного процесу.
6. Використання давальницької схеми переробки цукрових буряків.
7. Монополістичність цукрового заводу на конкретній території.

Процес створення інтегрованих структур у цукробуряковому підкомплексі Черкаської області та побудова інтеграційних зв'язків між підприємствами-учасниками повинна враховувати специфіку економіко-виробничих відносин і технологічного процесу. При цьому слід виділити ключові вузли та визначити їх роль у формуванні інтеграційних процесів, враховуючи, що головним є виробництво цукропродукції. Тому основними взаємодоповнюючими ланками в цукробуряковому виробництві виступають:

- 1) насінництво і селекція;
- 2) виробництво цукрових буряків;
- 3) переробка цукрових буряків і виробництво цукру;
- 4) інфраструктура;
- 5) наука і освіта.

Наразі селекція насіння цукрових буряків, насінництво, буряківництво, а тим більше переробка буряків, відокремились у самостійні галузі, які за технологічно-господарськими зв'язками у процесі виробництва кінцевої продукції, є передумовою існування цукробурякового підкомплексу [43]. Тому виникає необхідність у вирішенні питання об'єднання основних ланок задіяних в цукробуряковому виробництві в інтегровані структури у межах відповідного продуктового підкомплексу, які взаємодіятимуть між собою та забезпечуватимуть повний цикл виробництва цукропродуктів (рис. 3.2).

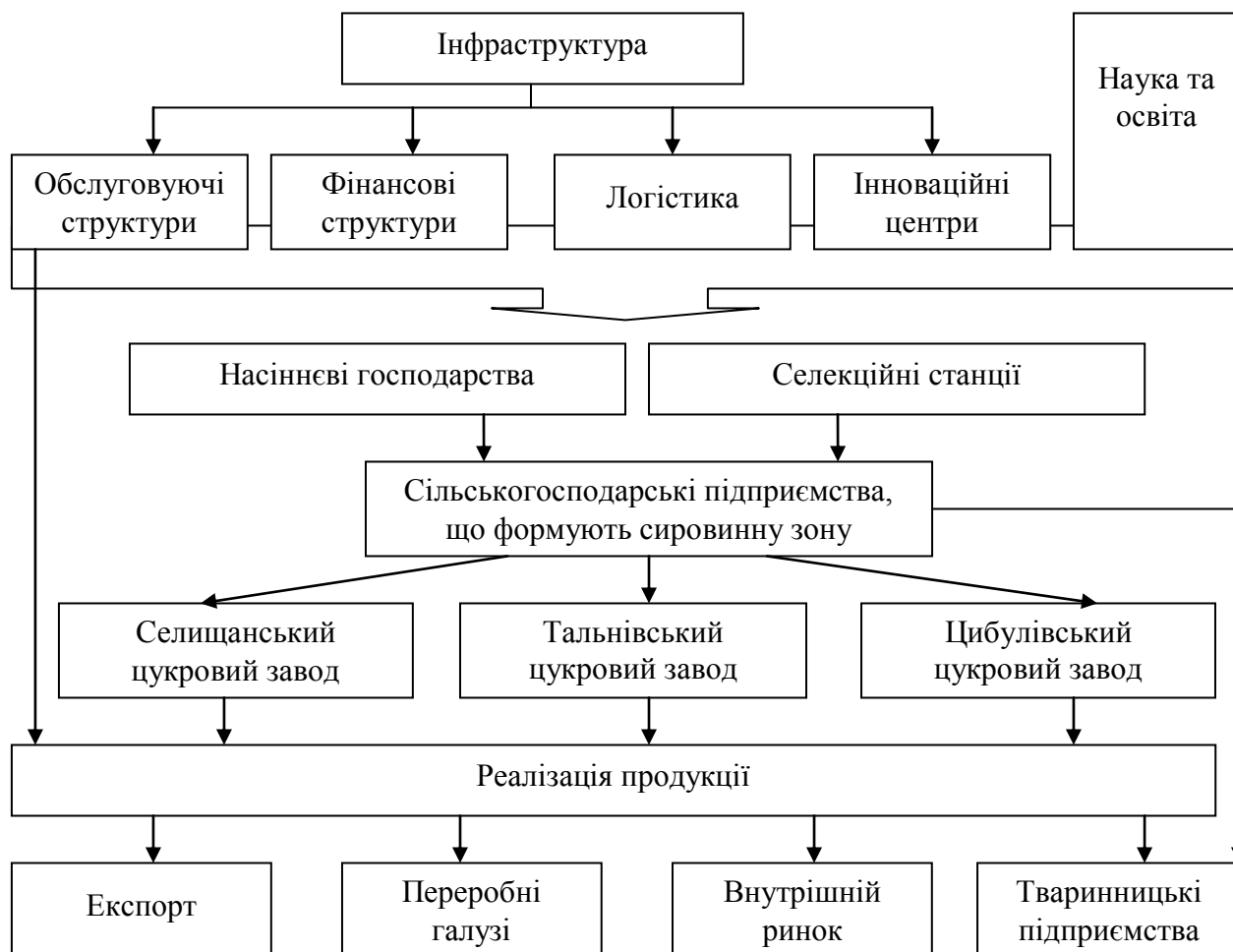

Рис. 3.2. Функціонально-галузева структура інтегрованого формування цукробурякового підкомплексу

Джерело: сформовано автором.

Селекція і насінництво, як один із важливих напрямів підвищення врожайності цукрових буряків полягає у виведенні сортів та гібридів, що забезпечують високий вихід цукру з 1 га посіву, поєднуючи у собі високу врожайність коренеплодів і вміст цукру в них. Потрібно повністю перейти на гетерозисну селекцію з широким використанням біотехнології, створити високопродуктивні гібриди цукрових буряків, які б відповідали кращим світовим аналогам, приділивши основну увагу підвищенню цукристості коренеплодів та поліпшенню їхніх технологічних якостей – підвищенню стійкості до хвороб та придатних для інтенсивних технологій.

Слід зазначити, що розбудова насінницьких господарств та успіхи селекції, які сприяли залученню вітчизняних цукровиробників до селекційної та насінницької роботи на основі вивчення біологічних особливостей культури, дали змогу вітчизняним виробникам цукру отримати власне насіння, яке за господарсько-біологічними показниками не лише не поступається іноземному, а й має вищі адаптогенні властивості [87]. Цим вони не лише звільняються від експансії іноземних сортів, але і самі стають постачальниками насіння власних сортів на світовий ринок.

Виробництво цукрових буряків забезпечують сільськогосподарські підприємства, господарства населення та селянські (фермерські) господарства які здійснюють вирощування цукрових коренеплодів в необхідній кількості та якості для завантаження виробничих потужностей підприємств їх промислової переробки.

Переробку цукрових буряків і виробництво цукру здійснюють цукрові заводи, які являють собою великі промислові підприємства, що переробляють у добу тисячі тон буряка. Вони добре механізовані, а всі їхні операції автоматизовані. Виробничо-технологічний процес виготовлення цукру з цукрового буряка поділяється на такі етапи: приймання, первинна обробка чи підготовка сировини; теплова обробка; пакування та зберігання. При прийманні коренеплодів визначають відповідність їх вимогам ДСТУ за фізичним станом, зрілістю, загальною забрудненістю та залежно від цього

частину коренеплодів укладають в кагати на зберігання, а іншу – відразу доставляють на цукрозавод, де здійснюють відділення домішок, миють, зважують буряки та подрібнюють їх в стружку. Теплова обробка включає в себе отримання дифузійного соку та його очищення в декілька стадій, згущення соку до сиропу та його очищення, сушіння цукру-піску. Пакування цукру відбувається механізованим способом в паперові або поліетиленові пакети і тканні мішки різною масою з подальшим зберіганням та реалізацією.

Інфраструктура включає обслуговуючі та фінансові структури, логістику, центри інноваційно-дорадчого забезпечення.

До обслуговуючих структур відносяться суб'єкти підприємництва, що займаються обслуговуванням цукрових заводів та сільськогосподарських підприємств їх сировинної зони, забезпечуючи її безперебійне функціонування. До них належать: машинно-тракторні станції, агрономічні служби, служби матеріально-технічного забезпечення, маркетингові служби та організації торгівлі тощо.

Фінансові структури – це установи, що надають різноманітні фінансові, посередницькі та інші види послуг, забезпечуючи досягнення стратегічних вигід. До них належать банківські та небанківські установи (банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, трастові та інвестиційні компанії тощо).

Логістика являє собою прогресивний науково-прикладний напрям оптимізації поточкових процесів і господарських зв'язків підприємств різноманітних галузей діяльності, що дозволяє в складних економічних умовах не витратити їх ресурси, а економити. Логістика виступає як надійний помічник у вдосконаленні діяльності підприємств в цукробуряковому підкомплексі через розгалужену власну систему, яка створюється на регіональному та локальному рівнях. Логістичний ланцюг виробництва цукропродуктів умовно поділяють на чотири ланки, табл. 3.1.

Тобто, доаграрна ланка логістичного ланцюга в цукробуряківництві має виступати основою матеріально-технічного забезпечення підприємств зони

заготівлі цукрового заводу, який в цей час налагоджує зв'язки з ними, що оптимально вигідні як для нього, так і бурякосійних підприємств. Аграрна ланка, в свою чергу, повинна забезпечити зниження собівартості виробництва цукрових буряків у науково обґрунтованих межах, а логістичний підхід до технології їх вирощування надавати реальний шанс зміцнити конкурентні позиції підприємств цукробурякового підкомплексу.

Таблиця 3.1

Ланки логістичного ланцюга в цукробуряковому виробництві

Ланка	Опис
Доаграрна	матеріально-технічне забезпечення бурякосійних підприємств сировинної зони насінням, технікою, запасними частинами, паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин.
Аграрна	безпосередній контроль за дотриманням технології вирощування фабричних цукрових буряків на всіх стадіях і забезпечення сировиною (сировинний відділ заводу).
Переробна	транспортування та зберігання сировини на заводі, безпосереднє транспортування цукрових буряків, а також водо-, тепло-, енергозабезпечення.
Торговельна	транспортування, складування, фасування, пакування, формування торгових партій, оптова та роздрібна торгівля готовою продукцією.

Джерело: розробка автора.

Переробна ланка логістичного ланцюга в цукробуряківництві має можливість мінімізувати радіус перевезень цукрових буряків, оптимізувати виробничі потужності цукрових заводів у зв'язку із сезонністю виробництва та стислими строками переробки сировини шляхом інжинірингу (системи доведення наукової продукції та напрацювань до стадії впровадження шляхом техніко-економічного обґрунтування та наступного експериментального опрацювання технологій, проектів, рекомендацій з різних аспектів господарської діяльності, подальшого технологічного обслуговування засобів виробництва, їх експлуатації, випробовування, за необхідності – сертифікації та організації збуту готової продукції [14]), модернізації та реконструкції, а також забезпечити режим економії водо-, тепло-, енергозабезпечення.

Таким чином, логістичний ланцюг виробництва цукру включає всю інформацію, починаючи з матеріально-технічного забезпечення підприємств

до задоволення потреб споживачів у цукропродуктах. Створення логістичної системи у межах інтегрованої структури, одночасно розв'язує багато проблем, пов'язаних насамперед із ефективністю виробництва суб'єктів підприємництва відповідного об'єднання. Тобто зниження собівартості 1 т цукру за рахунок стабільності процесу постачання сировиною і матеріалами, контролю якості на вході в систему та виході з неї, забезпечення реалізації продукції, скорочення термінів зберігання на складах. І як результат, зменшуються загальні витрати, забезпечується конкурентоспроможність і стабільність на ринку.

Центри інноваційно-дорадчого та інформаційно-консультаційного забезпечення у складі інфраструктури функціонально-галузевої структури інтегрованого формування цукробурякового підкомплексу повинні займатися дослідженням ринків цукру і цукрових коренеплодів, перспективних ринків збуту цукропродукції у межах країни та закордоном, здійснювати моніторинг сучасних технологій виробництва та переробки цукрових буряків, сприяти залученню інвестиційних ресурсів у галузь, надавати різноманітні послуги з питань планування, ціноутворення, оподаткування підприємствам-учасникам об'єднання.

Наука і освіта у складі цукробурякового підкомплексу включає вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку не лише фахівців для підприємств-виробників продукції інтегрованого об'єднання, але і забезпечують ці підприємства аграрно-промислового виробництва науковими кадрами, які займаються удосконаленням існуючих технологій виробництва, техніки, методик в управлінні, економіці, організації виробничого процесу, різноманітних положень, інструкцій, стандартів тощо, а також розробляють нові з їх апробацією на відповідних підприємствах регіону [121, с. 140].

За сучасних ринкових умов успішно розвиваються лише ті підприємницькі одиниці, що функціонуючи не відокремлено, а у складі аграрно-промислових структур. За рахунок розвитку їх інтеграційних

процесів, що дозволяють поєднувати виробництво, заготівлю, транспортування і переробку сільськогосподарської продукції в цілісну систему виробництва кінцевої промислової продукції, підвищується ефективність виробничо-технологічного ланцюга. А об'єднання ланок задіяних в цукробуряковому виробництві в інтегровані структури у межах відповідного продуктового підкомплексу має основні переваги як для підприємств-учасників, так і для регіону, якими є:

- бурякосійні підприємства матимуть гарантований збут сировини;
- сільськогосподарські тваринницькі підприємства будуть забезпеченні кормовою базою;
- цукрові заводи матимуть необхідні обсяги сировини для завантаження своїх виробничих потужностей;
- підприємства інших галузей (спиртові заводи, виробники мінеральних добрив) отримають гарантовані обсяги сировини та збуту продукції тощо.

Крім перелічених переваг на рівні підприємств запровадження запропонованої функціонально-галузевої структури інтегрованого формування цукробурякового підкомплексу надасть можливість на рівні регіону підвищити його економічний розвиток, зайнятість населення та якість його життя.

Проте, головною метою інтеграції є одержання додаткового ефекту для всіх учасників інтеграційного процесу порівняно з одноосібним господарюванням та контроль і гарантія отримання своєї частини результатів від її здійснення.

Слід зауважити, що нині прогресивною формою інтеграційної взаємодії суб'єктів підприємництва у межах виробничо-технологічного ланцюга виступає їх об'єднання в інтегровані структури. Виділяють наступні причини для їх інтеграції [80]: занадто ризикований і ненадійний ринок; прагнення підприємств, які працюють у суміжних галузях, отримати більше ринкової влади; можливість встановлення вхідних бар'єрів в галузь та проведення цінової дискримінації в різних сегментах ринку тощо.

Оцінення ефективності формування інтегрованих структур являється складним багатофакторним завданням, яке зводиться до виявлення найбільш значущих результативних показників їх об'єднання.

Аналіз ефективності інтеграції підприємств цукробурякового підкомплексу слід проводити за допомогою комплексної діагностики, яка включає аналіз економічного стану, проблем і напрямів розвитку управлінської системи, маркетингової діяльності та дослідження складових підприємств-учасників, які дають загальну оцінку інтеграційного ефекту. Важливим моментом при оцінці ефективності функціонування інтегрованої структури є визначення економічного ефекту інтеграції – синергічного ефекту – позитивного результату діяльності системи відносно результатів її складових [27].

В процесі аналізу виробничо-економічної діяльності підприємств цукробурякової інтегрованої структури визначають основні параметри оцінки вірогідності отримання інтеграційного ефекту з розробленням за необхідності різноманітних економіко-математичних моделей дослідження, що відображають їх ефективність функціонування.

Оцінка ефективності інтеграційного процесу повинна обов'язково здійснюватися до та після інтеграції підприємств у відповідні формування. Графічна схема проведення комплексної діагностики інтегрованої структури, яка запропонована в розділі 1 (рис. 1.7) дозволяє оцінити загальний економічний стан об'єднання та його структурних складових. Для характеристики виробничо-економічної діяльності підприємств варто використовувати відповідну систему фінансових показників, які здійснюють оцінку її ефективності (табл. 3.2).

Однак, обмежитися фінансовими показниками при оціненні синергічного ефекту можливо лише в разі їх значного зростання після здійснення процесу інтеграції підприємств. Прикладом такого є виробничо-господарська діяльність Селищанського цукрового заводу як самостійного суб'єкта підприємництва так і у складі інтегрованої компанії «Панда».

Система показників для оцінення виробничо-економічної діяльності підприємства

Показники	Склад
Показники ліквідності	- коефіцієнт поточної ліквідності (характеризує ступінь покриття короткострокових пасивів оборотними активами, і застосовується для оцінки здатності підприємства виконати свої короткострокові зобов'язання)
	- коефіцієнт терміної ліквідності (показує спроможність підприємства у разі падіння обсягів реалізації покрити свої зобов'язання перед кредиторами)
	- коефіцієнт абсолютної ліквідності (характеризується відношенням грошових коштів та короткострокових цінних паперів до поточних зобов'язань)
Показники фінансової стійкості	- коефіцієнт співвідношення залучених та власних засобів (показує, скільки одиниць залучених коштів припадає на кожен одиницю власних)
	- коефіцієнт забезпеченості власними засобами (характеризує наявність власних оборотних коштів у підприємства, необхідних для його фінансової сталості, і визначається відношенням різниці між обсягами джерел власних та прирівняних до них коштів і фактичною вартістю основних засобів та інших необоротних активів до вартості наявних у підприємства оборотних)
Показники ділової активності	- коефіцієнт маневреності власних оборотних засобів (характеризує ступінь мобільності використання власного капіталу)
	- коефіцієнт оборотності оборотного капіталу (показує кількість оборотів, які здійснює оборотний капітал за певний період часу)
	- коефіцієнт оборотності власного капіталу (відображає швидкість обороту вкладеного власного капіталу)
Показники рентабельності	- коефіцієнт рентабельності активів (характеризує рівень прибутку, що створюється всіма активами підприємства, які перебувають у його використанні)
	- коефіцієнт рентабельності власного капіталу (характеризує рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного в підприємство)

Джерело: сформовано автором з використанням [1; 2; 150].

Наведені основні фінансові показники характеризують доцільність входження цукрозаводу до інтегрованої структури, адже прослідковується тенденція їх нарощення протягом 2001-2015 рр. – періоду функціонування промислового підприємства з переробки цукрових буряків у складі ТОВ «Панда». Варто зазначити, що в період після інтеграції Селищанський цукровий завод збільшив обсяг виробництва цукру-піску білого кристалічного в 4,4 раза порівняно з періодом до інтеграції.

Показники ліквідності Селищанського цукрового заводу мають позитивну динаміку зміни та характеризують готовність підприємства погасити свою заборгованість (табл. 3.3). Їхні значення є достатніми при нормі коефіцієнта поточної ліквідності – 2,0 і вище, коефіцієнта абсолютної ліквідності – 0,20-0,35.

Таблиця 3.3

**Порівняння основних фінансових показників діяльності
Селищанського цукрового заводу до і після інтеграції**

Показник	До інтеграції	Після інтеграції	Зміни (+;-)
	в середньому за		
	1990–2000 рр.	2001–2015 рр.	
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,27	2,43	+1,16
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,03	0,24	+0,11
Коефіцієнт співвідношення залучених та власних засобів	0,43	0,11	-0,32
Коефіцієнт забезпеченості власними засобами	0,05	0,12	+0,07
Коефіцієнт маневреності власних оборотних засобів	0,13	0,25	+0,12
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	2,36	5,08	+2,72
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,08	1,57	+0,49
Коефіцієнт рентабельності активів	-3,42	7,61	+11,03
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-3,87	11,75	+15,62

Джерело: розрахунок автора на основі зведених звітних даних Селищанського цукрового заводу.

Коефіцієнт співвідношення залучених та власних засобів знижується в динаміці (-0,32), що свідчить про зменшення залежності Селищанського цукрового заводу від зовнішніх інвесторів та кредиторів, тобто про підвищення його фінансової стійкості. Показники рентабельності в динаміці зростають, тому характеризують кращу віддачу функціонуючого капіталу.

Зростання коефіцієнтів маневреності власних оборотних засобів, оборотності оборотного та власного капіталу в період функціонування Селищанського цукрового заводу в складі ТОВ «Панда» є позитивним явищем і ознакою поліпшення його ділової активності.

Проаналізовані вище показники дають оцінку окремих сторін діяльності підприємств інтегрованої структури, проте жоден з них окремо не може відобразити рівень ефективності процесу об'єднання в інтегроване формування. Тому, важливим моментом наразі є визначення загального ефекту синергії як одного з позитивних рис створення інтегрованої структури.

В залежності від виду використовуваних ресурсів у межах об'єднаних підприємств розрізняють наступні види синергії, які утворюють загальну величину синергічного ефекту інтегрованої структури:

1. Операційна синергія проявляється в економії на операційних витратах за рахунок взаємодії маркетингового, фінансового та логістичного потенціалів через: ефект монополізації (забезпечує зростання ринкової влади та зменшення конкуренції за рахунок збільшення сегменту ринку від здійснення окремих видів інтеграції); ефект агломерації (забезпечує економію операційних витрат від масштабів функціонування новоутвореного об'єднання); ефект комбінування та комплексного використання ресурсів підприємств-учасників інтегрованого формування; ефект зниження податкових навантажень тощо.

2. Фінансова синергія – економія за рахунок зміни підходів до формування фінансового потенціалу, а саме: економія фінансових ресурсів через збільшення масштабів діяльності новоутвореного об'єднання; зниження витрат на залучення капіталу за рахунок стабілізації фінансових потоків; консолідація капіталів підприємств-учасників об'єднання; покращення інвестиційної привабливості суб'єктів підприємництва інтегрованої структури тощо.

3. Управлінська синергія характеризується ефективним використанням коштів підприємств за рахунок оптимального формування потенціалу їх організаційної системи управління.

Синергічний ефект від створення та функціонування інтегрованої структури у межах продуктового підкомплексу АПВ проявляється в збільшенні (прирості) чистого грошового потоку, рис. 3.3.

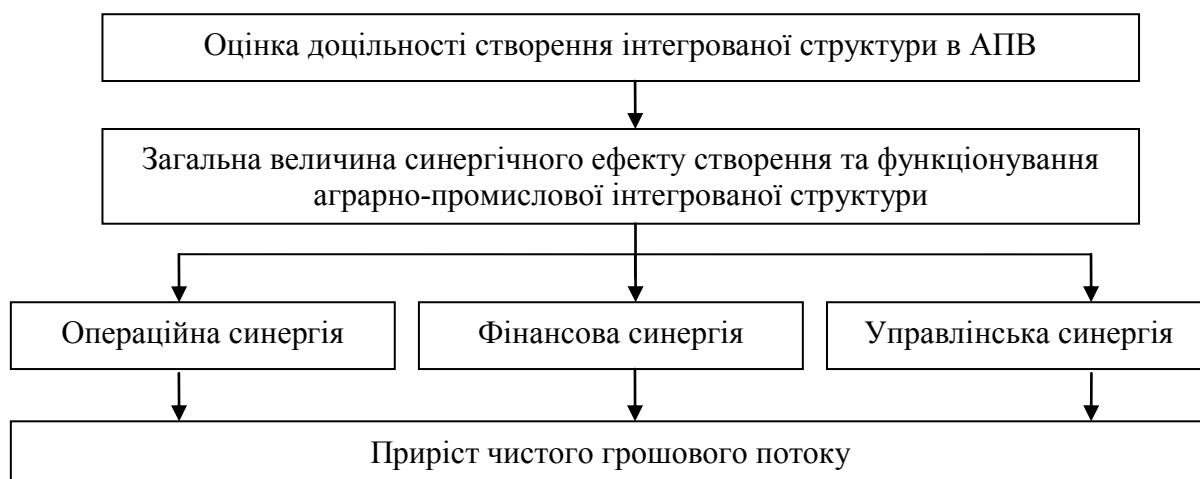

Рис. 3.3. Методика обчислення синергічного ефекту від створення інтегрованої структури в АПВ

Джерело: розробка автора.

Якщо сукупний результат від спільної діяльності підприємств об'єднаних в інтегровану структуру є позитивним, то інтеграція в такому випадку доцільна, коли – негативний, то від процесу інтеграції варто відмовитися, адже немає економічної ефективності від таких дій.

Ефект від інтеграції може бути визначений як сукупність очікуваних результатів [200]: прискорення розрахунків між підприємствами-учасниками інтегрованого формування за рахунок зниження потреби в оборотних коштах, зниження витрат на виробництво продукції і підвищення ефективності та рентабельності виробництва, прискорення розвитку виробництва за рахунок централізації засобів учасників інтегрованої структури, узгодження дії з виконанням сумісної виробничої і фінансової програми, зниження потреби в комерційних кредитах, матеріальна зацікавленість підприємств щодо кінцевих результатів виробництва.

Для підприємств кожної ланки в цукробуряковому виробництві ефект від інтеграції проявляється по-різному. Бурякосійні підприємства мають змогу узгодження цін на продукцію, зниження накладних та транзакційних витрат, цільове фінансування, що повністю або частково заміщує банківське кредитування, гарантії збуту вирощеної продукції. Підприємства промислової переробки цукрових буряків отримують збільшення завантажених виробничих потужностей та обсягів виробництва цукру,

покращення фінансово-економічних показників діяльності цукрозаводів, згладжування кон'юктурних цін на цукропродукцію, формування стабільної бази збуту. Підприємства інфраструктури знижують транзакційних витрат, покращують якість продукції, зменшують ризики, пов'язані з реалізацією цукропродукції тощо.

Для ефективного функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу загалом та у складі інтегрованих структур зокрема необхідне впровадження державою концепції розвитку підприємств галузі та інфраструктури буряківництва, основними засадами якої мають бути [139]: впровадження у виробництво ефективних технологій вирощування та збирання цукрових буряків і насіння з використанням ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків у галузі селекції і насінництва, технологій виробництва цукросировини та цукру; оптимізація виробництва та переробки цукрового буряка з врахуванням ґрунтово-кліматичних зон; здійснення структурної перебудови цукробурякового виробництва, виведення з експлуатації неперспективних цукрових заводів, будівництво нових сучасних підприємств; приведення нормативно-правової бази галузі у відповідність до міжнародних нормативів і стандартів; державне регулювання ринку цукру шляхом встановлення гарантованих цін, надання дотацій і пільгових кредитів, інвестування виробництва, субсидування експорту, проведення інтервенційних закупівель; удосконалення ринкової інфраструктури підкомплексу та організаційно-економічного механізму управління внутрішнім і зовнішнім ринками цукру.

Отже, розвиток інтеграційних процесів в АПВ, створення інтегрованих структур у цукробуряковому підкомплексі та побудова інтеграційних зв'язків між підприємствами-учасниками наразі є необхідною умовою успішного функціонування ринкових суб'єктів підприємництва. Об'єднані підприємства повинні функціонувати на основі всебічно розвиненої функціонально-галузевої структури виробництва, яка, наприклад, в цукробуряківництві

включає наступні взаємодоповнюючі ланки: насінництво і селекцію, виробництво цукрових буряків, їх переробку та виробництво цукру, інфраструктуру, науку і освіту. Скоординовані зусилля підприємств-учасників інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу залежать від їх економічної зацікавленості в результатах спільної діяльності через отримання синергічного ефекту та сприяють підвищенню ефективності використання їх ресурсного потенціалу, ролі задіяних секторів економіки, території та поліпшенню добробуту населення регіону.

3.2. Оптимізація розміщення сировинних зон переробних підприємств цукробурякового підкомплексу

Інтегровані структури, що функціонують в межах цукробурякового підкомплексу повинні включати підприємства переробної промисловості (цукрові заводи), сільськогосподарські (бурякосійні), що формують їх сировинні зони, а також сервісні та торговельні організації, які обслуговують процес виробництва та реалізації цукропродукції.

Сировинна зона інтегрованого цукробурякового об'єднання виступає сукупністю сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням цукрових буряків для промислової переробки, які територіально наближені до цукрових заводів і мають із ними стійкі виробничо-економічні зв'язки, що характеризуються особливостями: високими витратами цукросировини на виробництво одиниці продукції; низькою транспортабельністю цукрових коренеплодів; погіршенням їх якості при зберіганні та віддалених перевезеннях. За часів планової економіки сировинні зони цукрових заводів встановлювалися директивно-регіональними спеціалізованими об'єднаннями, а в роки ринкових перетворень вони визначаються переважно на договірних (контрактних) засадах – між виробниками цукрової сировини і цукровими заводами або

інтегрованими компаніями, до яких входять цукрозаводи і власні посівні площі під цукровими буряками [66].

При формуванні сировинної зони створеної інтегрованої структури у межах продуктового підкомплексу, зокрема цукробурякового, важливе значення має оцінка її властивостей, які найбільшого значення набувають на стадії організаційно-економічного проектування (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Характерні риси сировинної зони як складового елементу інтегрованої цукробурякової структури

Джерело: складено автором з використанням [99; 200; 214].

Запропонована загальна характеристика сировинної зони описує напрями, стадії, принципи, механізми, переваги і недоліки інтеграції та види інтеграційних зв'язків бурякосійних підприємств у зоні заготівлі цукрового буряка.

Зважаючи на це, слід виділити характерні особливості об'єднаних підприємств у складі інтегрованої структури, які забезпечують підвищення ефективності їх функціонування. Основними з них є:

- посилення системи управління, яка створюється між господарюючими одиницями у технологічно-виробничих процесах шляхом стійких матеріальних, фінансових та інформаційних взаємодій за рахунок інтеграції різноманітних організаційно-правових форм підприємництва [200];

- посилення виробничо-економічних взаємозв'язків між підприємствами-учасниками інтегрованого формування через отримання додаткового ефекту від їх спільної діяльності;

- посилення конкурентоспроможності продукції на ринках за рахунок інтеграції зусиль у сфері науково дослідних і дослідницько конструкторських робіт, реклами та маркетингового дослідження.

Економічна ефективність діяльності підприємств з промислової переробки цукрових буряків значною мірою залежить від раціональної організації їх сировинних зон та спеціалізації сільськогосподарських підприємств, що розташовані у зоні заготівлі коренеплодів.

Оптимальна організація сировинних зон представляє собою таке розміщення посівів цукрових буряків в агропідприємствах, при якому повністю задовольняються потреби цукрового заводу у сировині, впродовж усього виробничого сезону, забезпечуються мінімальні витрати на транспортування коренеплодів, цукру, побічних продуктів, скорочуються втрати при перевезеннях [30]. Важливим завданням при формуванні оптимальної сировинної зони цукрових заводів та забезпеченні їх виробничих потужностей, з огляду на істотну залежність підприємств

цукрової промисловості від наявності сировини є доцільність визначення перспектив щодо напрямів розвитку їх зон бурякосіяння. Адже, для більшості цукрозаводів не можливо сформувати компактні сировинні зони у вигляді теоретичного кола з радіусом 35-45 км [161], тому доставка цукрових буряків здійснюється автомобільним транспортом на значно більші відстані.

Просторове розміщення виробничих потужностей цукрових заводів інтегрованої компанії ТОВ «Панда» та їх зони заготівлі цукрового буряка представлене картограмою, рис. 3.5.

Рис. 3.5. Картограма просторового розміщення потужностей цукрових заводів ТОВ «Панда» та їх сировинних зон

Примітка: ■ – Селищанський цукровий завод; ▲ – Тальнівський цукровий завод; ● – Цибулівський цукровий завод.

Джерело: розробка автора.

Низький рівень насичення сівозмін цукровими буряками, їх постійне порушення, практично тотальна деформація сировинних зон цукрових заводів, збільшують радіус доставки коренеплодів для переробки. Якщо в до реформений період оптимальною вважалася відстань перевезення коренеплодів цукрових буряків до 30 км, то в середині 90-х років вона зросла до 40-50 км, а останнім часом наближається до 90-100 км, а подекуди й до 120 км [18]. Прикладом таких перевезень на великі відстані є територіальне

розміщення бурякосійних підприємств Корсунь-Шевченківського та Городищенського районів сировинної зони Селищанського цукрового заводу.

Отже, зона заготівлі Селищанського цукрового заводу складається з бурякосійних підприємств Городищенського району з віддаленістю від цукрозаводу на 30-60 км, Корсунь-Шевченківського району – 1-30 км, Жашківського району – 90-120 км, а сировинну зону Тальнівського цукрового заводу створюють сільськогосподарські підприємства Лисянського району, які віддалені від нього на 50-70 км, Звенигородського – 20-50 км, Тальнівського – 1-20 км.

Проведені розрахунки витрат на транспортування цукрових буряків показали, що витрати з перевезень 1 т коренеплодів КамАЗами 53215 з причепами в інтегрованій компанії ТОВ «Панда» на відстань 30 км складають 28,68 грн, 60 км – 55,48 грн, 90 км – 82,46 грн, 120 км – 109,68 грн (табл. 3.4), тобто зростають у 3,8 раза.

Таблиця 3.4

**Розрахунок витрат на транспортування цукрових буряків
автомобілем КамАЗ з причепом**

Показник	Відстань перевезень, км			
	120	90	60	30
Оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи, грн*	189,27	144,45	105,60	71,98
Паливно-мастильні матеріали, грн**	1602,07	1201,55	801,03	400,52
Амортизація, грн***	232,20	174,15	116,10	58,05
Поточний ремонт, грн****	154,80	116,10	77,40	38,70
Інші витрати, грн	124,93	95,49	64,92	33,06
Всього витрат, грн	2303,27	1731,74	1165,05	602,31
Коефіцієнт використання пробігу	0,5	0,5	0,5	0,5
Вантажообіг, т/км	2520	1890	1260	630
Собівартість 1 т перевезень, грн	109,68	82,46	55,48	28,68

Вихідні дані: * Мінімальна заробітна плата – 1218 грн; ** Середня вартість 1 л паливно-мастильних матеріалів – 14,50 грн; *** Амортизацію розраховано за нормою відрахувань на 1000 км пробігу від балансової вартості – 0,3 %; **** Витрати на ремонт і технічне обслуговування, відновлення зносу і ремонт автошин розраховано за нормою відрахувань на 1000 км пробігу від балансової вартості – 0,2 %.

Джерело: розрахунок автора.

Збільшення собівартості перевезення пов'язано із зникненням районів щільного інтенсивного бурякосіяння. Практично скоротили виробництво цукрових буряків середні й дрібні виробники.

Існуюча нині структура сировинних зон цукрових заводів не відповідає науковим рекомендаціям і вимогам ринкової економіки, тому що господарства, які розташовані поруч із цукровими заводами, не є спеціалізованими, а виробництво цукрового буряка в них далеко від оптимальних обсягів. Незначна концентрація посівів цукрових коренеплодів навколо цукрових заводів стримує розвиток рівня спеціалізації, а доставка їх на переробку на відстань більше 50 км спричиняє втрати буряка, зниження його технологічних якостей і цукристості, підвищення втрат на виробництво цукру [57]. Тому для нашого дослідження доцільним є проведення оптимізації перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої структури ТОВ «Панда» та розподілу земельних площ посіву коренеплодів під його вирощування у агропідприємствах зони заготівлі. Для цього пропонуємо застосувати методи економіко-математичне моделювання. Дослідження проводилися за даними підприємств 2014 р., коли у межах інтегрованої компанії функціонувало два цукрові заводи.

Припустимо, що територія досліджуваної сировинної зони інтегрованої компанії ТОВ «Панда» складається з площі вирощування цукрового буряка $M = 33$ сільськогосподарськими підприємствами з площами посіву S_i га, $i = 1, \dots, M$. Урожайність цукрового буряка, що, у першу чергу, залежить від типу ґрунтів, кліматичних умов, якості насіннєвого матеріалу, забур'яненості посівів становить U_i т/га, $i = 1, \dots, M$, для кожного бурякосійного підприємства. Передпосівний спосіб обробітку ґрунту, види та кількість внесених добрив, техніка та енергетичні потужності в сільському господарстві, кількість закладеної праці у виробництво продукції обумовлюють собівартість вирощеної продукції, C_i грн/т, $i = 1, \dots, M$. У межах інтегрованого формування «Панда» в 2014 р. працювало $N = 2$ цукрові заводи з виробничою потужністю A_i тис. т/добу, $i = 1, \dots, N$. Вартість перевезень цукрового буряка від сільськогосподарського підприємства

$i=1,..,M$ до відповідного цукрового заводу T_i , грн/т, залежить від використовуваного транспортного засобу та відстані до цукрового заводу. У дослідженні використовується середня відстань $\hat{S}_i$ км, $i=1,..,M$. Таким чином, вартість реалізації сировини i -м сільськогосподарським підприємством пов'язана з витратами на вирощування та доставку цукрового буряка відповідному цукровому заводу. Таку оцінку слід проводити за допомогою розрахунку сукупних витрат на вирощування, збирання й реалізацію цукрових буряків, включаючи витрати на транспортування, розрахованих на одиницю площі посівів, B_i грн/га, $i=1,..,M$:

$$B_i = U_i \cdot (C_i + T_i), i=1,..,M, \quad (3.1)$$

Контрольним показником для порівняння отриманих результатів є загальні сукупні витрати сільськогосподарських підприємств зони заготівлі інтегрованої структури, пов'язані з вирощуванням та транспортуванням сировини до цукрових заводів, що розраховуються за формулою:

$$B_{\text{заг}} = \sum_{i=1}^M S_i B_i, \quad (3.2)$$

На основі вихідних даних (додаток Ж) розраховано загальні сукупні витрати бурякосійних підприємств, які склали $B_{\text{заг}} = 198,6$ млн грн.

Аналіз вхідних даних дозволяє зробити висновки про наявність шляхів до зменшення сукупних витрат виробництва та реалізації цукрового буряка для досліджуваних сільськогосподарських підприємств, що входять до сировинної зони інтегрованої компанії ТОВ «Панда», а саме:

I ВАРІАНТ – оптимізація вибору цукровим заводом бурякосійного підприємства з найменшою віддаленістю від нього;

II ВАРІАНТ – оптимізація площі посіву цукрового буряку на кожному підприємстві задля ефективного їх вирощування.

За першим варіантом економіко-математичного моделювання можливість отримання позитивного результату за допомогою оптимізації вибору цукровим заводом бурякосійного підприємства для поставки

сировини пояснюється наявністю у вихідних даних окремих підприємств, що на момент дослідження здійснювали перевезення на завод з більшою відстанню. Очевидно, що вибір іншого бурякосійного підприємства з меншою віддаленістю до цукрового заводу дозволить зменшити вартість транспортування цукрового буряка.

З іншого боку, на основі початкових даних отримано, що загальний обсяг продукції, яка надходить на Селищанський цукровий завод, становить 330,3 тис. т при його виробничій потужності 2,5 тис. т/добу, в той час як на Тальнівський цукровий завод надходить лише 258,6 тис. т при виробничій потужності 2,75 тис. т/добу. Таким чином, завантаженість Селищанського цукрового заводу суттєво вища за Тальнівський, а тому має сенс спроба зрівняння їх завантаженихностей.

Для розв'язку поставленої задачі побудуємо модель залежності загальної собівартості реалізованої продукції від вартості перевезень цукрових коренеплодів, цільова функція якої має вигляд:

$$F(X) = \sum_{i=1}^M \left(S_i U_i C_i + \sum_{j=1}^N X_{ij} T_{ij} \right), \quad (3.3)$$

Перший доданок під знаком суми в отриманій моделі є сумою загальних собівартостей продукції, вирощеної на кожному підприємстві, де:

- S_i – площа посіву цукрового буряка на i -му підприємстві, га;
- U_i – урожайність цукрового буряка на i -му підприємстві, т/га;
- C_i – собівартість вирощеної продукції на i -му підприємстві, грн/т.

Оскільки загальна собівартість продукції не залежить від вартості її транспортування до переробного підприємства (цукрового заводу), то цим доданком при дослідженні моделі можна знехтувати, отримавши, у результаті, цільову функцію:

$$F(X) = \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N X_{ij} T_{ij}, \quad (3.4)$$

де T_{ij} – вартість перевезення цукрового буряка, зібраного i -м підприємством, до j -го цукрового заводу, грн/т, $i = 1, \dots, M$, $j = 1, \dots, N$;

X_{ij} – обсяг сировини, що перевозиться i -м підприємством, до j -го цукрового заводу, т, $i = 1, \dots, M$, $j = 1, \dots, N$.

В якості обмежень було б доцільно встановити максимальний допустимий обсяг продукції, що перевозилась до відповідного цукрового заводу. На основі початкових даних маємо, що в 2014 р. Селищанський цукровий завод переробив продукції, що надходила до нього, зважаючи на його виробничу потужність, 132 доби (4,5 місяці), в той час як Тальнівський – 94 доби (3 місяці). Разом заводи при повній завантаженості переробляли б весь обсяг валового виробництва цукрового буряка (588,9 тис. т) протягом 113 діб (3,8 місяці). Для впевненості у тому, що розв’язок буде отримано, враховуючи можливість ще більшої асиметрії у завантаженості цукропереробних заводів, встановимо максимальний період переробки сировини заводами 150 днів (5 місяців). Звідси отримаємо обмеження у максимальній кількості перероблюваної цукросировини для Селищанського цукрового заводу в обсязі 375,0 т та Тальнівського – 412,5 т, які подано у вигляді наступної системи обмежень:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^M X_{i1} \leq 375 \\ \sum_{i=1}^M X_{i2} \leq 412,5 \end{cases}, \quad (3.5)$$

де індекс 1 відповідає Селищанському цукровому заводу, а індекс 2 – Тальнівському.

У результаті отримано економіко-математичну задачу, що полягає у мінімізації цільової функції (3.4) при системі обмежень (3.5). Значення вартості перевезень цукрового буряка від кожного бурякосійного підприємства до окремого цукрового заводу розрахуємо на основі вхідних даних. Така задача є транспортною, а її розв’язок можна отримати методом північно-західного кута, суть якого полягає в тому, що на кожному його

кроці заповнюється верхня ліва (північно-західна) невикреслена клітина транспортної таблиці [71, с. 19], рухаючись потім від неї по рядку вправо або за стовпцем вниз. Отриманий результат подано у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Результати економіко-математичного моделювання за першим варіантом

Підприємство	Вартість перевезення продукції, грн/т		Обсяг продукції, що перевозиться, т		Обсяг продукції, що перевозиться*, т	
	завод 1	завод 2	завод 1	завод 2	завод 1	завод 2
1	2	3	4	5	6	7
Городищенський район						
1	30,1	66,1	1610,0		1610,0	
2	28,7	64,7	10070,0		10070,0	
3	39,3	75,3	4009,5		4009,5	
Жашківський район						
1	109,7	82,7		24580,7	24580,7	
2	100,1	73,1		19520,0		19520,0
3	89,4	62,4		22473,0		22473,0
4	93,7	66,7		16783,2		16783,2
5	103,0	76,0		9945,0		9945,0
6	82,5	55,5		8365,8		8365,8
7	84,5	57,5		40248,5	40248,5	
Корсунь-Шевченківський район						
1	14,9	86,9	49726,0		49726,0	
2	18,7	90,7	54180,0		54180,0	
3	23,5	95,5	2923,0		2923,0	
4	28,7	100,7	20764,8		20764,8	
5	25,1	97,1	10512,0		10512,0	
6	19,4	91,4	8298,4		8298,4	
7	18,2	90,2	11873,4		11873,4	
8	23,5	95,5	4118,4		4118,4	
9	29,3	101,3	10337,6		10337,6	
Лисянський район						
1	45,7	54,7	6762,0		6762,0	
Звенигородський район						
1	29,1	29,1	3675,4			3675,4
2	25,4	25,4	1820,0		1820,0	
3	30,7	30,7	9641,8			9641,8
4	26,3	26,3	2626,8		2626,8	
Тальнівський район						
1	86,3	14,3		37874,0		37874,0
2	89,5	17,5		11270,0		11270,0
3	84,9	12,9		24257,2		24257,2
4	79,5	7,5		19915,0		19915,0
5	91,4	19,4		54223,4		54223,4
6	92,3	20,3		3642,6		3642,6
7	83,9	11,9		4753,0		4753,0
8	87,6	15,6		64459,8		64459,8
9	85,0	13,0		13651,2		13651,2

* розраховано методом послідовних поступок

Джерело: розрахунок автора.

У стовпчиках 2-3 табл. 3.5 наведено значення вартості перевезення цукрового буряка кожним бурякосійним підприємством на цукрові заводи. Одну частину цих значень взято з вихідних даних, іншу – отримано шляхом обрахунку відстані перевезень від сільськогосподарського підприємства до переробного та усередненої собівартості перевезень 1 т цукрових коренеплодів на 1 км. Незважаючи на те, що використовувані відстані є усередненими значеннями для кожного бурякосійного підприємства відповідного району Черкаської області, отримані результати дозволяють робити якісні висновки про можливі способи покращення структури реалізації цукрового буряка у межах інтегрованої компанії «Панда».

У стовпчиках 4-5 табл. 3.5 наведено обсяги продукції, що повинна перевозитись на цукрові заводи підприємствами без врахування вимоги на рівномірне завантаження заводів.

Отриманий розв'язок показує необхідність підприємствам Жашківського району перейти на переробку цукрового буряка на Тальнівському цукровому заводі, що суттєво зменшить відстані перевезень сировини, а відповідно і вартість перевезень. Також, задля зменшення вартості перевезень, підприємству Лісянського району доцільно перейти на перевезення сировини до Селищанського цукрового заводу.

Загальна вартість перевезень коренеплодів до цукрових заводів у межах інтегрованої структури для початкових даних становила 21,8 млн грн. Після проведення оптимізації щодо вибору цукровим заводом бурякосійного підприємства з найменшою віддаленістю від нього вартість перевезень сировини на Селищанський цукровий завод становить 4,3 млн грн, а на Тальнівський цукровий завод – 13,6 млн грн, що разом складає 17,9 млн грн.

Очевидно, що шляхом простої зміни напрямку перевезень цукрового буряка для деяких сільськогосподарських підприємств можна отримати зменшення витрат для інтегрованої компанії «Панда» на 3,9 млн грн.

Однак, отриманий розв'язок призвів до зменшення завантаженості Селищанського цукрового заводу до 195,2 тис. т цукрових буряків порівняно

з 330,3 тис. т та до збільшення завантаженості Тальнівського цукрового заводу до 393,0 тис. т порівняно з 258,6 тис. т. Для збереження балансу завантаженості цукрових заводів було введено додаткову функцію:

$$F_2(X) = \left| \frac{\sum_{i=1}^M X_{i1}}{2500} - \frac{\sum_{i=1}^M X_{i2}}{2750} \right|, \quad (3.6)$$

Таким чином, отримана економіко-математична задача, що полягає у мінімізації функцій (3.4) та (3.6) при системі обмежень (3.5). Вона належить до задач багатокритеріальної оптимізації (суть якої розкривається через пошук вектора цільових змінних, що задовільняє накладеним обмеженням та оптимізує векторну функцію, елементи якої відповідають цільовим функціям [231]). Для розв'язку цієї задачі був використаний метод послідовних поступок, сутність якого полягає в тому, що вихідна багатокритеріальна задача замінюється послідовністю однокритеріальних задач, область допустимих рішень яких звужується від задачі до задачі за допомогою додаткових обмежень, які враховують вимоги до критеріїв. При формулюванні кожної задачі, по відношенню до важливішого критерію робиться поступка, величина якої залежить від вимог задачі і оптимального рішення за цим критерієм [111].

Розв'язок описаної вище задачі подано у стовпчиках 6-7 табл. 3.5. Відмінність порівняно з розв'язком звичайної транспортної задачі полягає у тому, що бурякосійні підприємства 1 та 7 Жашківського району повертаються до перевезення цукрового буряка на Селищанський цукровий завод, а підприємства 2 та 4 Звенигородського району – на Тальнівський цукровий завод. При цьому отримані завантаження 264,5 тис. т продукції для Селищанського та 324,4 тис. т – для Тальнівського цукрових заводів, що становить, відповідно, 105,8 та 118,0 діб переробки коренеплодів при використанні повної потужності цукрозаводів.

Однак, дотримання вимоги зрівноваження завантаженості заводів призвело до збільшення загальної вартості перевезень, а саме: до

10,5 млн грн – на Селищанський та 9,1 млн грн – на Тальнівський цукрові заводи. Сумарна вартість перевезень склала 19,6 млн грн, що на 2,2 млн грн менше вартості перевезень, отриманої для вихідних даних.

Таким чином, на основі лише оптимізації транспортних перевезень сировини можна зекономити від 2,2 до 3,9 млн грн в залежності від того, які критерії виносити на перше місце. Однак, незалежно від критеріїв, однозначним є необхідність переведення деяких бурякосійних підприємств Жашківського району на перевезення буряка до Тальнівського цукрового заводу.

За другим варіантом економіко-математичного моделювання побудована вище модель та розв'язана відповідна задача дозволяють отримати економію коштів деяким бурякосійним підприємствам, що входять до сировинної зони інтегрованої компанії «Панда» при умові, що інші сільськогосподарські підприємства не збільшать свої витрати на виробництво продукції. Проте, з точки зору централізованого керування інтегрованої структури можна досягти додаткового зменшення витрат шляхом оптимізації площ оброблюваних земель, призначених для вирощування цукрового буряка. У цьому випадку, для збереження можливості порівняння розв'язку з вихідними даними, використаємо наступні умови:

1) загальний обсяг виробництва цукрового буряка сільськогосподарськими підприємствами повинен залишитись таким же, а саме: 588912 т;

2) максимальна площа відведених під цукровий буряк земель, враховуючи необхідність сівозміни та технічні потужності й матеріальні засоби, не повинна перевищувати 2000 га для одного агропідприємства;

3) мінімальна площа земель для вирощування цукрових коренеплодів повинна бути 50 га для одного бурякосійного підприємства, що обумовлюється можливими його потребами;

4) в якості початкової схеми перевезень коренеплодів до цукрових заводів використаємо схему, отриману при розв'язку звичайної транспортної

задачі у попередній моделі, при цьому, для спрощення моделі вважатимемо, що, як і у транспортній задачі та вхідних даних, кожне конкретне сільськогосподарське підприємство співпрацює лише з одним цукровим заводом.

Вважаючи незалежними (шуканими) змінними площі оброблюваних під цукровий буряк земель X_i , $i=1,..,M$, запишемо цільову функцію на основі формули обрахунку загальних витрат:

$$F(X) = \sum_{i=1}^M X_i B_i, \quad (3.7)$$

де B_i , грн/га, $i=1,..,M$, – сукупні витрати на вирощування, прибирання й реалізацію продукції для кожного сільськогосподарського підприємства, що розраховуються за формулою (3.1).

Варто зауважити, що таке спрощення задачі може призвести до:

по-перше, суттєвої асиметрії завантаженості цукрових заводів;

по-друге, перевищення допустимого максимуму завантаженості окремого цукрового заводу, що може бути враховане після отримання та аналізу розв'язку поточної задачі.

Врахування першої з описаних вище умов дозволить отримати наступне обмеження:

$$\sum_{i=1}^M X_i U_i = 588912, \quad (3.8)$$

де U_i – урожайність цукрового буряка для i -го сільськогосподарського підприємства, $i=1,..,M$, га.

Врахування другої та третьої умов дасть додаткову систему обмежень:

$$\begin{cases} X_i \leq 2000 \\ X_i \geq 50 \end{cases}, i=1,..,M. \quad (3.9)$$

Таким чином, отримана економіко-математична модель є задачею на пошук мінімуму цільової функції (3.7) при врахуванні обмежень (3.8) та (3.9).

Розв'язавши задачу симплекс-методом, який ґрунтується на здійсненні скерованих рухів по опорних планах до знаходження оптимального розв'язку [75], отримаємо дані, представлені у таблиці 3.6.

Результати розв'язання поточної задачі подано у стовпчику 3 («модель 1»). У розв'язку задачі надано перевагу оптимальним з точки зору урожайності/собівартості/вартості перевезень продукції сільськогосподарським підприємствам. При даному розв'язку отримано загальні витрати у розмірі 175,2 млн грн, що становить 88,2 % від загальної суми витрат для вхідних даних, або на 23,4 млн грн менше, при цьому площа використовуваних під вирощування буряка земель теж зменшилась з 11366 га для вхідних даних до 11269,9 га для отриманого розв'язку. Зауважимо, що найбільш привабливим для вирощування цукрового буряка виявилися сільськогосподарські підприємства Тальнівського району. Адже, аналіз вхідних даних свідчить, що урожайність у господарствах району, вища за середню по досліджуваному регіону, при цьому собівартість виробництва продукції нижча за середню по регіону.

Однак, отриманий розв'язок призвів до величезної асиметрії у завантаженості цукрових заводів, а саме: 120,4 тис. т для Селищанського цукрового заводу та 483,5 тис. т для Тальнівського цукрового заводу, що, при повному завантаженні потужностей заводів призведе до переробки сировини протягом 48 та 176 діб відповідно.

Для виходу з такої ситуації у модель було введено обмеження, що вимагає мінімальної завантаженості заводів у 270,0 тис. т.:

$$\begin{cases} \sum_{i \in M_1} X_i U_i \leq 270000 \\ \sum_{i \in M_2} X_i U_i \leq 270000 \end{cases}, \quad (3.10)$$

де M_1 – множина сільськогосподарських підприємств, що перевозять цукровий буряк на Селищанський цукровий завод;

M_2 – множина сільськогосподарських підприємств, що перевозять цукровий буряк на Тальнівський цукровий завод.

Результати розв'язання задачі з цільовою функцією (3.6) та системою обмежень (3.8–3.10) подано у стовпчику 4 («модель 2») табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати економіко-математичного моделювання за другим варіантом

Підприємство	Площа посіву, га		
	початкова	модель 1	модель 2
1	2	3	4
Городищенський район			
1	46	50	50
2	265	50	50
3	99	50	50
Жашківський район			
1	373	1869,91	50
2	305	50	50
3	330	50	50
4	296	50	50
5	153	50	50
6	146	50	50
7	797	50	50
Корсунь-Шевченківський район			
1	1058	2000	2000
2	1204	50	921,863
3	79	50	50
4	412	50	50
5	240	50	50
6	184	50	50
7	231	50	2000
8	96	50	50
9	208	50	50
Лисянський район			
1	140	50	50
Звенигородський район			
1	94	50	50
2	50	50	50
3	194	50	50
4	66	50	50
Тальнівський район			
1	653	2000	2000
2	230	2000	2000
3	407	50	50
4	350	50	50
5	1006	50	50
6	78	50	50
7	97	50	50
8	1242	2000	1501,75
9	237	50	50
Разом	11366	11269,9	11773,6

Джерело: розрахунок автора.

Як і для моделі без врахування завантаженості цукрових заводів, найпривабливішим з точки зору вирощування цукрового буряка залишився Тальнівський район, однак, врахування собівартості перевезень дозволило виявити ще один район – Корсунь-Шевченківський. Загальна площа зайнятих під вирощування цукрового буряка земель дещо збільшилась порівняно з моделлю 1: до 11773,6 га, при цьому збільшилася й загальна собівартість до 175,8 млн грн. Проте, незважаючи на таке збільшення, по відношенню до загальної собівартості, отриманої на основі вхідних даних, вона становить 90,3 %, або ж менша на 22,8 млн грн. При цьому завантаженість Селищанського цукрового заводу на сезон цукроваріння становить 259,8 тис. т цукрового буряка, а Тальнівського – 337,8 тис. т, що відповідає повній завантаженості заводів протягом 104 діб та 124 діб відповідно.

Як результат, підстановка площ, отриманих у моделі 1 та моделі 2, у набір вхідних даних задачі, в яких не враховано оптимізацію перевезень цукрових буряків до цукрозаводів, дозволила отримати суми загальних витрат у розмірі 179,0 млн грн у випадку розподілу площ, отриманого для моделі 1, та 176,4 млн грн у випадку розподілу площ, отриманого для моделі 2. Простий порівняльний аналіз дозволяє стверджувати про потенційну дієвість запропонованого розподілу земельних площ під вирощування цукрового буряка.

На основі проведеного економіко-математичного моделювання щодо оптимізації розміщення сировинних зон промислових підприємств з переробки цукрового буряка у межах інтегрованої структури можна зробити наступні висновки:

1) оптимізація схеми перевезень цукрового буряка до цукрових заводів інтегрованої компанії «Панда» дозволяє зменшити загальні витрати на суму до 3,9 млн грн для набору даних, що відповідає вхідним, при цьому можливе врахування однакової завантаженості цукрових заводів, що, однак, призводить до зменшення загальних витрат лише на суму близько 2,2 млн грн;

2) оптимізація схеми перевезень цукрового буряка враховує інтереси окремих сільськогосподарських підприємств і не призводить до зменшення собівартості перевезень у гіршому випадку, або ж зменшує її у кращому випадку;

3) оптимізація розподілу земель під вирощування цукрового буряка у межах сировинної зони інтегрованої компанії «Панда» при врахуванні оптимального потоку перевезень сировини до цукрових заводів дозволяє зменшити загальні сукупні витрати на 11,8 % без врахування балансу завантаженості цукрових заводів та на 9,7 % при його врахуванні. Зауважимо, що при цьому можуть бути не враховані інтереси окремих сільськогосподарських підприємств стосовно асортименту вирощуваної продукції та площ, відведених під неї.

Отже, оптимізація схеми транспортування надає можливість правильно розподіляти загальний обсяг перевезень цукрових буряків для окремих підприємств промислової переробки коренеплодів і встановлювати обґрунтовані показники їх роботи, а розподілу земельних ресурсів дозволяє визначити розмір посівної площі під цукровим буряком в межах окремих сільськогосподарських підприємствах.

3.3. Стратегічні напрями ресурсного забезпечення підприємств у складі інтегрованих структур

Ресурсне забезпечення поточної та перспективної діяльності підприємств АПК виступає сферою реалізації економічної функції суб'єктів підприємництва та забезпечує ефективність їх виробничо-господарської діяльності. Для успішного функціонування суб'єктів господарювання «необхідно володіти достатньою економічною масою і (або) високою економічною мобільністю» [167], які, в першу чергу, визначаються ресурсами підприємства.

Ресурси як засоби забезпечення виробництва слугують досягненню стратегічної мети підприємства та становлять його ресурсний потенціал. Їх стратегічне значення розкривається через: джерела формування, характер використання та напрями дії. Щоб ресурси сприяли досягненню високого результату аграрно-промислового виробництва за рахунок ефективного власного функціонування, необхідно дотримуватися наступних вимог [13, с. 42-43]: ресурси, що використовуються на різних стадіях технологічного процесу, мають бути якісно однорідними; ресурси сприятимуть підвищенню ресурсовіддачі за умови, що надходитимуть у відповідному комплекті і для усього технологічного процесу; нові технології у тваринництві і рослинництві мають бути механізованими (автоматизованими); кваліфіковане управління врожайністю чи продуктивністю тварин на основі всебічного врахування їх біологічних і фізіологічних властивостей за фазами (періодами) росту і розвитку; комплексний і пропорційний розвиток потужностей транспортування, переробки, зберігання і реалізації продукції; поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва на усіх рівнях його організації.

Ресурси є базисом формування потенціалу, однак не відображають здатність об'єкта досягнути певної мети або отримати певний результат, оскільки характеристика їх використання у значній мірі залежить від впливу різноманітних чинників. Хоча ресурси і складають матеріальний базис формування ресурсного потенціалу, однак окрім ресурсів до потенціалу також відноситься система зв'язків, що формує складну цілісну систему.

Узагальнення теоретичних поглядів учених-економістів [121; 167; 187; 196; 198], дозволяють трактувати нам ресурсний потенціал підприємств АПВ як інтегровану систему, що поєднує в собі взаємозалежні та взаємопов'язанні виробничі ресурси (земельні, матеріально-технічні, трудові, фінансові, інформаційні, інноваційні), які спроможні забезпечити виробництво аграрно-промислової продукції у належному об'ємі та асортименті з метою задоволення суспільних потреб.

Найповніше структуру ресурсного потенціалу розкривають якісний, функціональний, просторовий, часовий та організаційно-господарський аспекти [202, с. 23–33], які існують в тісному взаємозв'язку. Так, якісний аспект структури ресурсного потенціалу описується сукупною оцінкою якості його елементів та визначається характерними лише їй властивостями складових. Функціональний аспект забезпечує та здійснює структуризацію елементів ресурсного потенціалу підприємств аграрно-промислового виробництва у процесі суспільного відтворення враховуючи місце та роль кожного виду ресурсів у ньому. Просторовий аспект визначається територіальними відмінностями структури потенціалу ресурсів, а часовий – задіяний у розвитку та збереженні всіх його складових елементів. Організаційно-господарський аспект використовують для створення та управління ресурсним потенціалом підприємств АПВ, адже його основою є процес визначення і закріплення управлінських функцій розвитку потенціалу в цілому або за окремими його структурними елементами.

Ресурсний потенціал завжди був об'єктом управління і торкався всіх сфер діяльності економічних суб'єктів. Однак відставання теоретичних розробок від практики управління на сучасному етапі пояснюється стрімкою появою нових видів ресурсів, джерел їх формування та способів оцінення [167]. А нові ресурси, в свою чергу, вимагають адекватних методів, технологій і правил ресурсного забезпечення діяльності підприємств.

Ресурсне забезпечення підприємств АПВ полягає в досягненні найбільш значущих суспільних або локальних результатів при найменших витратах та включає дві підзадачі [188]: формування стратегічних цілей і напрямів економічної діяльності задля максимізації її результативності; ресурсне забезпечення, яке належить до виробництва й відтворення, розподілу необхідних ресурсів, мінімізації та раціоналізації витрат.

Отже, ресурсне забезпечення функціонування підприємств – це комплексний процес, який складається з низки процедур (мобілізації, накопичення, розподілу та перерозподілу тощо), що направлені на

раціональне та ефективне використання ресурсів і, як наслідок, зниження ризиків у виробничій діяльності суб'єктів підприємництва та знаходження резервів економії їх ресурсного потенціалу. Цей процес характеризується різноманітними напрямками, рис. 3.6.

Рис. 3.6. Напрями ресурсного забезпечення аграрно-промислових структур
Джерело: розробка автора.

Ресурсне забезпечення підприємств – виробників сільськогосподарської продукції і сировини, має охоплювати відтворення та подальший розвиток техніко-технологічної бази, комплексну механізацію та поступову автоматизацію технологічних процесів, відновлення і збереження родючості ґрунтів, підвищення показників урожайності культур, програми розвитку національного машинобудування тощо. Для підприємств промислової переробки аграрної продукції – це зазвичай забезпечення сировиною, матеріалами, комплектуючими, напівфабрикатами, готовими виробами, необхідними для виробничого і невиробничого споживання задля

ефективного його функціонування та повного завантаження виробничих потужностей з можливістю диверсифікації виробничої діяльності.

В свою чергу, диверсифікація передбачає опанування нових сфер діяльності задля забезпечення підприємству збільшення прибутку за рахунок раціонального та ефективного використання його ресурсного потенціалу. Резервами економії при диверсифікації є багатоцільове використання виробничих потужностей підприємства, зниження витрат завдяки концентрації збутової мережі, внутрішньофірмовий трансферт інформації, знань, технічного та управлінського досвіду, багатостороння підготовка фахівців, різноманітність інформації тощо. Так, під час переробки цукрових буряків у межах інтегрованої структури є можливість, залежно від ринкового попиту, виробляти різні види цукропродукції: цукор-пісок, цукор-рафінад, пресований, кусковий, дорожній, цукрову пудру та ін. Завод може виробляти і спеціальні види цукру для кінцевого споживача (желеподібний, льодяниковий, швидкорозчинний, карамельний, вітамінізований, ароматизований тощо), на замовлення промисловості – різновиди цукропродукції (рідкий цукор, інвертні сиропи, помадний цукор, карамельний сироп, желеподібні сиропи), а також використовувати цукор для виготовлення харчового спирту, ректифікату, біоетанолу тощо. Завдяки диверсифікації продукції цукру переробне підприємство має можливість підвищувати ефективність свого виробництва [117].

Цукровий завод може диверсифікувати випуск продукції з меляси, на основі якої можна виробляти спирт, лимонну кислоту, хлібопекарські дріжджі тощо. З жому можна виробляти біопаливо, сушити його, гранулювати і використовувати для виробництва комбікормів, годівлі худоби тощо. Процес диверсифікації необхідно впроваджувати в таких аграрно-промислових підприємствах, які зможуть ефективно використовувати свій ресурсний потенціал задля забезпечення переваг діяльності та опиратися на основні методологічні принципи його побудови (рис. 3.7).

Принципи диверсифікації	Альтернативності	1. Розвиток та розширення умов для професійної діяльності. 2. Врахування досвіду раціонального використання ресурсів. 3. Використання послуг професійних спеціалістів і консультантів.
	Акумулятивності	1. Формування інвестиційних портфелів. 2. Формування нових, високоефективних господарських зв'язків при організації нових видів виробництв, технологій та продукції. 3. Посилення оперативності, маневреності та мобільності у використанні аграрного-промислового ресурсного потенціалу.
	Гуманізації	1. Збереження та захищеність духовної культури населення. 2. Підтримка і розвиток етико-комунікаційних, демократичних відносин, корисних для майбутнього розвитку території. 3. Доступність та наповнення новим змістом господарської діяльності. 4. Підвищення якості життя населення.
	Інституційності	1. Адекватна реакція на зміни у політиці та тенденції соціально-економічного розвитку суспільства. 2. Захист від несприятливих тенденцій та непередбачених явищ. 3. Фінансова підтримка з боку держави окремих напрямів розвитку агробізнесу. 4. Дотримання принципів соціальної відповідальності.
	Інноваційності	1. Локалізація передових наукових досліджень на базі інтелектуальних та матеріальних можливостей аграрно-промислових підприємств. 2. Органічність зв'язку між науковим пошуком та процесом професійного удосконалення працівників, зайнятих у виробництві. 3. Переорієнтація на фундаментальні дослідження з високою економічною віддачею з врахуванням сучасних тенденцій розвитку.
	Інформаційності	1. Створення у мережі Інтернет інформаційних сайтів, присвячених розвитку аграрно-промислових суб'єктів підприємництва. 2. Дослідження кон'юнктури та охоплення нових сегментів ринку.
	Інтеграційності	1. Удосконалення та оптимізація структури аграрно-промислового виробництва.
	Еволюційності	1. Вплив зовнішніх та внутрішніх обставин на етапи, напрями та цілі диверсифікації. 2. Трансформаційність змін в АПК.
	Комерційності	1. Регулярність отримання доходів. 2. Можливість вибору ефективних видів діяльності в аграрно-промисловому виробництві. 3. Доступ до нових видів ресурсів та сільськогосподарської сировини.
	Синергії	1. Об'єднання і взаємодія матеріальних і нематеріальних ресурсів, технологій, ринкових можливостей, знань, компетенцій, досвіду.

Рис. 3.7. Принципи диверсифікації виробничо-господарської діяльності інтегрованих суб'єктів цукробурякового виробництва з урахуванням використання ресурсного потенціалу

Джерело: сформовано автором з використанням [88, с.50–52; 191].

Ключові принципи диверсифікації у сукупності створюють суб'єктивний механізм, корелюючий її життєздатність та саморозвиток як соціально-економічного процесу. Природно, що вони зумовлені закономірностями і особливостями загального розвитку економічних суб'єктів господарювання. Вони є рівнозначними, однаково вузловими і формують єдину цілісну систему.

Це сформульовані теоретичні положення, які узагальнюють досягнення процесу диверсифікації функціонування підприємств АПВ, які чітко прописують та узагальнюють можливості ефективно використання їх ресурсного потенціалу та для багатьох суб'єктів підприємницької діяльності,

зокрема в промисловості, нині виступають значними резервами економії задіяних у виробничому процесі ресурсів.

Щодо напрямів економії ресурсного потенціалу підприємств аграрної сфери у складі інтегрованих структур, то така можливість проявляється за рахунок економічнозваженого підходу до виробничо-технологічного процесу в період весняно-польових робіт. Адже, кожна сільськогосподарська культура чи її сорти мають свої особливості у живленні. Формуючи урожай, культури виносять різну кількість і в різному співвідношенні елементів живлення. Як приклад, цукрові буряки засвоюють з ґрунту під час формування урожаю за урожайності коренеплодів 400 ц/га – N200 P60 K200 [189]. А це означає, що 80 % визначеної норми [209] фосфорно-калійних добрив необхідно вносити під основний обробіток ґрунту і тоді коефіцієнт використання добрив складатиме 0,60–0,65. Однак через нестачу коштів більшість сільськогосподарських підприємств вимушені вносити добрива в передпосівний обробіток, що знижує коефіцієнт засвоєння рослинами в тричі. Як наслідок, призводить до витрачання зайвих коштів та неефективного використання мінеральних добрив і як наслідок фінансових ресурсів підприємств. Слід зазначити, що правильний підбір складу та строків внесення мінеральних добрив надасть можливість зекономити кошти у розмірі 900-1100 грн у розрахунку на 1 га площі посівів цукрових буряків.

Тому, важливим питанням нині для бурякосійних підприємств виступає вибір виду добрива для підживлення цукрових коренеплодів. Наприклад, оптимальна норма внесення нітроамофосу на 1 га складає 750 кг діючої речовини у фізичній вазі, а каргілу – лише 550 кг [199, с. 80] при майже однаковій вартості мінеральних добрив. З елементарного порівняння випливає очевидна економія фінансових ресурсів для бурякосійних підприємств.

Ще досить важливими резервами економії ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств інтегрованих цукробурякових формувань виступає підвищення урожайності та цукристості коренеплодів. Зростання цих показників можливо досягти не за рахунок понесених додаткових грошових і матеріальних витрат, а завдяки організованим заходам технологічного процесу вирощування цукрових буряків, табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Фактори, що дають приріст урожайності цукрових буряків

№	Фактор	Приріст
1.	Оптимальний попередник під посіви цукрових буряків	+ 4,0 ц/га
2.	Якість здійснення вапнування кислих ґрунтів	+ 13,0 ц/га
3.	Збалансованість елементів живлення при однаковій кількості мінеральних добрив	+ 12,9 ц/га
4.	Рівномірне розміщення сходів коренеплодів при однаковій кількості рослин на 1 га	+ 6,8 ц/га
5.	Дотримання оптимальних строків та якості польових робіт	+ 5,0 ц/га
6.	Правильний підбір та своєчасне використання засобів захисту рослин	+ 12,9 ц/га
7.	Старанне регулювання збиральної техніки з метою зменшення втрат урожаю	+ 7,4 ц/га
8.	Обережність при перевезенні та кагатуванні цукрових коренеплодів	+ 4,1 ц/га
9.	Правильне визначення під час приймання на цукровий завод маси та забрудненості цукрових буряків	+ 10,0 ц/га
Разом		+ 76,1 ц/га

Джерело: складено автором з використанням [19; 147; 199].

Отже, в загальному при врахуванні основних факторів, що впливають на приріст урожайності цукрових коренеплодів є можливість збільшення урожайності цукрових буряків в середньому на 76,1 ц/га. Тому, можливими шляхами підвищення врожайності цукрових коренеплодів є: оптимізація схем сівозміни й використання органічних та мінеральних добрив;

відновлення технологій підготовки й обробки ґрунтів, схем проведення використання засобів захисту рослин; удосконалення організації збирання, зберігання й переробки цукрового буряка.

Ще одним важливим резервом економії ресурсного потенціалу підприємств АПВ, що забезпечує підвищення загальної економічної ефективності цукробурякового виробництва є показник цукристості цукрових буряків, який показує вміст цукру в коренеплодах до їх сирової маси. Основні заходи, що сприяють підвищенню цукристості забезпечують його приріст в розмірі 4,0 % (табл. 3.8). Як відомо, підвищення цукристості буряків лише на 0,1 % суттєво збільшує вихід цукру з них.

Таблиця 3.8

Заходи, що сприяють підвищенню цукристості коренеплодів

№	Захід	Приріст
1.	Використання альтернативної органо-мінеральної системи удобрення	+ 0,3 %
2.	Застосування мікродобрив у позакореневе підживлення	+ 0,6 %
3.	Якість здійснення вапнування кислих ґрунтів	+ 1,3 %
4.	Втрати цукристості при транспортуванні та зберіганні цукрових буряків	+ 0,3 %
5.	Правильне визначення під час приймання на цукровий завод маси та забрудненості цукрових буряків	+ 1,5 %
Разом		+ 4,0 %

Джерело: складено автором з використанням [19; 199; 208].

Отже, на кожній ділянці виробничо-технологічного ланцюга є резерви. Це пояснюється не тільки можливими упущеннями, а й тим, що досягнення науки і техніки, передовий досвід впроваджуються у виробництво неодноразово. На тих ділянках, де вони ще не впроваджені, утворюються резерви. Чим швидше нові методи виробництва будуть розповсюджені, тим повніше будуть використані резерви виробництва, а тому їх виявлення і використання має велике значення. Так, мобілізація ресурсів виробництва дає змогу збільшити випуск продукції, поліпшити її якість при порівняно невеликих додаткових капітальних вкладеннях та незначному збільшенні витрат матеріалів, палива, енергії тощо. Використання резервів виробництва забезпечує значну економію суспільної праці, підвищення її продуктивності, здешевлення виробництва продукції, збільшення внутрішньовиробничих

накопичень. Крім того, мобілізація резервів виробництва найбільш економічне джерело зростання ефективності виробництва.

Ресурсне забезпечення як необхідна умова ефективної діяльності суб'єктів підприємництва у межах інтегрованої структури характеризується відповідною його структурою, яка для окремих підприємств є різною. Однак, загальним питанням для всіх видів ресурсів, яке потребує дослідження та аналізу є ефективність використання ресурсного потенціалу та визначення його впливу на кінцеві результати діяльності підприємств АПК, що входять в інтегровані об'єднання. Саме оцінка потенціалу ресурсів забезпечить виявлення фактичних та потенційних можливостей використання ресурсів і створення умов для максимального його використання.

Оцінення ефективності використання окремих видів ресурсів полягає в порівнянні корисного результату діяльності суб'єкта підприємництва з витратами на одержання цього результату. Показниками корисного результату від діяльності підприємства, тобто від використання задіяних ресурсів у виробництві є обсяг виручки від реалізації (товарообіг), прибуток (дохід) [157, с. 58], загальний обсяг виробництва продукції в грошовому виразі [169].

Система показників, що характеризує ефективність використання ресурсного потенціалу та визначає його вплив на кінцеві результати діяльності складається з природних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, енергетичних, інноваційних та інформаційних ресурсів (табл. 3.9).

Комплексну оцінку ресурсного потенціалу слід здійснювати на основі багатофакторної лінійної регресійної моделі [169], яка має вигляд:

$$y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_i x_i + \dots + a_m x_m + e. \quad (3.11)$$

де y – регресанд (результативний показник);

$x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_m$ – регресори (незалежні факторні змінні);

$a_0, a_1, a_2, \dots, a_i, \dots, a_m$ – оціночні параметри регресійної моделі;

e – випадкова величина (похибка).

Таким чином, за наведеними позначеннями багатофакторна модель має $k = m - 1$ регресорів, які впливають на регресанта y , та m невідомих параметрів, які потрібно оцінити.

Таблиця 3.9

Система показників, що характеризує ефективність використання ресурсів

Назва	Складові
Показники ефективності використання земельних ресурсів	вартість валової продукції в розрахунку на 100 га с.-г. угідь; сума капіталовкладень на поліпшення якості землі; площа сільськогосподарських угідь; коефіцієнти використання землі; прибуток в розрахунку на одиницю земельної площі.
Показники ефективності використання матеріальних ресурсів	матеріаловіддача; матеріаломісткість; питома вага матеріальних витрат в собівартості продукції; середньодобовий оборот капіталу; оборотність оборотних засобів; тривалість одного обороту; прибуток на 1 грн матеріальних витрат; глибина переробки сировини; частка відходів.
Показники ефективності використання технічних ресурсів	фондовіддача; фондомісткість; фондозабезпеченість; фондоозброєність; фондоємність; рівень завантаження виробничих потужностей.
Показники ефективності використання трудових ресурсів	продуктивність праці; витрати праці на 1 га посівної площі; фонд робочого часу; прибуток на одного працівника; рентабельність персоналу; трудомісткість; частка приросту товарообігу за рахунок збільшення продуктивності праці.
Показники ефективності використання фінансових ресурсів	прибуток; рентабельність; частка власного капіталу; ліквідність; платоспроможність.
Показники ефективності використання енергетичних ресурсів	енергоємність; енергооснащеність; рівень втрат.
Показники ефективності використання інформаційних ресурсів	рівень інформаційної підтримки діяльності підприємства; рівень інформаційного оновлення; рівень доступу працівників до інформації.
Показники ефективності використання інноваційних ресурсів	питома вага нових продуктів в асортименті організації; частки інновацій в капіталі підприємства; кількість раціоналізаторських пропозицій на 1-го працівника.

Джерело: згруповано автором з використанням [16; 35; 28; 99; 152; 169].

Вихідною інформацією для проведення багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу слугували дані статистичної звітності підприємств інтегрованої компанії ТОВ «Панда» протягом 2001–2014 рр. (додаток 3).

Дослідження проводилися на базі Селищанського цукрового заводу та його сировинної зони, так як це перший цукрозавод, що увійшов до складу інтегрованого формування та єдиний, який здійснював виробничо-господарську діяльність протягом всього періоду дослідження.

Багатофакторна регресійна модель побудована за метод виключень, який складається з наступних етапів:

- 1) розрахунок регресійного рівняння, що включає всі факторні ознаки;
- 2) розрахунок t – критеріїв Ст'юдента для перевірки значущості параметрів моделі;
- 3) якщо $t_{\text{розр}} < t_{\text{теор}}$, то відповідний фактор вилучається з моделі та здійснюється новий розрахунок регресійного рівняння вже без виключеного фактора і знову переходять до пункту 2;
- 4) якщо $t_{\text{розр}} > t_{\text{теор}}$ для всіх факторних ознак, то регресійне рівняння приймається як остаточне.

Для визначення впливу окремих чинників на ефективність використання ресурсного потенціалу обсягу виробництва цукропродукції інтегрованої компанії ТОВ «Панда» здійснено кореляційно-регресійний аналіз із застосуванням комп'ютерного програмного забезпечення Microsoft Office Excel 2003. За факторні ознаки прийнято:

– для Селищанського цукрового заводу: продуктивність праці (x_1), фондоозброєність (x_2), коефіцієнт оновлення основних засобів (x_3), коефіцієнт загальної ліквідності (x_4), коефіцієнт заводу (x_5), вихід цукру з 1 т буряків (x_6);

– для бурякосійних підприємств сировинної зони Селищанського цукрового заводу: вартість валової продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (x_1), фондозабезпеченість (x_2), матеріаломісткість (x_3), площа сільськогосподарських угідь під посівами

цукрового буряка (x_4), рівень рентабельності (x_5), фондоозброєність (x_6), фондівіддача (x_7). Проведені розрахунки показують високе значення показника детермінації R^2 та статистичну незначущість t – критеріїв Ст'юдента (додаток И), які менші за $t_{\text{теор}}$. Це свідчать про наявність в моделі мультиколінеарності, тобто в багатофакторній регресійній моделі два або більше незалежних фактори пов'язані між собою лінійною залежністю. Для тестування мультиколінеарності факторів, які включено у регресійну модель при відборі незалежних, побудуємо матрицю коефіцієнтів парної кореляції за допомогою пакету даних Microsoft Excel «Аналіз даних» та інструменту аналізу «Кореляція», яка є симетричною, табл. 3.10 і 3.11.

Таблиця 3.10

**Коефіцієнти парної кореляції між показниками
(Селищанський цукровий завод)**

Фактори	y	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6
y	1						
x_1	0,91376278	1					
x_2	0,87225343	0,73687424	1				
x_3	-0,0642824	-0,0265192	-0,2663709	1			
x_4	-0,0277564	0,04455894	-0,2153744	0,76280047	1		
x_5	0,11126534	0,07528333	0,35990142	0,30903803	0,473756494	1	
x_6	0,77300120	0,75219421	0,90345992	-0,1810018	-0,07968036	0,4631991	1

Джерело: розрахунки автора.

Результати розрахунків свідчать, що між факторними показниками присутня мультиколінеарність, оскільки коефіцієнти парної кореляції між деякими факторними ознаками значно перевищують 0,5. Тому з подальшого розгляду виключаємо такі фактори.

Таблиця 3.11

**Коефіцієнти парної кореляції між показниками
(бурякосійні підприємств сировинної зони Селищанського цукрового заводу)**

Фактори	y	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
y	1							
x_1	0,882028	1						
x_2	0,749834	0,5532704	1					
x_3	-0,625703	-0,735165	-0,464205	1				
x_4	0,637348	0,3887349	0,477158	-0,33043	1			
x_5	0,649858	0,5916240	0,600268	-0,20152	0,4126639	1		
x_6	0,874027	0,7035985	0,704167	-0,37230	0,7765206	0,799104	1	
x_7	0,976673	0,8289222	0,776830	-0,55228	0,6967547	0,731705	0,932662	1

Джерело: розрахунки автора.

Регресійні рівняння за незалежними факторами, що залишилися, мають вигляд:

1. Для Селищанського цукрового заводу:

$$y = 400411,160 + 1073,407x_1 + 1179,944x_2 - 8972,647x_3 + 251597,697x_4, \quad (3.12)$$

2. Для бурякосійних підприємств, що формують сировинну зону Селищанського цукрового заводу:

$$y = -301693,589 + 80,228x_1 - 838,759x_2 + 1858,221x_3. \quad (3.13)$$

Побудувавши лінійні багатфакторні економетричні моделі за методом виключення, встановлено, що на обсяг виробництва продукції (y) – комплексного критерію оцінки потенціалу ресурсів впливають такі основні факторні ознаки (додаток К):

– для цукрового заводу: продуктивність праці (x_1), капіталоозброєність (x_2), коефіцієнт заводу (рівень завантаження виробничих потужностей) (x_3), коефіцієнт загальної ліквідності (x_4);

– для підприємств сировинної зони: вартість валової продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (x_1), рівень рентабельності (x_2), капіталоозброєність (x_3).

Аналізуючи рівняння багатфакторної регресії (3.12) слід відмітити, що збільшення (зменшення) продуктивності праці при незмінності розмірів фондоозброєності, коефіцієнту заводу, коефіцієнту загальної ліквідності призведе до збільшення (зменшення) обсягу виробництва продукції на 1073,407 од. Збільшення (зменшення) фондоозброєності при незмінності розмірів продуктивності праці, коефіцієнту заводу, коефіцієнту загальної ліквідності призведе до збільшення (зменшення) обсягу виробництва продукції на 1179,944 од. Збільшення (зменшення) коефіцієнту заводу при незмінності розмірів продуктивності праці, фондоозброєності, коефіцієнту загальної ліквідності призведе до зменшення (збільшення) обсягу виробництва продукції на 8972,647 од. Збільшення (зменшення) коефіцієнту загальної ліквідності при незмінності розмірів продуктивності праці, фондоозброєності, коефіцієнту заводу призведе до збільшення (зменшення)

обсягу виробництва продукції на 251597,697 од.

Кореляційно-регресійний аналіз отриманої моделі (3.13) залежності результативного показника від факторних ознак бурякосійних підприємств сировинної зони Селищанського цукрового заводу показав, що зростання вартості валової продукції у розрахунку на 100 га с.-г. угідь на одиницю при незмінності інших факторних ознак збільшить обсяг виробництва продукції на 80,228 од., а підвищення фондоозброєності на одиницю за тих же умов збільшить обсяг виробництва продукції на 1858,2 грн.

Перевірка адекватності моделі за критерієм Фішера (табл. 3.12) для рівня значущості $\alpha=0,05$ довела, що побудована регресійна модель адекватно апроксимує дані спостережень для Селищанського цукрового заводу та підприємств зони його бурякосіяння ($F_{\text{розр}} > F_{\text{теор}}$), адже зв'язок між факторами є суттєвим.

Таблиця 3.12

**Статистичні параметри для оцінки адекватності та достовірності
кореляційно-регресійних моделей**

Резуль-татив-на ознака	Коефіцієнти			F-критерій		Квантиль показника Ст'юдента для:				t – кри-терій теоре-тичне
	кореле-яції R	детер-мінації R ²	нормо-ваний R ²	розра-хун-кове	теоре-тичне	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	
Селищанський цукровий завод										
y	0,983	0,967	0,954	73,918	3,478	2,571	6,066	-3,664	3,294	2,228
Бурякосійні підприємства										
y	0,957	0,916	0,893	40,298	3,587	4,390	-2,228	3,867	-	2,201

Джерело: розрахунки автора.

Дослідження регресійних функцій на достовірність показує, що одержані статистичні параметри при здійсненні кореляційно-регресійного аналізу свідчать про високий рівень достовірності ($t_{\text{розр}} > t_{\text{теор}}$), який перевищує встановлений рівень ймовірності $\alpha=0,05$. Зв'язок між досліджуваними ознаками в моделі – тісний, характеризується коефіцієнтом кореляції (R) 0,983 та 0,957 відповідно, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що результативний показник на 96,7 % та 91,6 % відповідно залежить відсукупного впливу включених у модель факторів.

Отримані регресійні моделі (3.12–3.13) залежності узагальнюючого показника від факторних ознак є основою для прогнозування, що в ринкових умовах відносин забезпечує реалізацію перспективних напрямів відтворення елементів ресурсного потенціалу аграрно-промислових підприємств у межах інтегрованих формувань, стимулює раціональне та ефективне використання його елементів. Тому є очевидним, що прогнози виступають мірою і базовими критеріями рівня економічного розвитку функціонування підприємств аграрно-промислового виробництва.

Прогнозування нині відіграє важливу роль в процесі дослідження ефективних напрямів функціонування суб'єктів підприємництва різних організаційно-правових форм, адже на його основі визначають альтернативні шляхи розвитку підприємства, обирають найкращий з них і передбачають головні дії керівництва, спрямовані на максимально раціональне і ефективне використання потенційних можливостей підприємства та реалізацію всіх необхідних заходів, спрямованих на мінімізацію або уникнення можливих ризиків у майбутній його діяльності. Такі дії зумовлені зростанням ризиків у підприємстві, необхідністю координації виробничо-господарської діяльності, високими темпами розвитку суб'єктів підприємництва, підвищенням конкурентоспроможності їх продукції [143].

Застосувавши лінійну багатфакторну регресійну модель залежності обсягу виробництва продукції від окремих показників використання ресурсного потенціалу, було максимально враховано сукупність економічних факторних ознак, які можуть впливати на досліджуваний результативний (узагальнюючий) показник. Тому це слугує можливістю розрахунку прогнозних значень аналізованих показників на перспективу, які характеризуються тенденцією до підвищення, що в свою чергу забезпечить зростання обсягу виробництва продукції (табл. 3.13).

Спрогнозуємо узагальнюючий показник – обсяг виробництва продукції, підставивши дані в регресійні рівняння (3.12–3.13).

Таблиця 3.13

**Прогноз показників ефективності використання ресурсного потенціалу Селищанського цукрового заводу та
зони його бурякосіяння**

Факторні ознаки	Фактичні дані						Прогнозні дані				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Селищанський цукровий завод											
Продуктивність праці (x_1)	99,2	141,4	191,5	127,4	134,1	150,7	159,4	165,5	171,7	177,9	184,1
Капіталоозброєність (x_2)	136,0	154,9	207,5	280,4	302,5	290,2	285,3	303,1	320,8	338,6	356,4
Коефіцієнт заводу (x_3)	84,8	81,9	80,0	80,1	92,6	81,6	84,4	84,6	84,7	84,9	85,1
Коефіцієнт загальної ліквідності (x_4)	0,91	0,88	0,76	0,52	0,71	0,61	0,74	0,74	0,74	0,74	0,73
Бурякосійні підприємства											
Вартість валової продукції на 100 га с.-г. угідь (x_1)	1168,7	1491,4	1864,7	1612,5	1929,9	2568,4	2160,1	2265,1	2370,1	2475,1	2580,1
Рівень рентабельності (x_2)	18,7	31,1	12,9	17,3	29,6	18,1	31,0	33,7	36,4	39,0	41,7
Капіталоозброєність (x_3)	163,1	161,2	185,6	172,3	179,4	168,7	189,5	194,6	199,5	204,6	209,5

Джерело: розрахунки автора.

Для Селищанського цукрового заводу:

$$y_{2016} = 400411,160 + 1073,407 \times 159,4 + 1179,944 \times 285,3 - 8972,647 \times 84,4 + 251597,697 \times 0,74 = 337041,148 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2017} = 400411,160 + 1073,407 \times 165,5 + 1179,944 \times 303,1 - 8972,647 \times 84,6 + 251597,697 \times 0,74 = 362797,405 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2018} = 400411,160 + 1073,407 \times 171,7 + 1179,944 \times 320,8 - 8972,647 \times 84,7 + 251597,697 \times 0,74 = 389440,272 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2019} = 400411,160 + 1073,407 \times 177,9 + 1179,944 \times 338,6 - 8972,647 \times 84,9 + 251597,697 \times 0,74 = 415303,869 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2020} = 400411,160 + 1073,407 \times 184,1 + 1179,944 \times 356,4 - 8972,647 \times 85,1 + 251597,697 \times 0,73 = 438651,489 \text{ тис. грн.}$$

Для бурякосійних підприємств, що формують сировинну зону Селищанського цукрового заводу:

$$y_{2016} = -301693,092 + 80,228 \times 2160,1 - 838,759 \times 31,0 + 1858,221 \times 189,5 = 197738,264 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2017} = -301693,092 + 80,228 \times 2265,1 - 838,759 \times 33,7 + 1858,221 \times 194,6 = 213374,482 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2018} = -301693,092 + 80,228 \times 2370,1 - 838,759 \times 36,4 + 1858,221 \times 199,5 = 228639,056 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2019} = -301693,092 + 80,228 \times 2475,1 - 838,759 \times 39,0 + 1858,221 \times 204,6 = 244359,149 \text{ тис. грн.}$$

$$y_{2020} = -301693,092 + 80,228 \times 2580,1 - 838,759 \times 41,7 + 1858,221 \times 209,5 = 259623,723 \text{ тис. грн.}$$

Отже, прогнозні дані свідчать про доцільність використання обраних факторів на досліджуваних аграрно-промислових підприємствах у межах інтегрованої структури ТОВ «Панда», які можуть підвищити показник ефективності використання ресурсного потенціалу – обсягу виробництва продукції до 438651,5 тис. грн на Селищанському цукровому заводі та 259623,7 тис. грн – бурякосійних підприємствах, що входять до його сировинної зони (рис. 3.8 та 3.9).

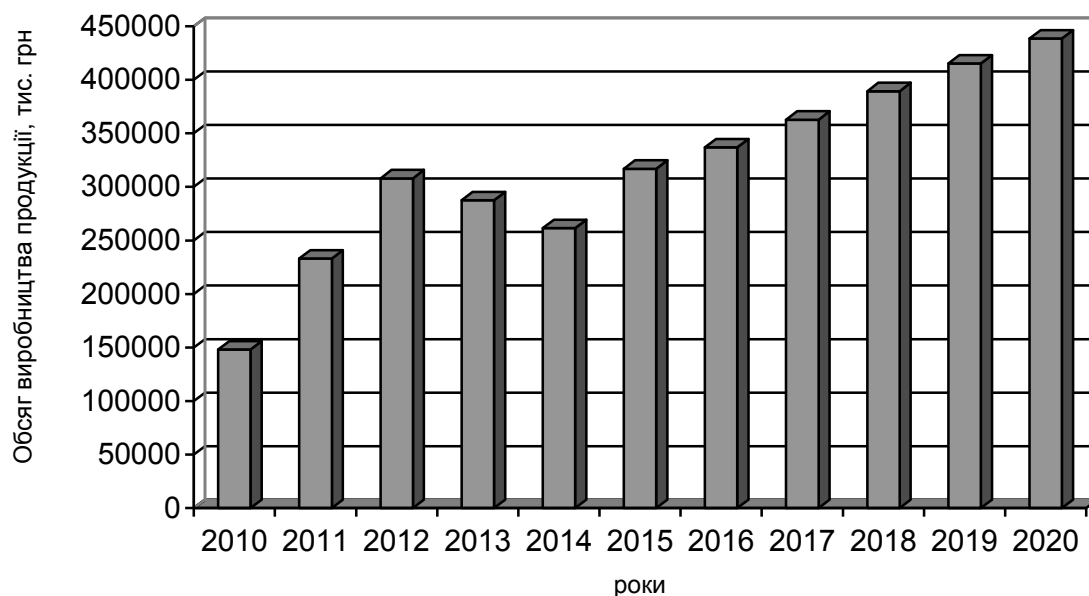

Рис. 3.8. Прогноз ефективності використання ресурсного потенціалу Селищанського цукрового заводу

Джерело: розрахунки автора.

Тому, прогнозування є важливим засобом наукового забезпечення для прийняття управлінських рішень як на рівні окремого підприємства, так і на рівні об'єднань підприємств в інтегровані структури. Воно надає можливість визначати в динаміці тенденції економічних процесів, передбачати імовірні варіанти розвитку цих процесів, оцінювати наслідки прийнятих управлінських рішень.

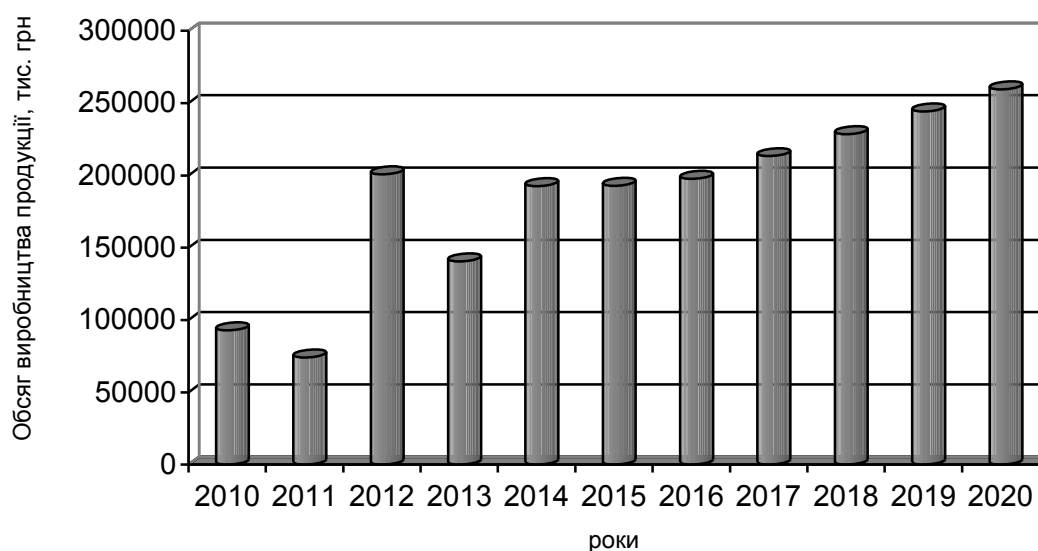

Рис. 3.9. Прогноз ефективності використання ресурсного потенціалу бурякосійних підприємств сировинної зони Селищанського цукрового заводу

Джерело: розрахунки автора.

Напрями діяльності аграрно-промислових підприємств у складі інтегрованих структур характеризуються станом їх ресурсного забезпечення та необхідністю постійного моніторингу внутрішніх резервів їх розвитку, які надають можливості поліпшення використання ресурсів підприємств у результаті удосконалення техніки і технології, організації праці і виробництва, подолання вузьких місць, а також приведення в дію виробничих ресурсів, які не використовувалися раніше. Результативність діяльності таких інтегрованих формувань визначається виходячи з економічної ефективності та доцільності їх створення, яка досягається через раціональне використання та оптимальне співвідношення ресурсів, необхідних для їх повноцінного розвитку.

Висновки до третього розділу

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Запропоновано функціонально-галузеву структуру функціонування підприємств-учасників інтегрованого формування у межах цукробурякового підкомплексу та встановлено, що процес створення інтегрованих структур повинен базуватися на її основі, включаючи наступні взаємодоповнюючі ланки: насінництво і селекцію; виробництво цукрових буряків; переробку цукрових буряків і виробництво цукру; інфраструктуру; науку і освіту.

2. Виявлено, що в процесі інтеграції суб'єктів підприємництва головною метою є одержання додаткового ефекту від спільної діяльності всіх учасників порівняно з одноосібним господарюванням та контроль і гарантія отримання своєї частини результатів від її здійснення. Визначення економічного ефекту інтеграції є важливим моментом при оцінці ефективності функціонування інтегрованої структури, яка повинна обов'язково здійснюватися до та після інтеграції підприємств у відповідні формування.

3. Досліджено, що економічна ефективність діяльності промислових підприємств з переробки цукрових буряків залежить від раціональної організації їх сировинних зон та спеціалізації сільськогосподарських

підприємств, що розташовані у зоні заготівлі коренеплодів. Оптимальна зона бурякосіяння повинна характеризуватися компактністю, задовольняючи потреби цукрового заводу у сировині, впродовж усього виробничого сезону, забезпечуючи мінімальні витрати на транспортування коренеплодів, скорочуючи втрати при перевезеннях.

4. Оптимізовано систему перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої структури ТОВ «Панда» та розподілу земельних площ посіву коренеплодів під його вирощування у агропідприємствах зони заготівлі з метою зменшення загальних сукупних витрат транспортування при врахуванні оптимального потоку перевезень сировини до цукрових заводів. Встановлено, що на основі оптимізації транспортних перевезень сировини можна зекономити від 2,2 до 3,9 млн грн в залежності від визначеного критерію.

5. Встановлено, що ресурсне забезпечення функціонування підприємств – це комплексний процес, який складається з процедур мобілізації, накопичення, розподілу та перерозподілу, що направлені на раціональне та ефективне використання ресурсів і, як наслідок, зниження ризиків у виробничій діяльності суб'єктів підприємництва та знаходження резервів економії їх ресурсного потенціалу, що полягають у можливості поліпшення використання ресурсів підприємств інтегрованих структур.

6. Для визначення впливу окремих чинників на ефективність використання ресурсного потенціалу інтегрованої компанії проведено багатофакторний аналіз на основі кореляційно-регресійної моделі, що дозволяє дати кількісну оцінку детермінованого зв'язку між ними. Факторними ознаками виступають для цукрового заводу: продуктивність праці, фондоозброєність, коефіцієнт заводу, коефіцієнт загальної ліквідності, а для підприємств сировинної зони: вартість валової продукції у розрахунку на 100 га угідь, рівень рентабельності, фондоозброєність.

Основні результати третього розділу дисертаційного дослідження опубліковані у роботах [117; 119; 131; 139; 143].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та практичне вирішення питань створення, розвитку і функціонування інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу аграрного сектору. Отримані теоретико-методичні та науково-практичні результати дослідження полягають у наступному:

1. Розвиток інтеграційних процесів у аграрно-промисловому виробництві є основою створення об'єднань підприємств від простих до складніших інтегрованих систем, у тому числі з урахуванням їх продуктової спеціалізації. Аграрно-промислова інтеграція підприємств окремої продуктової вертикалі розглядається як сукупність організаційно-економічної, виробничо-технологічної, соціальної взаємодії, що об'єднує дію розрізнених і самостійно функціонуючих суб'єктів господарювання аграрного, промислового та інших сегментів підкомплексу, які спрямовані на створення необхідної кількості продуктів споживання з метою забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств-учасників та підвищення конкурентоспроможності їх продукції.

2. На основі продуктової складової аграрно-промислового виробництва виокремлюють продуктові підкомплекси, які є кінцево-цільовими аграрно-промисловими системами, що у процесі інтеграції поєднують виробництво сільськогосподарської сировини, її промислову переробку та реалізацію. Міжгалузеві зв'язки в продуктових підкомплексах залежать від поділу технологічного процесу одержання кінцевого продукту на його виробничі стадії – аграрно-промислові виробничі цикли (виробничий (аграрний), переробний, торговельний), які забезпечують послідовність виконання організаційно-технологічних операцій щодо формування та поєднання ресурсів з метою одержання готового продукту.

3. Узагальнено методичні підходи щодо оцінки ефективності функціонування інтегрованих структур у межах продуктових підкомплексів

аграрного сектору, так як кожне об'єднання підприємств завжди буде більш результативним порівняно із простою сумою результатів окремих підприємств. Запропоновано графічну схему проведення комплексної діагностики інтегрованої структури задля оцінки ефективності її функціонування, яка здійснюється до та після інтеграції підприємств у відповідні формування. Доведено доцільність здійснення оцінки ефективності за якісним і кількісним аспектом з урахуванням критеріїв і системи показників ефективності аграрно-промислового виробництва.

4. Розвиток буряківництва на Черкащині характеризується нині негативною динамікою: зменшенням посівних площ під цукровим буряком, а відповідно і валового виробництва коренеплодів останніми роками, хоча рівень врожайності 2015 р. зросла на 63,4% проти рівня 2010 р. Частка продукції буряківництва у виробництві продукції рослинництва всіх категорій господарств 2015 р. становила 5,1%. Показники економічної ефективності розвитку буряківництва хоча і коливаються з року в рік, проте вказують на прибутковість виробництва. Рівень рентабельності 2015 р. склав 33,8%, що в 1,7 раза вище рівня рентабельності 2010 р. та в 2,4 раза перевищує його рівень 2013 р., однак в 2,3 раза нижче показника 2011 р.

Територіальне розміщення цукрових заводів в Черкаській області в цілому відповідає географії буряківництва. Обсяги заготівлі та переробки цукрових буряків за період 2010-2015 рр. характеризуються суттєвим коливанням від понад 1400 тис. т до майже 300 тис. т, що обумовлено змінами розмірів посівних площ та відповідно обсягів виробництва цукрових буряків упродовж досліджуваного періоду. Визначено, що ефективність діяльності цукрових заводів визначається величиною втрат бурякомаси і цукру на всіх ділянках приймання, зберігання, внутрішньозаводського транспортування та перероблення буряків, а також вмістом цукру в мелясі. Цукристість коренеплодів 2015 р. склала 16,43%.

5. Основу цукробурякового підкомплексу Черкаської області складає інтегрована компанія ТОВ «Панда», яка в окремі роки функціонування

забезпечувала від 34,2 до 100% обласного виробництва цукру. Створення інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу характеризується територіальною наближеністю зони заготівлі коренеплодів до промислового підприємства з переробки цукрових буряків та функціонує через встановлення розвинених виробничо-економічних взаємозв'язків між ними. Формування таких структур відбувається на основі концентрації виробництва сировини в необхідних обсягах для забезпечення виробничих потужностей цукрових заводів. З метою забезпечення оптимального терміну переробки цукрових коренеплодів цукро заводами інтегрованої компанії, здійснено розрахунки потреби цукросировини, яка становить від 664,8 до 718,4 тис. т.

6. Процес створення інтегрованих структур у межах цукробурякового підкомплексу та побудови інтеграційних зв'язків між підприємствами-учасниками повинен базуватися на відповідній функціонально-галузевій структурі, яка включає насінництво і селекцію; виробництво цукрових буряків; переробку цукрових буряків і виробництво цукру; інфраструктуру; науку і освіту. За рахунок об'єднання взаємодоповнюючих ланок, задіяних в цукробуряковому виробництві, інтегрована структура отримує низку переваг, основною з яких є одержання додаткового ефекту від спільної діяльності.

7. Запропонований методичний підхід щодо економіко-математичного моделювання оптимізації перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої компанії ТОВ «Панда» та розподілу площі посівних земель під вирощування коренеплодів у бурякосійних підприємствах зони заготівлі має на меті зменшення загальних сукупних витрат транспортування за умови врахування оптимального потоку перевезень сировини до цукрових заводів. Встановлено, що на основі оптимізації транспортних перевезень сировини можна зекономити від 2,2 до 3,9 млн грн залежно від визначеного критерію.

8. Визначено, що основними організаційно-економічними напрямками ресурсного забезпечення виступають удосконалення використання складових

ресурсного потенціалу, обґрунтування можливостей зміцнення фінансово-кредитної забезпеченості виробництва, здійснення технічного переоснащення підприємств та укріплення їх енергетичної бази, забезпечення енерго- та ресурсоощадного виробництва, можливість диверсифікації виробництва, визначення резервів економії елементів ресурсного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тігова Т. М. Аналіз фінансової звітності : навч. посіб. Аналіз ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства / Т. М. Тігова, Л. С. Селіверстова, Т. Б. Процюк. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 267 с.
2. Савицька Г. В. Аналіз господарської діяльності підприємства / Г. В. Савицька; 4-е видання, перероблене і доповнене. – Мінськ : ТОВ «Нове знання», 1999. – 688 с.
3. Аналіз роботи цукрових заводів галузі при переробці цукрових буряків урожаю 2011 року станом на 11 грудня 2011 р. [Електронний ресурс] : журн. / Вісник цукровиків України. – 2011. – № 12 (67). – Режим доступу : http://www.sugar-journal.com.ua/custom/files/Vestnik_ua/12-2011/14-17.pdf.
4. Аналіз роботи цукрових заводів галузі при переробці цукрових буряків урожаю 2013 року станом на 1 лютого 2014 р. [Електронний ресурс] : журн. / Вісник цукровиків України. – 2014. – № 1 (92). – Режим доступу : http://www.sugar-journal.com.ua/custom/files/Vestnik_ua/2014/01/15-18.pdf.
5. Андрийчук В. Г. Повышение эффективности агропромышленного производства / В. Г. Андрийчук, М. В. Вихор. – К.: Урожай, 1990. – 232 с.
6. Андрийчук В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве / В. Г. Андрийчук. – М. : Экономика, 1983. – 208 с.
7. Андрийчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрийчук. – К. : ІЗМН, 1996. – 624 с.
8. Атамас О. П. Сутність та класифікація виробничої інфраструктури АПК [Електронний ресурс] / О. П. Атамас // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=826>.
9. Багрій Т. В. Розвиток інтегрованого цукробурякового виробництва в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец.

08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Т. В. Багрій. – Київ, 2005. – 21 с.

10. Багрій Т. В. Синергетичний ефект інтеграції в цукробуряковому виробництві / Т. В. Багрій // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 48–51.

11. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України – 2015 рік : стат. зб. // Держ. служ. стат. України. – Київ, 2016. – 54 с.

12. Березівський П. С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу : навч. посібн. / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк. – Львів. : «Магнолія плюс», 2004. – 443 с.

13. Березін О. В. Економічний потенціал аграрних підприємств : механізми формування та розвитку : монографія / О. В. Березін, О. Д. Плотник. – Полтава : Інтер Графіка, 2012. – 221 с.

14. Березіна Л. М. Формування організаційно-економічних відносин підприємств АПК в умовах трансформаційних процесів у сільському господарстві / Л. М. Березіна // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4 (8). – С. 144–148.

15. Білик М. Д. Фінансові результати діяльності малих підприємств : оцінка та прогнозування : монографія / М. Д. Білик, Т. О. Білик. – К. : ТОВ «ПанТот», 2012. – 280 с.

16. Богацька Н. М. Ресурсне забезпечення діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / Н. М. Богацька, О. І. Швець. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ken-dotsbogatska-nm-shvets-oi-resursne-zabezpechennya-diyalnosti-pidpriemstva-v-suchasnih-umovah-gospodaryu-vannya>.

17. Боляновська Д. С. Стан і проблеми ринку цукру в Україні [Електронний ресурс] / Д. С. Боляновська, Є. І. Бурак, Р. О. Мамчин, О. В. Здрок. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Logistyka/2010_669/23.pdf.

18. Бондар В. С. Економічна оцінка виробництва цукрових буряків / В. С. Бондар, А. В. Фурса, О. М. Шутенко // Цукрові буряки. – 2009. – № 4. – С. 5–7.
19. Бондар В. С. Як мінімізувати витрати на вирощування цукрових буряків в умовах фінансової кризи / В. С. Бондар // Цукрові буряки. – 2009. – № 1. – С. 2–4.
20. Борисейко Ю. В. Валовий дохід : проблеми трактування [Електронний ресурс] / Ю. В. Борисейко. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1745/1/3.pdf>.
21. Бунецька Н. В. Види інтегрованих структур та особливості їх функціонування в системі агробізнесу / Н. В. Бунецька // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць; відп. ред. О. О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 103–110.
22. Бурковська А. В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції / А. В. Бурковська // Економіка АПК. – 2004. – № 12. – С. 106–109.
23. Буровкин И. Н. Развитие интеграционных процессов в АПК / И. Н. Буровкин, Е. А. Попова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2003. – № 12. – С. 12–15.
24. Буряк П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури : формування, ефективність, потенціал : монографія / П. Ю. Буряк. – Львів : Логос, 2007. – 467 с.
25. Бутко М. П. Агропромислова інтеграція як шлях активізації аграрного виробництва / М. П. Бутко // Агросвіт. – 2010. – № 3. – С. 10–13.
26. Бутко Н. В. Особливості розвитку інтегрованого сектору цукробурякового підкомплексу / Н. В. Бутко // Вісник Черкаського університету. – 2015. – № 24 (357). – С. 54–60.
27. Бутко Н. В. Перспективи ресурсного забезпечення підприємств інтегрованих цукробурякових кластерних структур [Електронний ресурс] / Н. В. Бутко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 12.

– С. 205–210. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/45.pdf>.

28. Бутко Н. В. Формування та використання ресурсного потенціалу підприємств продуктивних підкомплексів АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. В. Бутко. – Умань, 2012. – 20 с.

29. Бутко Н. В. Формування та розвиток продуктивних підкомплексів Черкаської області / Н. В. Бутко : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті»], (Кіровоград, 21–22 квіт. 2011 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Кіровоградський нац. техн. ун-т. – Кіровоград : КОД, 2011. – С. 16–17.

30. Варченко О. М. Напрями оптимізації сировинного забезпечення цукрових заводів / О. М. Варченко, К. В. Слупян : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми розвитку регіональних АПК»], (Луцьк, 26–27 трав. 2011 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Луцький нац. техн. ун-т. – Луцьк : РВВ Луцького національного технічного університету, 2011. – С. 17–18.

31. Венгерук І. Ю. Соціально-психологічні аспекти розвитку інтеграції / І. Ю. Венгерук // Науковий вісник НАУ. – 2001. – Вип. 35. – С. 275–278.

32. Виробництво фабричних цукрових буряків і насіння в Україні у 2010 році : доповідь Голови правління НАЦУ «Укрцукор» М. М. Ярчука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sugarconf.com/custom/files/ua_2011_03/4.pdf.

33. Виробництво фабричних цукрових буряків і насіння в Україні у 2011 році : доповідь Голови правління НАЦУ «Укрцукор» М. М. Ярчука на Науково-технічній конференції цукровиків України «Цукробурякове виробництво в умовах реформування національної економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sugarconf.com/custom/files/ua_2012_04/mat_conf/24-58.pdf.

34. Вітков М. С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 17–20.

35. Габор В. С. Особливості та проблеми використання сільськогосподарського ресурсного потенціалу / В. С. Габор // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 232–235.

36. Герелес А. В. Агропромислова інтеграція як пріоритетний напрям розвитку молокопродуктового підкомплексу України [Електронний ресурс] / А. В. Герелес. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/072.pdf>.

37. Справедлива ціна на цукор повинна бути не меншою, ніж 16-16,5 гривень/кг : доповідь Голови правління НАЦУ «Укрцукор» М. М. Ярчука : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/uk/interview/2015/09/09/646>.

38. Горбонос Ф. В. Економіка підприємства : підручн. [Електронний ресурс] / Ф. В. Горбонос. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/14767-rozdl-18-efektivnst-dyálnost-agrarnih-pdprimstv.html>.

39. Господарська асоціація виробників цукру Черкаської області «Черкасицукор» [Електронний ресурс] / Режим доступу : https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/00372316/.

40. Гостєва І. С. Поняття та види інтегрованих підприємств [Електронний ресурс] / І. С. Гостєва. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2008_20/gosteva.pdf.

41. Григорію Приходьку завод заборгував півтора мільйона гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/cherkasy-newspaper/_grigoriyu-prihodku-zavod-zaborguvav-pivtora-miljona-griven/308923?mobile=true.

42. Грицюк Л. И. Агропромышленная интеграция в странах-членах СЭВ и социально-экономические изменения в сельском хозяйстве / Л. И. Грицюк. – М. : ВНИИТЭИСХ, 1978. – 47 с.

43. Гуць В. С. Прогнозування впливу трансформації цукробурякового підкомплексу на ефективність його діяльності / В. С. Гуць, В. І. Ємцев // *Ukrainian Food Journal*. – 2014. – № 1. – С. 64–77.

44. Данилишин М. С. Стан, проблеми та перспективи розвитку бурякоцукрового виробництва України / М. С. Данилишин // *Інноваційна економіка*. – 2014. – № 6 – С. 53–58.

45. Данилів Б. В. Розвиток вертикальної інтеграції як напрям підвищення ефективності свинарства / Б. В. Данилів // *Економіка АПК*. – 2011. – № 1. – С. 46–52.

46. Дейнеко Л. В. Інвестиційна привабливість виробничої інфраструктури агропродовольчої сфери / Л. В. Дейнеко, Т. В. Стройко // *Економіка і прогнозування*. – 2012. – № 4. – С. 73–81.

47. Дем'яненко С. І. Економіка і організація агропромислових формувань : навч. посібн. / С. І. Дем'яненко, М. Й. Хорунжий, О. Г. Боброва, П. В. Коваль [за ред. С. І. Дем'яненка]. – К. : КНЕУ, 2006. – 304 с.

48. Динько І. М. Сучасний стан цукрової галузі України : проблеми та перспективи розвитку / І. М. Динько // *Економіст*. – 2012. – № 4 – С. 40–41.

49. Добрынин В. А. Экономика, организация и планирование сельскохозяйственного производства : учебник / В. А. Добрынин – М. : Колос, 1987. – 435 с.

50. Дудукало Г. О. Аналіз методів оцінювання ефективністю управління діяльністю підприємств [Електронний ресурс] / Г. О. Дудукало // *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. – 2012. – № 3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=1031>.

51. Духновська Л. М. Аналіз сучасного стану бурякоцукрового виробництва Чернігівського регіону та заходи щодо його покращення /

Л. М. Духновська // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2005. – № 17. – С. 32–35.

52. Духновська Л. М. Оптимізація процесу регулювання економічних взаємовідносин між партнерами бурякоцукрового комплексу [Електронний ресурс] / Л. М. Духновська // Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/optimizaciya-procesu-regulyuvannya-ekonomichnih-vzaemovidnosin-mizh-partnera-mi-buryakocukrovogo-kompleksu.html>.

53. Економіка сільського господарства : підручник / П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий, А. А. Чалий; за ред. П. П. Руснака. – К. : Урожай, 1998. – 320 с.

54. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.

55. Емельянов А. М. Экономические методы хозяйствования / А. М. Емельянов. – М. : Агропромиздат, 1998. – 222 с.

56. Ємцев В. І. Моніторинг стану та розвитку конкурентоспроможності підприємств цукробурякового комплексу України / В. І. Ємцев // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 217–222.

57. Ємцев В. І. Оптимізація розмірів сировинних зон цукрових заводів як фактор розвитку їх конкурентоспроможності / В. І. Ємцев // Національні праці НУХТ. – 2013. – № 52. – С. 204–210.

58. Жарун О. В. Забезпечення виробничих потужностей цукрових заводів Вінницької області [Електронний ресурс] / О. В. Жарун, С. Ю. Соколюк, С. П. Ткачук // INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE. – 2016. – № 1 (1). – Режим доступу : <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/704>.

59. Жашківський цукровий завод збанкрутів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zhashkivia.com/inshe/zhashkivskii-tsukrovii-zavod-zbankrutiv>.

60. Жовковська Т. Т. Методологічні аспекти формування підвищення ефективності підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Т. Т. Жовковська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1256>.

61. Жук Н. В. Ефективність використання ресурсного потенціалу бурякоцукрового підкомплексу Черкащини / Н. В. Жук // Вісник Харківського нац. техн. ун-ту сільського господарства імені Петра Василенка. – Харків : ХНТУСГ, 2010. – Вип. 97. – С. 86–92.

62. Заводчиков Н. Д. Современное состояние и перспективы развития молочно-продуктового подкомплекса региона / Н. Д. Заводчиков, Е. А. Болдырева. – Оренбург : Издательский центр ОГАУ, 2001. – 160 с.

63. Заец А. С. Проблемы развития агропромышленной интеграции в свеклосахарном комплексе Украины / А. С. Заец // Сахарная промышленность. – 1998. – № 2. – С. 2–8.

64. Заєць А. С. Цукрова промисловість України : становлення, розвиток, реструктуризація : монографія / А. С. Заєць. – К. : Наукова думка, 2001. – 325 с.

65. Збарський В. К. Участь селянських домогосподарств у процесах кооперації та агропромислової інтеграції / В. К. Збарський, М. П. Камінський // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 87–92.

66. Зеленчук В. Р. Цукробуряковий комплекс Вінницької області / В. Р. Зеленчук // Наукові записки Вінницького педуніверситету. – 2013. – Вип. 25. – С. 206–211.

67. Зеліско І. М. Економічна сутність інтеграції в аграрній сфері / І. М. Зеліско // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 105–109.

68. Злобин Е. Ф. Управление агропромышленным холдингом / Е. Ф. Злобин. – М. : Агропрогресс, 2001. – 296 с.

69. Иванова О. П. Эффективность интеграции : методы оценки / О. П. Иванова. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2002. – 79 с.

70. Ігнатюк А. І. Вертикально інтегровані структури на галузевих ринках України / А. І. Ігнатюк // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2009. – Вип. 109. – С. 19–23.

71. Іксанов О. М. Транспортна задача, її властивості та методи розв'язування (курс «Дослідження операцій») : навч. посіб. / О. М. Іксанов, В. І. Шевченко. – К : Наукове видавництво «ТВіМ С», 2010. – 84 с.

72. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К. : Нічлава, 2004. – 312 с.

73. Калініченко Л. Л. Інтегровані бізнес-структури : сутність та оцінка ефективності функціонування / Л. Л. Калініченко // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2011. – № 34. – С. 393–396.

74. Кафлевська С. Г. Проблема енергозбереження в бурякоцукровому підкомплексі України та шляхи її вирішення / С. Г. Кафлевська, О. П. Красняк, О. Ф. Томчук // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 1 (48). – С. 118–123.

75. Квитко Ю. Д. Применение математических методов для оптимизации рационов сельскохозяйственных животных [Электронный ресурс] / Ю. Д. Квитко, Б. Т. Абилов, Д. Е. Белов, Т. В. Ефимова, А. Ф. Шалин // Сборник научных трудов Ставропольского научно-исследовательского института животноводства и кормопроизводства. – 2012. – № 1. – Т. 2. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-matematicheskikh-metodov-dlya-optimizatsii-ratsionov-selskohozyaystvennyh-zhivotnyh>.

76. Кириленко А. С. Агропромышленная интеграция – путь к укреплению экономики сельского хозяйства / А. С. Кириленко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 7. – С. 46–48.

77. Кириленко А. С. Современные интеграционные процессы в АПК / А. С. Кириленко // АПК : экономика, управление. – 2002. – № 9. – С. 9–15.

78. Кобець Є. А. Особливості розвитку агропромислової інтеграції / Є. А. Кобець // Агросвіт. – 2007. – № 5. – С. 32–36.
79. Коваленко В. Л. Сутність та понятійний зміст аграрно-промислової інтеграції як економічної категорії / В. Л. Коваленко // Зб. наук. пр. ВНАУ. – Вінниця, 2011. – № 1 – С. 102–107.
80. Когда нужна и не нужна вертикальная интеграция [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/strategy/str117.html>.
81. Коденська М. Ю. Агропромислові підприємства і агрофірми в умовах переходу до ринку / М. Ю. Коденська, В. О. Кисельов // К. : Вид-во УСГА, 1993. – 184 с.
82. Коденська М. Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 24–31.
83. Коденська М. Ю. Оцінка діяльності та перспективи розвитку цукробурякового виробництва України [Електронний ресурс] / М. Ю. Коденська, А. В. Доронін. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Agroin/2010_7-9/DORONIN.pdf.
84. Коломицева О. В. Продовольчий комплекс як структурна складова АПК в умовах трансформаційного розвитку економіки // О. В. Коломицева, Н. В. Шевченко // Вісник Дніпропетровського ун-ту. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 4 (2). – С. 17–22.
85. Коломицева О. В. Формування і розвиток продуктивних підкомплексів регіону // О. В. Коломицева // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. – 2004. – Вип. № 3–4. – С. 71–74.
86. Комышев А. Л. Объективные основы формирования молочного подкомплекса региона / А. Л. Комышев // АПК : экономика, управление. – 2004. – № 11. – С. 20–25.
87. Кондратюк В. В. Заснування та розбудова насінницьких господарств як основа розвитку селекційно-дослідної роботи з цукровим буряком в Україні / В. В. Кондратюк // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – 2005. – № 1. – С. 120–125.

88. Корінько М. Д. Диверсифікація як економічна категорія / М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки : теорія і практика. – К. : Європейській університет, 2005. – Вип. 1. – 320 с.
89. Корнева Н. О. Роль інтеграційних процесів у формуванні організаційної структури тваринницькопродуктового комплексу / Н. О. Корнева // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія : «Економіка та менеджмент». – 2006. – Вип. № 3–4. – С. 74–78.
90. Косянчук Т. Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т. Ф. Косянчук, Ю. Г. Галкіна // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – Хмельницький, 2009. – № 3. – Т. 1. – С. 121–124.
91. Коуз Р. Г. Природа фірми : походження, еволюція і розвиток / Р. Г. Коуз, Г. Демзетц, О. Д. Харт; за ред. О. Е. Вільямсон, С. Дж. Вінтер; пер. з англ. А. В. Куликов. – К. : А.С.К., 2002. – 335 с.
92. Критерії ефективності функціонування підприємств малого бізнесу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-93/doc-91/>.
93. Крутько М. А. Питання теоретичних аспектів розвитку інтеграції та кооперації в АПК України [Електронний ресурс] / М. А. Кутько. – Режим доступу : http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/151.pdf
94. Крылатых Э. Н. Теоретико-методические основы изучения современной агроэкономической интеграции / Э. Н. Крылатых // Рыночная интеграция в агропромышленном секторе, тенденции, проблемы, государственное регулирование. – М. : ВИАПИ им. А. А. Никонова : «Энциклопедия российских деревень», 2010. – С. 3–6.
95. Кузьома В. В. Розміри земельних площ кожного окремого підприємства повинні бути оптимальними / В. В. Кузьома // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Миколаїв, 2007. – Вип. 1 (39). – С. 114–119.
96. Кулик А. А. Розвиток інтеграції в м'ясопродуктовому підкомплексі / А. А. Кулик // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 51–55.

97. Кулик А. А. Система аналітичних індикаторів для управління інтеграційними процесами у м'ясопродуктовому підкомплексі [Електронний ресурс] / А. А. Кулик // Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008_10/kulik.htm.

98. Кулиняк І. Я. Ресурсне забезпечення розвитку підприємств / І. Я. Кулиняк, О. Г. Шпак, Л. Р. Прийма : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Економічні проблеми сталого розвитку»], (Суми, 24–26 квіт. 2013 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумський держ. ун-т. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – С. 148–149.

99. Куцеконь Л. О. Перспективи розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу на основі кластеризації виробництва / Л. О. Куцеконь // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2014. – Вип. 22 (2). – С. 109–114.

100. Кушхов Г. Закономерности развития интеграционных процессов в АПК региона / Г. Кушхов // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2006. – № 1. – С. 9–11.

101. Лисецький А. С. Цукробуряковий комплекс України : теорія і практика розвитку / А. С. Лисецький, О. П. Амбросенко, Ю. В. Онищук // Агросвіт. – 2010. – № 7. – С. 30–36.

102. Лихочвор В. В. Збалансоване живлення цукрових буряків / В. В. Лихочвор, С. С. Костючко // Агробізнес Сьогодні. – 2015. – № 24 (319). – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/agronomiia-siogodni/2299-zbalansovane-zhyvlennia-tsukrovykh-buriakiv.html>.

103. Лукашенко Н. О. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток цукрових підприємств в бурякоцукровому комплексі України / Н. О. Лукашенко, С. В. Котков // Продовольчі ресурси. – 2014. – № 2. – С. 132–140.

104. Мазур А. Г. Науково-теоретичні засади формування аграрно-промислової інтеграції в аграрній економіці / А. Г. Мазур // Зб. наук. пр. ВНАУ. – Вінниця, 2010. – № 4 – С. 3–10.

105. Мазуренко О. В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 89–93.
106. Макаренко П. Н. Развитие интеграции в агропромышленном производстве как одно из направлений аграрной политики / П. Н. Макаренко, Л. Л. Мельник, А. М. Карпенко. – Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 52–58.
107. Малік М. Й. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств / М. Й. Малік, М. К. Орлатий, П. М. Федієнко. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 40 с.
108. Мармуль Л. О. Розвиток інтеграції та кооперації в аграрному секторі економіки України [Електронний ресурс] / Л. О. Мармуль. – Режим доступу : <http://baitas.lzuu.lt/~mazyliis/julram/9/32.pdf>.
109. Медвідь Л. Г. Тенденції та проблеми розвитку бурякоцукрового комплексу України / Л. Г. Медвідь, Л. П. Рибаківа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.15. – С. 271–276.
110. Мельник Л. Ю. Вертикальна інтеграція як спосіб збалансування економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку / Л. Ю. Мельник, І. М. Величко // Держава та регіони. – 2005. – № 2. – С. 105–111.
111. Метод послідовних поступок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/3-22612.html>.
112. Мироненко М. Ю. Економічна ефективність цукробурякового виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М. Ю. Мироненко. – Київ, 2008. – 20 с.
113. Міценко Н. Г. Економічне оцінювання соціальної ефективності локальних інтегрованих систем / Н. Г. Міценко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 66–76.
114. Мохонько Г. А. Методологічні аспекти забезпечення ефективності підприємств видавничо-поліграфічної галузі / Г. А. Мохонько, І. П. Малик // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2 (128). – С. 144–150.

115. Мочерний С. В. Економічна теорія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Мочерний. – К. : Либідь, 2002. – 464 с.
116. Мудрак Р. П. Розвиток буряко-цукрового виробництва та продовольча безпека країни / Р. П. Мудрак // Зб. наук. пр. Уманського нац. ун-ту садівництва. – 2011. – Вип. 75. – Ч 2 : Економіка. – С. 250–259.
117. Нестерчук Ю. О. Диверсифікація виробництва в цукробурякових інтегрованих структурах / Ю. О. Нестерчук, Н. В. Парубок : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. [«Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин»], (Умань, 21-22 квіт. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Уманський нац. ун-т садівництва. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2016. – С. 33–34.
118. Нестерчук Ю. О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві : монографія / Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець «Сочінський», 2009. – 372 с.
119. Нестерчук Ю. О. Особливості функціонування інтегрованих структур в цукробуряковому підкомплексі регіону / Ю. О. Нестерчук, Н. В. Парубок // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : Зб. наук. праць. – Харків, 2016. – № 2 (13). – Т. 1. – С. 102–107.
120. Нестерчук Ю. О. Потенціал інтегрованого розвитку цукробурякового виробництва в регіоні / Ю. О. Нестерчук // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 251. – Т. 3. – С. 637–645.
121. Нестерчук Ю. О. Ресурсний потенціал підприємств продуктових підкомплексів АПК : монографія / Ю. О. Нестерчук, Н. В. Бутко. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – 216 с.
122. Нів'євський О. В. Наукові матеріали Реструктуризація цукрового комплексу України / О. В. Нів'євський, Хайнц-Вільгельм Штрубенхофф. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій : Німецько-український аграрний діалог, 2006. – 36 с.

123. Нікітченко С. О. Концентрація та поглиблення інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі / С. О. Нікітченко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 77–83.

124. Олійник В. О. Сучасний стан та механізм реалізації державної продовольчої політики України [Електронний ресурс] / В. О. Олійник. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/2/08.pdf>.

125. Олійник О. Р. Аналіз ефективності буряковиробництва у господарствах Тернопільської області / О. Р. Олійник, М. К. Пархомець // Інноваційна економіка. – 2009. – № 2 (12). – С. 92–102.

126. Ольвач В. І. Аналіз сучасного стану і перспективи розвитку продуктових підкомплексів АПК Сумської області / В. І. Ольвач // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія : Економіка та менеджмент. – 2006. – № 5–6. – С. 168–171.

127. Основи аграрної економіки : підручник / В. П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О.А. Ковтун. – К. : Вища школа, 2003. – 399 с.

128. Осовська Г. В. Основи менеджменту : підручник [Електронний ресурс] / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – Режим доступу : http://management-books.biz/teoriya-menedjmenta_693/znachennya-efektivnosti-jiji-20911.html.

129. Пальмірський цукрозавод припинив роботу і задешево розпродує цукор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://v4asno.com/palmirskyj-tsukrozavod-prypynyv-robotu-i-zadeshevo-rozproduje-tsukor/>.

130. Панорама аграрного сектора України, 2009 : наук.-аналіт. Видання. – К. : НВЦ «Експоцентр України», 2010. – 80 с.

131. Парубок Н. В. Розвиток інтеграційних процесів у продуктових підкомплексах АПК / Н. В. Парубок : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання : сучасний стан та перспективи»], (Одеса, 25-26 груд. 2015 р.) / Мін-во освіти і науки України, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – Одеса : Бондаренко М. О., 2015. – С. 319–321.

132. Парубок Н. В. Буряківництво в економіці підприємств сільського господарства / Н. В. Парубок : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет конф. [«Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах»], (Херсон, 22 квіт. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Херсонський державний університет – Херсон : Упоряд. К. Мельникова, 2016. – С. 155–157.

133. Парубок Н. В. Буряківництво в економіці сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Н. В. Парубок // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – С. 447–451. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/93.pdf>.

134. Парубок Н. В. Інтегрований розвиток підприємств АПК / Н. В. Парубок : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Фінансово-економічні та соціальні чинники розвитку міжнародних відносин»], (Київ, 6-7 черв. 2014 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київський економічний науковий центр. – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – Ч. 2. – С. 73–75.

135. Парубок Н. В. Методичні підходи щодо оцінки ефективності інтеграції підприємств АПК / Н. В. Парубок : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Економіка в контексті інноваційного розвитку : стан та перспективи»], (Ужгород, 12-13 лют. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 117–120.

136. Парубок Н. В. Особливості сучасного етапу розвитку інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві / Н. В. Парубок : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. [«Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин»], (Умань, 24-25 квіт. 2014 р.) / Мін-во освіти і науки України, Уманський нац. ун-т садівництва. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – Ч. 2. – С. 43–74.

137. Парубок Н. В. Оцінка діяльності цукрозаводів Черкаської області / Н. В. Парубок // Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва / [редкол. О. О. Непочатенко та ін.]. – Умань, 2016. – Вип. 89 – Ч. 2. – С. 254–261.

138. Парубок Н. В. Розвиток інтеграційних процесів у продуктових підкомплексах АПК / Н. В. Парубок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2015. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 52–56.

139. Парубок Н. В. Розвиток цукробурякового підкомплексу Черкаської області / Н. В. Парубок // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2016. – № 16 – С. 79–82.

140. Парубок Н. В. Теоретичні аспекти забезпечення системи управління якості цукропродуктів / Н. В. Парубок : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. [«Ефективне управління і розвиток невиробничої сфери в умовах кризи : погляд молодих науковців»], (Харків, 22-23 берез. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Харківський торг.-екон. ін-т КНТЕУ. – Харків : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – С. 353–354.

141. Парубок Н. В. Теоретичні аспекти розвитку інтеграції в АПК / Н. В. Парубок // Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва / [редкол. О. О. Непочатенко та ін.]. – Умань, 2014. – Вип. 85. – Ч. 2. – С. 228–234.

142. Парубок Н. В. Теоретичні аспекти розвитку міжгалузевих інтеграційних структур / Н. В. Парубок : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Аграрна наука, освіта, виробництво : європейський досвід для України»], (Житомир, 17-18 лист. 2015 р.) / Мін-во освіти і науки України, Житомирський нац. агроеколог. ун-т. – Житомир : Видавництво «Житомирський національний агроекологічний університет». – 2015. – С. 237–271.

143. Парубок Н. В. Фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств цукробурякового підкомплексу / Н. В. Парубок : матеріали Всеукр. наук.-практ. заочн. конф. [«Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання»], (Черкаси, 14 квіт. 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2016. – С. 109–110.

144. Пархомиць М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархомиць. – Тернопіль : «Економічна думка», 2001. – 328 с.

145. Пархомиць М. К. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності функціонування цукробурякового підкомплексу АПК : монографія / М. К. Пархомиць, О. Р. Олійник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 260 с.

146. Пиркін В. І. Технічне забезпечення в буряківництві / В. І. Пиркін, Ю. А. Пастух, А. В. Печенюк // Зб. наук. праць Подільський державний аграрно-технічний університет. – Вип. 12. / За ред. М. І. Бахмата. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 251–253.

147. Пиркін В. І. Шляхи підвищення ефективності виробництва цукрових буряків / В. І. Пиркін, В. О. Борисюк, Л. Н. Гізбулліна, О. І. Симоненко // Збірник наукових праць Інституту цукрових буряків УААН. – 2005. – Вип. 8. – С. 538–546.

148. Підлісецький Г. М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 65–66.

149. Плещинский А. С. Оптимизация межфирменных взаимодействий и внутрифирменных управленческих решений / А. С. Плещинский. – М. : Наука, 2004. – 252 с.

150. Показники рентабельності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fin-admin.com/faqvu.php?id=6>.

151. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства : підручн. / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.

152. Полянська А. С. Ресурсне забезпечення розвитку організацій в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / А. С. Полянська. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf/81.pdf>.

153. Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [Електронний ресурс] : пояснювальна

записка до проекту Закону України. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjEnOiytJXNAhXGDSwKHUAIBgoQFgggnMAE&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D46680%26pf35401%3D259171&usg=AFQjCNEPIL4AGv7C5KYEL5vHZk4Hmi-vFQ&bvm=bv.123664746,d.bGg>.

154. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру [Електронний ресурс] : закон України від 17.06.1999 № 758-XIV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/758-14>.

155. Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2014 р. до 1 вересня 2015 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету міністрів України від 11 грудня 2013 р. № 912. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/912-2013-%D0%BF>.

156. Про затвердження Методичних рекомендацій з визначення показників вироблення цукрози з 1 гектара посівів зони заготівлі цукрових буряків [Електронний ресурс] : наказ від 18 грудня 2006 р. № 779. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=03Q241EA23>.

157. Протопопова В. О. Економіка підприємства : навч. посіб. / В. О. Протопопова, О. М. Полонський. – К. : ЦУЛ, 2002. – 220 с.

158. Рац О. М. Визначення сутності поняття ефективність функціонування підприємств / О. М. Рац // Економічний простір. – 2008. – № 15. – С. 275–286.

159. Реформування і розвиток підприємств агропромислового виробництва : посібник у питаннях і відповідях / за ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 532 с.

160. Рижикова Н. І. Види взаємовідносин суб'єктів бурякоцукрового комплексу в умовах розвитку інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / Н. І. Рижикова // Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/260.pdf>.

161. Рижигова Н. І. Реструктуризація бурякоцукрового підкомплексу як чинник ефективного функціонування його суб'єктів [Електронний ресурс] / Н. І. Рижигова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vkhdtusg/2012_125/35.pdf.

162. Родионова О. А. Стратегия и тактика развития интеграционных процессов/ О. А. Родионова : материалы Междунар. науч.-практ. конф. [«Социально-экономические преобразования в аграрном секторе региона : итоги и перспективы»], (Орел, 28-30 сент. 2005 г.) / Орелский гос. аграр. у-т. – Орел. : Изд-во ОрелГау, 2005. – С. 155–157.

163. Рулинская А. Г. Оценка интеграционных процессов в АПК / А. Г. Рулинская // АПК : экономика, управление. – 2003. – № 9. – С. 56–60.

164. Саблук П. Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П. Т. Саблук, Д. Я. Карич, Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 188 с.

165. Саблук П. Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 3–9.

166. Савенко Н. В. Теоретичні підходи оцінювання ефективності виробництва підприємств [Електронний ресурс] / Н. В. Савенко. – Режим доступу : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1257/1/Savenko.pdf>.

167. Салун М. М. Структура ресурсного потенціалу промислових підприємств / М. М. Салун // Комунальне господарство міст. – 2012. – № 102. – С. 170–178.

168. Самородский В. А. Управление интегрированными агропромышленными формированиями / В. А. Самородский, А. В. Самородский, И. А. Хлусова : материалы Междунар. науч.-практ. конф. [«Социально-экономические преобразования в аграрном секторе региона : итоги и перспективы»], (Орел, 28-30 сент. 2005 г.) / Орелский гос. аграр. у-т. – Орел. : Изд-во ОрелГау, 2005. – С. 158–163.

169. Сатир Л. М. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу [Електронний ресурс] / Л. М. Сатир. – Режим доступу : http://old.btsau.net.ua/files/list/edition/ed_odspfpgnvb.pdf.

170. Сегеда С. А. Оцінка споживання основних продовольчих продуктів в Україні / С. А. Сегеда // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 3 (69). – С. 195–199.

171. Сільське господарство Черкащини – 2010 р. : стат. зб. / Держ. ком. стат. України Головне управління стат. у Черкаській обл. – Черкаси, 2011. – 253 с.

172. Сільське господарство Черкащини – 2015 р. : стат. зб. / Держ. ком. стат. України Головне управління стат. у Черкаській обл. – Черкаси, 2016. – 252 с.

173. Скіб'як А. Ю. Інтерпретаційні особливості категорії ефективності функціонування виробничих систем [Електронний ресурс] / А. Ю. Скіб'як, О. М. Швець, Н. Є. Килипенко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/31324.doc.htm.

174. Скопенко Н. С. Обґрунтування доцільності формування та розвитку інтегрованих об'єднань в АПК України / Н. С. Скопенко // Вісник Київського нац. у-ту ім. Т. Шевченка. – 2011. – Вип. 123. – С. 44–47.

175. Скопенко Н. С. Основні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Н. С. Скопенко. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15060/1/NUFT2013.pdf>.

176. Скопенко Н. С. Роль інтегрованих компаній у розвитку цукрової галузі України / Н. С. Скопенко // Актуальні питання розвитку сучасної економіки. кол. моногр. / За ред. проф. О. О. Непочатенко, проф. Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець «Сочінський», 2011. – С. 188–196.

177. Скопенко Н. С. Сучасні тенденції формування та розвитку інтегрованих об'єднань в АПК та харчовій промисловості України [Електронний ресурс] / Н. С. Скопенко, І. В. Левицька // Теоретичні та

прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 26. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1879/3/Modern%20tendencie%20of%20forming%20and%20development%20of%20computer-integrated.pdf>.

178. Скопенко Н. С. Теоретичне обґрунтування інтеграції суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / Н. С. Скопенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Вип. 26. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpe/2011_26/Zb26_22.pdf.

179. Слепов В. А. ФПГ : современные тенденции развития / В. А. Слепов // Финансы. – 1998. – № 4. – С. 13–16.

180. Слободян Н. Я. Роль інтеграційних процесів у регулюванні організаційно-економічного механізму підприємств молочної промисловості України [Електронний ресурс] / Н. Я. Слободян. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6151/1/Statija.pdf>.

181. Слупян К. В. Удосконалення інтеграційних процесів на підприємствах бурякоцукрового підкомплексу / К. В. Слупян // Вісник аграрної науки. – 2010. – № 5. – С. 77–79.

182. Станісевич С. А. Проблеми формування фонду споживання цукру в Україні / С. А. Станісевич, С. М. Валявський // Агроінком. – 2012. – № 4–6. – С. 25–30.

183. Стасенко О. М. Сучасний стан та шляхи підвищення урожайності та рентабельності цукрових буряків в Україні / О. М. Стасенко, С. М. Стасенко // Молодий вчений. – 2015. – № 5. – Ч. 2. – С. 98–100.

184. Стерлигова А. Н. Уровни интеграции управления организацией / А. Н. Стерлигова // Прикладная логистика. – № 11. – 2005. – С. 42–54.

185. Стрелюк М. І. Аналіз стану виробництва цукрових буряків / М. І. Стрелюк // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія : Економіка і менеджмент. – 2011. – Вип. № 6/2. – С. 72–75.

186. Тальнівський цукровий завод врятовано [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.mobus.com/cherkasy/288686.html>.

187. Терехух М. І. Ресурсний потенціал аграрного сектору економіки (Методологічні питання оцінки і використання) : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Політична економія» / М. І. Терехух. – Львів, 1993. – 20 с.

188. Терещенко С. І. Ресурсне забезпечення аграрних формувань в умовах нестабільної економіки / С. І. Терещенко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 82–87.

189. Технология применения удобрений [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrovektor.com/art/243-mneraln-dobriiva-ta-h-vikoristannya-v-slskomu-gospodarstv/print.html>.

190. Ткач В. А. Сельскохозяйственная кооперация / В. А. Ткач. – М. : Издательско-торговая кооперация «Дашков и К», 2003. – 304 с.

191. Ткачук В. І. Методологія диверсифікації діяльності аграрних підприємств / В. І. Ткачук // Інноваційна економіка. – 2011. – 4 (23). – С. 82–88.

192. Томілін О. О. Розвиток цукробурякового виробництва в ринкових умовах / О. О. Томілін // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 42–48.

193. Томілін О. О. Сучасний стан та перспективи розвитку цукрової галузі України / О. О. Томілін // Наукові записки : зб. наук. праць – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 19. – С. 233–236.

194. Томпсон А. Экономика фирмы ; пер. с англ. / А. Томпсон, Дж. Формби. – М. : ЗАО Изд-во БИНОМ, 1998. – 364 с.

195. Трегобчук В. М. Економічні проблеми відтворення і модернізації ресурсного потенціалу АПК / В. М. Трегобчук // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 54–58.

196. Трегобчук В. М. Проблеми формування ресурсного потенціалу національного АПК в умовах ринкової економіки / В. М. Трегобчук // Ресурсний потенціал АПК в ринковій економіці : теорія і практика формування : Наук. доповіді учасників українсько-польського семінару в м.

Камянець-Подільському (травень 1995 р.) та наук. праці Інституту економіки НАН України. – К. : Варшава, 1996. – С. 8–18.

197. Тютюнник Ю. М. Формування та факторний аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств / Ю. М. Тютюнник // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 1. – С. 117–121.

198. Ульянченко О. В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Ульянченко. – Київ, 2008. – 40 с.

199. Уманська В. Г. Розвиток бурякоцукрового підкомплексу АПК України : монографія / В. Г. Уманська. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 208 с.

200. Устік Т. В. Методологічні засади управління розвитком інтеграційних взаємозв'язків сільськогосподарських підприємств / Т. В. Устік // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – № 1 (30). – С. 272–276.

201. Уткин О. Б. Определение эффективности работы корпораций : применение технологии анализа среды функционирования / О. Б. Уткин // Российский экономический журнал. – 2001. – № 5–6. – С. 89–93.

202. Фонотов А. Г. Ресурсный потенциал : планирование и управление : моногр. / А. Г. Фонотов. – М. : Экономика, 1985. – 152 с.

203. Хейне П. Економічний образ мышлення ; пер. с англ. / П. Хейне. – М. : Дело Catallaxy, 1992. – 704 с.

204. Ходаківський Є. І. Авторитаризм, синергетика руйнувань і позитивних змін : наук.-попул. вид. / Є. І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко. – Житомир, 2007. – 206 с.

205. Ходаківський Є. І. Синергетичні підходи до формування інтеграційних структур / Є. І. Ходаківський, В. В. Камінська, О. В. Мосієнко // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 121–126.

206. Хорунжий М. Й. Агропромислові формування як засіб продовольчої безпеки України / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 25–30.

207. Цукробурякове виробництво України : проблеми відродження, перспективи розвитку : монографія / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська, В. І. Власов та ін.; за ред. акад. П. Т. Саблука, проф. М. Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.

208. Цукрові буряки – високі та стабільні врожаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/ua/cukrovi-buryaky-vysoki-ta-stabilni-vrozhayi>.

209. Цукрові буряки : розміщення, норми внесення добрив, основний обробіток ґрунту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/technics/articles/index.php?aid=12>.

210. Чекотовський Е. В. Основи статистики сільського господарства [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Е. В. Чекотовський. – Київ : КНЕУ, 2001. – Режим доступу : <http://ubooks.com.ua/books/000239/inx18.php>.

211. Червен І. І. Щодо методичних аспектів оцінки ефективності функціонування продовольчого підкомплексу АПК / І. І. Червен, О. В. Шебаніна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – Вип. 4. – С. 20–27.

212. Червіна Ю. В. Інтегровані корпоративні структури в системі національного господарства України [Електронний ресурс] / Ю. В. Червіна. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_52.pdf.

213. Череп А. В. Ефективність як економічна категорія [Електронний ресурс] / А. В. Череп, Є. М. Стрілець // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1727>.

214. Шаманська О. І. Теоретичні основи формування та розвитку агропромислової інтеграції [Електронний ресурс] / О. І. Шаманська //

Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – № 12.
– Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632>.

215. Шеремет А. Д. Методика финансового анализа / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін. – М. : ИНФРА – М., 1996. – 176 с.

216. Шинкаренко О. М. Методичні основи аналізу економічних взаємовідносин в молокопродуктовому підкомплексі / О. М. Шинкаренко // Економіка, фінанси, право. – 2008. – № 8. – С. 14–18.

217. Шинкаренко О. М. Методичні основи аналізу економічних взаємовідносин в молокопродуктовому підкомплексі / О. М. Шинкаренко // Економіка, фінанси, право. – 2008. – № 7. – С. 22–25.

218. Шнейдер С. Б. Современные концепции управления экономикой / С. Б. Шнейдер. – Новочеркасск. : НГТУ, 1995. – 86 с.

219. Шутьков С. А. Интеграционные процессы в агропромышленном производстве / С. А. Шутьков // Экономика сельского хозяйства России. – 2006. – № 4. – С. 8–11.

220. Щодокадна інформація про виробництво цукру із цукрових буряків станом на 11 грудня 2012 р. [Електронний ресурс] : журн. / Вісник цукровиків України. – 2012. – № 12 (79). – Режим доступу : http://www.sugar-journal.com.ua/custom/files/Vestnik_ua/2012/12/22-23.pdf.

221. Щодокадна інформація про виробництво цукру із цукрових буряків станом на 20 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] : журн. / Вісник цукровиків України. – 2015. – № 2 (105). – Режим доступу : http://sugar-journal.com.ua/custom/files/Vestnik_ua/2015/02/13-14.pdf.

222. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук // Вісник Житомирського держ. техн. ун-ту. – Житомир, 2011. – № 2 (56). – С. 184–189.

223. Яковлев Б. И. Организация производства в сельскохозяйственных предприятиях / Б. И. Яковлева, С. И. Азев, Э. И. Галкина ; под ред. Б. И. Яковлева. – М. : Колос, 1983. – 495 с.

224. Яковлева Н. Н. Региональные модели развития кооперации и интеграции в реформируемом АПК / Н. Н. Яковлева, Н.Ф. Чернышов // АПК : экономика, управление. – 2005. – № 5. – С. 39–46.

225. Якутин Ю. В. Еще раз к анализу эффективности становящихся российских корпоративной / Ю. В. Якутин // Российский экономический журнал. – 1998. – № 9–10. – С. 33–42.

226. Якутин Ю. В. Концептуальные подходы к оценке эффективности корпоративной интеграции / Ю. В. Якутин // Российский экономический журнал. – 1998. – № 5. – С. 71–81.

227. Ярчук М. М. Підсумки роботи бурякоцукрової галузі України за 2012 рік та завдання на поточний рік [Електронний ресурс] / М. М. Ярчук. – Режим доступу : http://www.sugarconf.com/custom/files/ua_2013_03/40-66%20jar4uk.pdf.

228. Ярчук М. М. Підсумки роботи бурякоцукрової галузі України за 2013 рік та завдання на поточний рік [Електронний ресурс] / М. М. Ярчук. – Режим доступу : http://www.sugarconf.com/custom/files/ua_2014_03/28-71.pdf.

229. Яценко В. М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні / В. М. Яценко // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 54–60.

230. Banker R. Some Models for Estimating Technical and Scale Efficiency in Data Envelopment Analysis / R. Banker, A. Charnes, W. Cooper // Management Science. – 1984. – Vol. 30. – № 9.

231. Osyzka A. Multicriteria optimization for engineering design / A. Osyzka. – Design Optimization. Academic Press, 1985. – P. 193–227.

232. Reilly F. K. Investment Analysis and Portfolio Management 6-ed / F. K. Reilly, K. C. Brown. – The Dryden Press, 2000. – P. 446.

233. Roll Richard. The Hubris Hypothesis of Corporate Takeovers / Richard Roll // Journal of Business. – 1986. – vol. 59, № 2. – P. 197–216.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення поняття «аграрно-промислова інтеграція»

Автор / рік	Визначення
Яковлев Б., Азев С., Галкіна Е., 1983 [223, с. 69]	Агропромислова інтеграція – співпраця сільського господарства і промислових підприємств, яка здійснюється на основі розподілу праці, виробництва сировини, зберігання, переробки, транспортування і реалізації готової продукції.
Коденська М., Кисельов В., 1993 [81, с. 14]	Аграрно-промислова інтеграція – процес удосконалення організаційно-виробничих структур та економічних відносин, в основі якого органічна єдність у господарстві чи певному регіоні сільськогосподарського, промислового та інших видів виробництв, що доводять продукцію землеробства до товарного вигляду та споживача.
Андрійчук В., 1996 [7, с. 402]	Агропромислова інтеграція – це розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями та підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою технологічно й об'єктивно орієнтовані на виробництво кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини.
Руснак П., Жебка В., Рудий М., Чалий А., 1998 [53, с. 150]	Взаємозв'язок галузей народного господарства, які беруть участь у виробництві сільськогосподарської сировини, її заготівлі, переробці, зберіганні, транспортуванні, збуті, виробництві засобів виробництва та їх обслуговуванні й визначає агропромислову інтеграцію.
Ємельянов А., 1998 [55, с. 116]	Аграрно-промислова інтеграція розглядається як форма виробничих зв'язків сільського господарства з суміжними галузями агропромислового комплексу, а також сільськогосподарських підприємств з підприємствами, що займаються обслуговуванням сільського господарства і доведенням його продукції до споживача
Саблук П., 1999 [159, с. 362]	Аграрно-промислова інтеграція – це процес поєднання (синтез) сільського господарства і промисловості (економічною передумовою якого є безперервність науково-технічного прогресу), що ґрунтується на суперечності виробничих взаємовідносин та різною мірою проявляється й удосконалюється протягом усього розвитку суспільного виробництва.
Малік М., Орлатий М., Федієнко П., 2000 [107]	Агропромислова інтеграція являється багатостороннім процесом, завдяки якому забезпечується виробництво необхідної для суспільства кількості предметів і продуктів споживання шляхом взаємодії переробної промисловості з товаровиробником.
Венгерук І., 2001 [31]	Аграрна інтеграція – це процес технологічного, економічного та організаційного зєднання взаємопов'язаних етапів виробництва, заготівлі, зберігання, переробки та доведення до споживача продуктів харчування і предметів споживання із сировини сільськогосподарського походження.

Ткач В., 2003 [190, с. 124]	Агропромислова інтеграція – організаційно-економічне поняття, що характеризує свідоме, регульоване об'єднання і розвиток в єдиному господарському механізмі спеціалізованих сільськогосподарських і промислових виробництв.
Буровкін І., Попова Є., 2003 [93]	Агропромислова інтеграція – процес економічної, організаційної та соціальної взаємодії, зближення і з'єднання в єдиному господарському механізмі зв'язаних єдиним відтворювальним циклом кінцевої продукції сільськогосподарського походження структурних ланок суспільного виробництва, серед яких необхідна обов'язкова наявність сільськогосподарського і промислового виробництва.
Яценко В., 2004 [229]	Агропромислова інтеграція – це процес поступового об'єднання спеціалізованих галузей АПК, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції, а також підприємств і організацій виробничої інфраструктури, що обслуговують сільське господарство, з метою підвищення ефективності виробництва.
Вітков М., 2005 [34]	Агропромислова інтеграція – це відомчо-економічне об'єднання галузей агропромислового комплексу на різному народогосподарському рівні (підприємство, відомство, галузь).
Мельник Л., Величко І., 2005 [110]	Агропромислова інтеграція – це об'єктивний організаційно-економічний процес, направлений на розвиток, поглиблення і вдосконалення виробничо-економічних зв'язків між підприємствами сільського господарства і промислового виробництва.
Нестерчук Ю., 2009 [118, с. 29–30]	Під аграрно-промисловою інтеграцією розуміється цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків та відносин прямих і опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу.
Крилатих Е., 2010 [94]	Агroeкономічна інтеграція – сукупність процесів вирівнювання, зближення і злиття суб'єктів ринкової діяльності в агропродовольчій системі з метою підвищення їх конкурентоспроможності та забезпечення продовольчої безпеки країни.
Данилів Б., 2011 [45]	Основний зміст агропромислової інтеграції полягає в поглибленні технологічних, економічних, організаційних та інших зв'язків між сільськогосподарськими, промисловими і обслуговуючими підприємствами та супроводжується створенням різних інтегрованих агроформувань, які забезпечують раціональніше й високоефективніше використання всього виробничого потенціалу.
Зеліско І., 2012 [67]	Агропромислова інтеграція – це об'єднання ресурсів і підприємницького хисту суб'єктів господарювання з метою підвищення результативності діяльності та ефективності використання фінансових ресурсів агропромислового альянсу.

Джерело: згруповано автором.

Додаток Б

Система показників оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу аграрно-промислового суб'єкта господарювання

Назва показника	Система оціночних показників	
Інтегровані показники ефективності використання ресурсного потенціалу	Виробництво товарної продукції на одиницю ресурсного потенціалу	
	Вихід валової продукції	в розрахунку на:
	Отримано валового доходу	
	Отримано виручки	
	Отримано прибутку	
	- 100 га сільгоспугідь в т.ч. на 100 га ріллі - 100 грн основних виробничих фондів - 100 грн матеріальних затрат - на 1 середньорічного працівника	
	Рентабельність виробництва і реалізації продукції	
	Валова і товарна продукція, валовий дохід на 1 грн виробничих затрат	
	Ефективність використання окремих видів ресурсів в цілому по підприємству	Трудові ресурси
Фонд робочого часу		
Отримано на 1 середньорічного працівника або 1 люд.-год.:		
- валової продукції в натуральному чи грошовому виразі		
- валового доходу		
- прибутку від реалізації		
Прямі і загальні затрати праці на виробництво одиниці продукції		
Валова продукція і валовий дохід на 1 грн оплати праці		
Рентабельність персоналу		
Матеріальні ресурси		Трудомісткість
		Частка приросту товарообігу за рахунок збільшення продуктивності праці
		Матеріаломісткість
		Матеріаловіддача
		Питома вага матеріальних витрат в собівартості продукції
		Прибуток на 1 грн матеріальних витрат
		Глибина переробки сировини
		Середньодобовий оборот капіталу
		Оборотність оборотних засобів
Фінансові ресурси		Тривалість одного обороту
		Частка відходів
		Прибуток
		Рентабельність
		Частка власного капіталу
		Ліквідність
		Платоспроможність

Назва показника	Система оціночних показників	
	Технічні ресурси	Фондоозброєність
		Фондовіддача
		Рівень завантаження виробничих потужностей
		Капіталоємність
		Капіталовіддача
	Земельні ресурси	Вироблено валової продукції на 100 га сільгоспугідь
		Вироблено основних видів продукції на 100 га ріллі
		Вироблено молока і м'яса на 100 га сільгоспугідь
		Вироблено зерна на 100 га ріллі
		Сума капіталовкладень на поліпшення якості землі
		Площа сільськогосподарських угідь
		Коефіцієнти використання землі
		Прибуток в розрахунку на одиницю земельної площі
	Інноваційні ресурси	Питома вага нових продуктів в асортименті організації
		Частка інновацій в капіталі підприємства
		Кількість раціоналізаторських пропозицій на одного працівника
	Інформаційні ресурси	Рівень інформаційної підтримки діяльності підприємства
		Рівень інформаційного оновлення
		Рівень доступу працівників до інформації, що безпосередньо стосується їх діяльності
	Додаткові показники	Урожайність сільськогосподарських культур
		Продуктивність тварин
		Собівартість продукції
		Рентабельність виробництва

Джерело: згруповано автором з використанням [121, с. 157-158; 216; 222; 16; 35; 169; 211].

Додаток В**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Наказ Міністерства аграрної
політики та продовольства України
15 червня 2015 року № 219

Розподіл

**між суб'єктами господарювання обсягів виробництва та поставки
цукру квоти "А" на внутрішній ринок у період з
01 вересня 2015 року до 01 вересня 2016 року**

№ з/п	Код ЄДРПО У	Найменування підприємства	Обсяг квоти "А", тис. тонн
Всього по Україні			1720,00
Вінницька область			
1	34009446	ТОВ "Продовольча Компанія "Зоря Поділля" (м. Гайсин)	126,22
2	00692245	ТОВ "Хмільницьке" ВП "Жданівський цукровий завод" (с. Жданівка)	52,97
3	32456622	ТОВ "Іллінецький цукровий завод" (м. Іллінці)	37,17
4	33143011	ПрАТ "Продовольча компанія "Поділля" (с. Городківка)	142,56
5	38487629	ТОВ "САТО М" (с. Моївка)	5,00
6	39275868	ТОВ "Шугер К" (с. Капустяни)	5,00
7	32721857	ТОВ "Агрокомплекс "Зелена долина" (смт Томашпіль)	40,18
8	31187853	ТзОВ "Юзефо-Миколаївська АПК" (с. Михайлин)	23,23
		Всього	432,33
Волинська область			
1.	00372658	ПАТ "Гнідавський цукровий завод" (м. Луцьк)	53,90
2.	31979894	ПП "Європацукор" (смт Іваничі)	23,23
		Всього	77,13
Житомирська область			
1.	38180739	ТОВ "Сігнет - Центр" (с. Андрушки)	22,30
2.	00372374	ПАТ "Червонський цукровик" (смт Червоне)	35,31
		Всього	57,61
Київська область			
1.	00372428	ПАТ "Городище-Пустоварівський цукровий завод" (с. Городище-Пустоварівка)	20,91
2.	31514557	ТОВ "Краєвид" (смт Згурівка)	24,16
3.	31200837	ТОВ "Призма-14" (с. Кашперівка)	5,00
4.	00372517	ПАТ "Саливонківський цукровий завод" (смт Гребінки)	69,69
5.	13737989	ТДВ "Шамраївський цукровий завод" (с. Руда)	20,44
6.	00372536	ТДВ "Узинський цукровий комбінат" (м. Узин)	23,23
		Всього	163,43
Кіровоградська область			
1.	00372109	ТОВ "Олександрійський цукровий завод" (смт Приютівка)	27,88
2.	32119999	ТОВ "Новомиргородський цукор" (смт Капітанівка)	39,95
		Всього	67,83
Львівська область			

Продовж. додатка В

№ з/п	Код ЄДРПОУ	Найменування підприємства	Обсяг квоти "А", тис. тонн
1.	36153189	ТзОВ "Радехівський цукор" – Радехівське виробництво (с. Павлів)	153,33
		Всього	153,33
		Миколаївська область	
1.	34539925	ТОВ "Юкрейніан Шугар Компані" (сmt Первомайське)	26,02
		Всього	26,02
		Полтавська область	
1.	31059651	ТОВ "ІПК "Полтавазернопродукт" ВП "Глобинський ц/з" (м. Глобине)	62,26
2.	00372256	ПП "Ланнівський цукровий завод" (с. Ланна)	21,37
3.	38960990	ТОВ "Новооржицький цукровий завод" (сmt Новооржицьке)	59,47
4.	03770394	ТОВ "Агрофірма ім. Довженка" ВП "Яресківський ц/з" (с. Ярески)	60,40
		Всього:	203,50
		Тернопільська область	
1.	37753679	ТОВ "Збаражський цукровий завод" (м. Збараж)	5,00
2.	37822726	ТОВ "Козівський цукровий завод" (сmt Козова)	5,00
3.	37753642	ТОВ "Хоросківський цукровий завод" (м. Хоростків)	5,00
4.	36153189	ТзОВ "Радехівський цукор" – Чортківське виробництво (сmt Заводське)	110,58
		Всього	125,58
		Харківська область	
1.	31633236	ТОВ "Цукрове" (сmt Чапаєве)	18,81
2.	00373178	ТДВ "Новоіванівський цукровий завод" (сmt Коломак)	34,38
3.	00373250	ПАТ "Первухінський цукровий завод" (сmt Гути)	24,81
4.	37010685	ТОВ "Агропромислова компанія Савинська" (сmt Савинці)	21,37
5.	31235456	ТОВ "СП "Білий колодязь" (сmt Білий Колодязь)	27,88
6.	34643996	ПП "Цукровик-Агро" (с. Пархомівка)	24,16
		Всього	151,41
		Хмельницька область	
1.	31369733	ТОВ "Агропартнер-1" (м. Краси́лівка)	15,80
2.	33007668	ТОВ "Волочиськ-агро" ВП "Наркевицький ц/з" (сmt Наркевичі)	83,63
3.	05394995	ПАТ "Теофіпольський цукровий завод" (сmt Теофіполь)	55,76
4.	36681090	ТОВ "Торговий дім "Шепетівський цукор" (м. Шепетівка)	5,00
5.	36397241	ТОВ "Старокостянтинівцукор" (м. Старокостянтинів)	27,88
		Всього	188,07
		Черкаська область	
1.	31189253	ТОВ "ПАНДА" (с. Селище)	46,46
2.	31189253	ТОВ "ПАНДА" (м. Тальне)	5,00
		Всього	51,46
		Чернігівська область	
1.	00372629	ПАТ "Линовицький цукрокомбінат "Красний" (сmt Линовиця)	22,30
		Всього	22,30

Додаток Д

Підприємства цукрової промисловості Черкаської області

№	Назва цукрового заводу	Місце розташування заводу	Потужність, тис. т/добу	Стан
1.	Березинський	Жашківський район, с. Червоний Кут	1,95	не працює
2.	Бужанський	Лисянський район, с. Бужанка	1,48	не працює
3.	Верхняцький	Христинівський район, смт. Верхнячка	3,02	зруйнований
4.	Вільховецький	Звенигородський район, с. Вільховець	1,50	зруйнований
5.	Вільшанський	Городищенський район, м. Городище	1,79	зруйнований
6.	Городищенський	Городищенський район, м. Городище	2,07	зруйнований
7.	Жашківський	Жашківський район, м. Жашків	2,66	не працює
8.	Іваньківський	Маньківський район, с. Іваньки	2,00	не працює
9.	Кам'янський	Кам'янський район, м. Кам'янка	1,75	не працює
10.	Майданецький	Тальнівський район, м. Тальне	1,97	зруйнований
11.	Мартинівський	Канівський район, с. Мартинівка	1,40	зруйнований
12.	Матусівський	Шполянський район, с. Матусів	1,92	зруйнований
13.	Набутівський	Корсунь-Шевченківський район, с. Набутів	1,69	не працює
14.	Пальмірський	Золотоніський район, с. Вознесенське	6,00	не працює
15.	Почапінський	Лисянський район, с. Почапінці	1,41	зруйнований
16.	Рижавський	Уманський район, с. Колодисте	2,70	зруйнований
17.	Селищанський	Корсунь-Шевченківський район, с. Селище	2,50	працює
18.	Смілянський	Смілянський район, м. Сміла	1,96	не працює
19.	Тальнівський	Тальнівський район, м. Тальне	2,75	не працює
20.	Цибулівський	Монастирищенський район, смт. Цибулів	3,00	не працює

Продовж. додатка Д

21.	Шполянський	Шполянський район, м. Шпола	3,02	зруйнований
22.	Шрамківський	Драбівський район, смт. Шрамківка	1,88	не працює
23.	Ярошівський	Катеринопільський район, с. Ярошівка	1,90	зруйнований

Джерело: складено автором з використанням [207, с. 314; 39; 41].

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства аграрної політики
України
від 13 травня 2005 р. N 201
Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
25 липня 2005 р. за N 795/11075

**ТИПОВІ УМОВИ
ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ**

між цукровими заводами, бурякосіючими господарствами та іншими
суб'єктами бурякоцукрового комплексу незалежно від форми власності
щодо вирощування та закупівлі цукрових буряків для
виробництва цукру квоти "А"
від "___" _____ 20__ р. N _____

(місто, селище міського типу, село)

1. Визначення Сторін

Замовник: "_____", (цукровий завод) виробник цукру квоти "А", свідоцтво про державну реєстрацію від "___" _____ 200__ р. N ___, в особі _____ (посада)
_____, (прізвище, ім'я та по батькові) що діє на підставі _____, з одного боку, та Виробник: _____ (бурякосіюче господарство, інший суб'єкт бурякоцукрового комплексу) в особі _____ (посада)
_____, (прізвище, ім'я та по батькові) що діє на підставі _____, з іншого боку, уклали цей договір про таке.

2. Предмет договору

2.1. Предметом договору є зобов'язання Сторін щодо вирощування, транспортування, приймання і переробки цукрових буряків та взаєморозрахунків за здану продукцію.

3. Обов'язки Сторін

3.1. Виробник цукрових буряків зобов'язується:

3.1.1. Здійснювати закупку тільки сертифікованого насіння сортів і гібридів цукрових буряків у суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на оптову торгівлю насінням.

Продовж. додатка Е

3.1.2. Виростити та продати Замовнику цукрові буряки, що відповідають вимогам ДСТУ 4327:2004 "Коренеплоди цукрових буряків для промислового перероблення. Технічні умови".

Найменування	Кількість, тонн	Ціна за тонну з ПДВ, грн.	Сума, грн.
Цукрові буряки для виробництва і поставки цукру на внутрішній ринок (квота "А")			

При відхиленні фактичної цукристості від базисної (16 %) ціна буряків, зарахованих у виконання договору, визначається щодоби відповідно до коефіцієнтів перерахунку ціни, визначених додатком до Порядку про визначення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 червня 2000 року № 868 "Про деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру":

3.2. Замовник цукрових буряків зобов'язується:

3.2.1. Брати безпосередню участь в організації сировинної зони цукрового заводу, раціональному розміщенні посівів цукрових буряків у сівозмінах, надавати методичні консультації (рекомендації) та практичну допомогу Виробнику щодо вирощування та збирання цукрових буряків з високими технологічними якістьми.

3.2.2. Для вирощування цукрових буряків надати Виробнику в рахунок авансу такі матеріальні та фінансові ресурси: _____

3.2.3. Спільно з представником Виробника відбирати проби цукрових буряків на полі для проведення аналізів якості та визначення строків збирання і переробки.

3.2.4. Забезпечити за погодженим графіком приймання та розвантаження коренеплодів цукрових буряків за свій рахунок.

3.2.5. Визначати на приймальному пункті Замовника кількість та якість цукрових буряків згідно з діючим стандартом.

4. Терміни і порядок продажу та доставки цукрових буряків

4.1. Цукрові буряки доставляються на _____
(найменування приймального пункту)

Обсяги цукрових буряків, які підлягають продажу у вересні, уточнюються Сторонами в залежності від стану розвитку коренеплодів, накопичення в них цукру. Графік постачання у вересні місяці визначається Сторонами в додатковій угоді до договору з урахуванням 3-добового запасу цукрових буряків. За несприятливих обставин Сторони за взаємною згодою можуть скоригувати щоденні графіки поставки цукрових буряків.

4.2. Терміни і порядок продажу цукрових буряків

Продаж цукрових буряків здійснюється в період з _____ 200_ р. до закінчення сезону переробки, а постачання - щодобово по _____ тонн. Навантаження цукрових буряків в автотранспорт здійснюється

навантажувальними засобами Виробника. Транспортування цукрових буряків з поля до призаводського бурякопункту здійснюється транспортом за рахунок Замовника.

5. Взаєморозрахунки за цукрові буряки

5.1. Замовник оплачує Виробнику прийняті в рахунок договору кондиційні цукрові буряки в заліковій вазі для виробництва цукру квоти "А" за цінами, обумовленими в договорі, але не нижче мінімальної ціни, установлені чинними нормативно-правовими актами України. Оплата цукрових буряків проводиться шляхом перерахування коштів на поточний рахунок Виробника або готівковими коштами Замовника.

При здійсненні розрахунків за цукрові буряки з їх вартості вираховуються надані Замовником Виробнику матеріальні та фінансові ресурси згідно з підпунктом 3.2.2 договору в рахунок авансу за цінами, що діяли на момент укладання договору. Остаточні взаєморозрахунки за здані цукрові буряки між Виробником та Замовником проводяться не пізніше 30 днів після завершення поставки сировини та проведення остаточної звірки.

У разі невиконання розрахунків однією з Сторін застосовують штрафні санкції згідно з чинним законодавством України.

5.2. Замовник за домовленістю з Виробником може розраховуватися за придбані цукрові буряки цукром з урахуванням мінімальної ціни в строки згідно з пунктом 5.1 договору.

5.3. Цукрові буряки, доставлені понад кількість, передбачену для виробництва і реалізації цукру на внутрішньому ринку (квота "А"), переробляються за окремою угодою.

Замовник зобов'язується проводити розрахунок за цукрові буряки з Виробником із застосуванням коефіцієнта нормативного вилучення цукру та нормативних втрат.

6. Контроль за визначенням кількості та якості цукрових буряків

6.1. При укладанні договору Замовник пред'являє Виробнику свідоцтво про атестацію лабораторії на право проведення лабораторних аналізів з визначення якості (цукристості) продукції.

Контроль достовірності визначення кількості та якості цукрових буряків в процесі їх приймання на переробку, а також дотримання вимог стандартів і інших нормативних документів, здійснюється державним інспектором якості та формування ресурсів сільськогосподарської продукції.

6.2. Замовник відповідає за визначення кількісних та якісних показників цукрових буряків (вага, загальна забрудненість, цукристість) при прийманні.

7. Продаж цукру, меляси та жому

7.1. Виробник не пізніше першої декади листопада місяця подає Замовнику заявку на закупівлю жому і меляси. Продаж меляси Виробнику проводиться з розрахунку ____ кг, жому сирого _____ кг (6,5 % сухої

речовини) за одну тонну буряків, зданих у межах обсягів для виробництва цукру за квотою "А" за домовленістю Сторін.

7.2. Відпуск жому і меляси здійснюється за погодженими графіками за фізичною масою.

Згідно з пунктом 5.2 цукор і меляса відпускаються безпосередньо на цукровому заводі, а на прохання Виробника можливе відвантаження безпосередньо на його адресу з оплатою транспортних витрат за рахунок одержувача продукції.

Навантаження жому і меляси на цукровому заводі здійснюється за рахунок Замовника.

8. Додаткові умови

8.1. Некондиційні цукрові буряки, що не відповідають вимогам ДСТУ 4327:2004, переробляються за окремою угодою Сторін.

8.2. Звірка поставленої кількості цукрових буряків і підписання акта звірки проводиться щодавно протягом 3 (трьох) днів після закінчення декади.

9. Відповідальність Сторін

9.1. Сторони несуть відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх зобов'язань за договором згідно з діючим законодавством.

9.2. У разі порушення початку терміну постачання цукрових буряків Виробником Замовник має право вимагати повернення сум попередньої оплати із сплатою пені. Пеня обчислюється у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України від суми попередньої оплати.

У разі порушення графіка постачання цукрових буряків (при сприятливих погодних умовах для збирання та перевезення) Виробник сплачує Замовнику пеню в розмірі 0,1 % від вартості непоставлених у термін цукрових буряків за кожен день прострочення.

9.3. У разі невиконання зобов'язань перед Замовником згідно з договором, у тому числі в разі поставки цукрових буряків іншим, ніж визначеним в договорі, особам, Виробник сплачує Замовнику 20 % вартості цукрових буряків, недопоставлених згідно з договором, та не пізніше 30 днів з моменту закінчення виробничого сезону переробки цукрових буряків повністю виплачує Замовнику вартість матеріальних та фінансових ресурсів, наданих у рахунок авансу.

10. Непереборна сила

10.1. Сторони не несуть відповідальності за невиконання будь-яких положень договору, якщо це спричинено діями сил стихійного лиха: епідемії, епізоотії, введення воєнного або надзвичайного стану, далі - обставини непереборної сили, що є за межами контролю.

10.2. Сторона, яка через обставини, зазначені в пункті 10.1, не має змоги виконати свої обов'язки, повинна повідомити про це іншу Сторону в письмовій формі протягом 5 (п'яти) днів.

Продовж. додатка Е

У разі, якщо обставини непереборної сили мають місце більше 3 (трьох) місяців, будь-яка із Сторін може розірвати цей договір.

11. Порядок розгляду спорів

11.1. Сторони зобов'язуються використати всі можливості для розв'язання спорів на основі двосторонніх переговорів.

11.2. При виникненні спорів щодо якісних та кількісних показників цукрових буряків, за якими не досягнуто згоди, Сторони звертаються до державного інспектора якості та формування ресурсів сільськогосподарської продукції та до незалежних акредитованих лабораторій з визначення якісних показників цукрових буряків.

11.3. Спори, щодо яких Сторонами не було досягнуто згоди, вирішуються господарським судом у встановленому порядку.

12. Порядок змін та розірвання договору, термін дії

12.1. Усі зміни та доповнення, розірвання договору вважаються дійсними, якщо вони оформлені у вигляді протоколу та підписані уповноваженими на те представниками Сторін або за рішенням суду на вимогу однієї із Сторін у разі порушення договору другою Стороною.

Сторона, яка є ініціатором розірвання договору, письмово попереджає іншу Сторону в строк, що не може перевищувати 2 місяців з моменту укладання договору.

12.2. Сторони не мають права передавати свої права й обов'язки з виконання договору третій Стороні без попередньої письмової згоди на це іншої Сторони договору.

12.3. Договір набирає чинності з дня його підписання і діє до повного виконання Сторонами своїх зобов'язань.

12.4. Договір складено українською мовою у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному для кожної Сторони.

13. Місцезнаходження (місце проживання), банківські та платіжні реквізити

Замовник

код
МФО
свідоцтво платника податку
телефон
ЗА ЗАМОВНИКА

(підпис) (ініціали, прізвище)

М. П.

Виробник

код
МФО
свідоцтво платника податку
телефон
ЗА ВИРОБНИКА

(підпис) (ініціали, прізвище)

М. П.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Вихідні дані для проведення економіко-математичного моделювання
(Селищанський цукровий завод)**

Відстань перевезень, км	Підприємство, що вирощує цукровий бурак	Площа посіву, га	Урожайність цукрових бураків, т/га	Собівар- тість, грн/т	Вартість перевезення, грн/т	Сукупні витрати, грн/га
Городищенський район						
30-60	1	46	35,0	400	30,1	15053,5
	2	265	38,0	340	28,7	14010,6
	3	99	40,5	360	39,3	16171,7
Жашківський район						
90-120	1	373	65,9	204	109,7	20672,8
	2	305	64,0	416	100,1	33030,4
	3	330	68,1	357	89,4	30399,8
	4	296	56,7	336	93,7	24364,0
	5	153	65,0	263	103,0	23790,0
	6	146	57,3	321	82,5	23120,6
	7	797	56,5	309	84,5	22232,7
Корсунь-Шевченківський район						
1-30	1	1058	49,0	259	14,9	13421,1
	2	1204	51,0	293	18,7	15896,7
	3	79	43,0	357	23,5	16361,5
	4	412	52,4	334	28,7	19005,5
	5	240	47,8	301	25,1	15587,6
	6	184	45,1	374	19,4	17742,3
	7	231	51,4	283	18,2	15481,7
	8	96	46,9	390	23,5	19393,2
	9	208	49,7	357	29,3	19199,1

Таблиця Ж.2

**Вихідні дані для проведення економіко-математичного моделювання
(Тальнівський цукровий завод)**

Відстань перевезень, км	Підприємство, що вирощує цукровий буряк	Площа посіву, га	Урожайність цукрових буряків, т/га	Собівар- тість, грн/т	Вартість перевезення, грн/т	Сукупні витрати, грн/га
Лисянський район						
50-70	1	140	45,3	370	54,7	19238,9
Звенигородський район						
20-50	1	94	34,1	330	29,1	12245,3
	2	50	35,4	390	25,4	14705,2
	3	198	40,4	290	30,7	12956,3
	4	66	38,3	300	26,3	12497,3
Тальнівський район						
1-20	1	653	53,0	270	14,3	15067,9
	2	230	47,0	250	17,5	12572,5
	3	407	51,6	300	12,9	16145,6
	4	350	55,1	320	7,5	18045,3
	5	1006	50,9	290	19,4	15748,5
	6	78	45,7	350	20,3	16922,7
	7	97	49,0	290	11,9	14793,1
	8	1250	49,7	270	15,6	14194,3
	9	239	53,1	340	13,0	18744,3

Додаток 3

Таблиця 3.1

Вихідні дані для проведення розрахунків кореляційно-регресійного аналізу (Селищанський цукровий завод)

Рік	Обсяг виробництва продукції, тис. грн	Продуктивність праці, т/чол.	Фондо- озброєність, тис. грн	Коефіцієнт оновлення основних засобів, од.	Коефіцієнт загальної ліквідності, од.	Коефіцієнт заводу, од.	Вихід цукру з 1 т буряків, %
2001	15883	78,3	69,3	0,06	0,48	73,6	11,31
2002	20255	84,2	71,6	0,09	0,57	79,9	11,34
2003	21760	81,3	67,4	0,07	0,71	78,4	11,26
2004	24647	82,0	89,5	0,11	0,70	83,7	11,52
2005	36054	90,3	106,4	0,13	0,79	86,9	11,79
2006	54379	94,6	118,0	0,20	0,87	84,1	11,88
2007	76880	95,9	104,6	0,39	0,81	85,3	11,67
2008	97908	101,3	123,7	0,47	0,95	88,1	12,43
2009	169790	108,2	75,9	0,41	0,86	77,1	11,09
2010	148083	99,2	136,0	0,32	0,91	84,8	11,22
2011	233161	141,4	154,9	0,11	0,88	81,9	12,43
2012	308020	191,5	207,5	0,24	0,76	80,0	12,67
2013	287642	127,4	280,4	0,002	0,52	80,1	12,65
2014	261623	134,1	302,5	0,16	0,71	92,6	13,29
2015	317015	150,7	290,2	0,05	0,61	81,6	13,10

Джерело: звітні дані Селищанського цукрового заводу, розрахунки автора.

Продовж. додатка 3

Таблиця 3.2

**Вихідні дані для проведення розрахунків кореляційно-регресійного аналізу
(сільськогосподарські підприємства сировинної зони Селищанського цукрового заводу)**

Рік	Обсяг виробництва продукції, тис. грн	Вартість валової продукції у розрахунку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	Фондо- забезпеченість, тис. грн	Матеріаломісткість, %	Площа с.-г. угідь, тис. га	Рівень рентабельності, %	Фондо- озброєність, тис. грн	Фондо- віддача, тис. грн
2001	5560,0	1118,3	98,4	77,5	1,4	-7,2	109,9	0,31
2002	9460,7	1055,6	101,3	78,9	3,3	-16,1	112,5	0,35
2003	10752,0	711,6	116,7	77,4	4,4	-5,2	111,1	0,35
2004	11860,0	686,7	108,9	80,3	5,7	-6,9	143,4	0,39
2005	23450,0	1141,6	117,5	78,1	4,8	14,8	139,7	0,41
2006	30060,0	1304,7	116,2	76,9	5,4	13,7	139,9	0,45
2007	29680,0	1057,8	104,5	75,4	7,4	-4,8	136,1	0,43
2008	39028,0	1285,2	103,7	77,8	6,7	-1,5	145,6	0,47
2009	90020,0	1336,5	103,2	78,7	8,2	30,4	170,1	0,65
2010	92856,0	1168,7	120,4	82,4	7,1	18,7	163,1	0,66
2011	74224,5	1491,4	124,6	77,3	3,8	31,1	161,2	0,63
2012	200854,5	1864,7	137,1	73,4	9,5	12,9	185,6	0,89
2013	140692,5	1612,5	129,5	73,9	8,6	17,3	172,3	0,84
2014	192748,7	1929,9	129,1	75,4	6,5	29,6	179,4	0,87
2015	192952,0	2568,4	120,3	72,1	6,5	18,1	168,7	0,83

Джерело: звітні дані сільськогосподарських підприємств сировинної зони Селищанського цукрового заводу, розрахунки автора.

Додаток И

Статистичні параметри для оцінки адекватності та достовірності регресійної моделі для ТОВ «Панда»

Показники	Коефіцієнти регресії	Коефіцієнти			F-критерій		t - критерій	
		кореляції R	детермінації R ²	нормований R ²	розрахун- кове	теоре- тичне	розрахун- кове	теоре- тичне
Селищанський цукровий завод								
y	634471,056	0,988	0,976	0,957	55,151	3,581	2,763	2,306
x ₁	1351,684						2,897	
x ₂	1319,700						6,379	
x ₃	70527,758						1,037	
x ₄	173290,324						1,966	
x ₅	-7279,088						-2,666	
x ₆	-31748,832						-1,249	
Бурякосійні підприємства зони заготівлі Селищанського цукрового заводу								
y	-211380,111	0,990	0,980	0,960	48,717	3,787	-0,813	2,365
x ₁	37,185						1,463	
x ₂	278,105						0,439	
x ₃	745,223						0,256	
x ₄	-83,571						-0,019	
x ₅	-632,648						-1,236	
x ₆	-146,155						-0,200	
x ₇	309788,416						3,594	

Джерело: розрахунки автора.

Додаток К

Таблиця К.1

Результати кореляційно-регресійного аналізу для Селищанського цукрового заводу

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,983
R-квадрат	0,967
Нормированный R-квадрат	0,954
Стандартная ошибка	24711,56
Наблюдения	15

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	4	1,806	45138686786	73,918	2,187
Остаток	10	6106612360	610661236		
Итого	14	1,867			

	<i>Козффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	400411,2	171403,803	2,336	0,041	18499,687	782322,6	18499,69	782322,6
Переменная X 1	1073,407	417,400	2,571	0,028	143,381	2003,432	143,3811	2003,432
Переменная X 2	1179,944	194,506	6,066	0,000	746,557	1613,331	746,557	1613,331
Переменная X 3	-8972,65	2448,762	-3,664	0,004	-14428,828	-3516,46	-14428,8	-3516,46
Переменная X 4	251597,7	76381,918	3,294	0,008	81408,176	421787,2	81408,18	421787,2

Джерело: розрахунки автора.

Продовж. додатка К

Таблиця К.2

**Результати кореляційно-регресійного аналізу для сільськогосподарських підприємств сировинної зони
Селищанського цукрового заводу**

ВЫВОД ИТОГОВ

<i>Регрессионная статистика</i>	
Множественный R	0,957
R-квадрат	0,916
Нормированный R-квадрат	0,893
Стандартная ошибка	23640,05
Наблюдения	15

Дисперсионный анализ

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>
Регрессия	3	67561588100	22520529367	40,298	3,170
Остаток	11	6147372783	558852071,1		
Итого	14	73708960882			

	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-301694	59069,621	-5,107	0,0003	-431704,949	-171682	-431705	-171682
Переменная X 1	80,228	18,273	4,390	0,001	40,008	120,448	40,008	120,447
Переменная X 2	-838,759	683,186	-1,228	0,245	-2342,441	664,923	-2342,44	664,923
Переменная X 3	1858,221	480,465	3,867	0,003	800,725	2915,717	800,725	2915,717

Джерело: розрахунки автора.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Смілянська, 131, м. Черкаси, 18000, тел./факс: (0472) 36-07-60, 63-77-64
Email: reform2010@ukr.net Код ЄДРПОУ 00733398

22.12.2015 № 06-22/204/1

На № _____ від _____

Спеціалізованій Вченій раді
Національного Уманського
університету садівництва

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Розвиток інтегрованих структур в цукробуряковому підкомплексі
аграрного сектору»

Парубок Наталії Василівни

Управління агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації повідомляє, що пропозиції Парубок Наталії Василівни щодо методичних засад виявлення резервів раціонального використання ресурсного потенціалу підприємствами у межах інтегрованої структури взято до уваги спеціалістами відділу економіки виробництва, продовольчої безпеки та мобілізаційної роботи для аналізу діяльності суб'єктів підприємництва у 2015 році. Запропонований в дисертаційній роботі перелік заходів, що сприяють підвищенню основних економічних показників діяльності підприємств, дозволив розробити пропозиції для регіональних інтегрованих формувань.

Заступник начальника

І.Г. Точений

**УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
УМАНСЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

20300 м. Умань вул. Залізняка, 2а тел.ф.3-71-18, пр.3-32-18

15.04.2016 № 115а/01-01-14

на

Спеціалізованій Вченій раді

Довідка

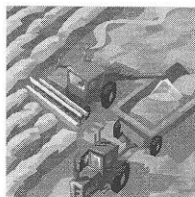
про використання результатів дисертаційного дослідження
Парубок Наталії Василівни на тему «Розвиток інтегрованих структур в
цукробуряковому підкомплексі аграрного сектору»

Управління агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації повідомляє, що пропозиції Парубок Наталії Василівни щодо застосування методичного підходу до оцінки рівня ефективності виробництва цукрових буряків за показником інтегрального індексу продуктивності впроваджуються у практику сільськогосподарськими підприємствами району з метою визначення продуктивності ведення буряківництва.

Начальник управління
агропромислового розвитку
Уманської райдержадміністрації

В.О.Мовчанюк

«АГРОФІРМА КОРСУНЬ»

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю
Р/р 26006010215642 Філія Черкаське ОУ АТ «ОЩАДБАНК»
МФО 354507 ЄДРПОУ 32012939
Тел./факс (04735) 2-31-33, 2-16-22

УКРАЇНА, 19400, Черкаська обл., м. Корсунь-Шевченківський вул. Симоненка, 42

Вих. від 30.03.2016р. №66/1

Спеціалізованій Вченій раді
Національного Уманського
університету садівництва

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Парубок Наталії Василівни
«Розвиток інтегрованих структур в цукробуряковому підкомплексі
аграрного сектору»

Результати наукового дослідження Парубок Наталії Василівни щодо ефективності використання потенціалу ресурсів та визначення його впливу на кінцеві результати функціонування підприємств АПК у складі інтегрованих структур були використані в діяльності СТОВ «Агрофірма Корсунь» Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.

Запропонований в дисертації методичний підхід щодо комплексної оцінки ресурсного потенціалу на основі багатофакторної лінійної регресійної моделі на думку спеціалістів агрофірми, забезпечують виявлення фактичних та потенційних можливостей використання ресурсів і створення умов для успішної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Директор СТОВ «Агрофірма Корсунь»

М.М.Савченко

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

« П А Н Д А »

Київська область, м.Васильків, вул.Грушевського, буд.23 офіс 1
Тел.8 (04735) 3 09 75; 55 5 31 факс

№ 48

Від 19 Листопада 2016 року

Спеціалізованій Вченій раді

ДОВІДКА

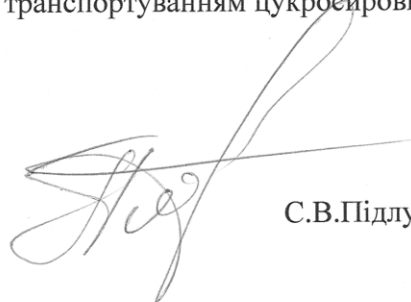
про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Розвиток інтегрованих структур в цукробуряковому підкомплексі
аграрного сектору»

Парубок Наталії Василівни

Науково-методичні розробки та рекомендації автора щодо економіко-математичного моделювання оптимізації перевезень цукрового буряка від бурякосійних підприємств до цукрових заводів у межах інтегрованої компанії знайшли практичне відображення у спеціалістів Селищенського цукрового заводу ТОВ «Панда» Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.

Запропонований в дисертаційній роботі методичний підхід дозволить зменшити загальні сукупні витрати пов'язані з транспортуванням цукросировини при врахуванні оптимального потоку перевезень.

В.о. генерального директора
ТОВ «Панда»

С.В.Підлубний

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

вул. Інститутська, 1 м. Умань, Черкаська обл., 20305
тел.: (04744) 4-69-89, 3-20-11 факс: (04744) 3-20-41, 3-53-18
E-mail: udau@udau.edu.ua Web: www.udau.edu.ua КОД ЄДРПОУ 00493787

«21» 11. 2016 № 20-06/1113

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Парубок Наталії Василівни

у навчальний процес Уманського національного університету садівництва

Наукові положення та результати дисертаційного дослідження на тему «Розвиток інтегрованих структур в цукробурияковому підкомплексі аграрного сектору» аспіранта кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Парубок Наталії Василівни впровадженні у навчальний процес Уманського національного університету садівництва при викладанні дисциплін «Економіка і організація діяльності об'єднань підприємств», «Економіка підприємства», «Управління проектами», «Організація виробництва» студентам факультету економіки і підприємництва.

Перший проректор

Завідувач навчальним відділом

І.І. Мостов'як

Н.А. Іванова